

Kolektiv autorů

RODINA JAKO STŘEDOBOD ŽIVOTA ZDRAVÉ SPOLEČNOSTI

RODINA JAKO STŘEDOBOD ŽIVOTA ZDRAVÉ SPOLEČNOSTI

Kolektiv autorů

Dana Hamplová, Leona Hozová, Jana Jočová, Martin Kahoun,
Jakub Kříž, Věra Kuchařová, Katalin Novák, Ivo Patta, Jan Pivoda,
Jana Seemanová, Harald Christian Scheu, Blanka Vildová,
Klára Vítková Rulíková, Stanislav Volák

Monika Němečková (úvodní slovo)

Jana Jočová (editor)

Rodina jako středobod života zdravé společnosti

Edice: Svatováclavská studia

Vydavatel: Společnost pro Svatováclavská studia, z.s.

Strahovské nádvoří 132/1, 118 00 Praha 1 - Hradčany

sss@ssszs.cz

Přední strana obálky: detail Pomníku svatého Václava v Praze

Editor: Jana Jočová

Sazba: Marta Zechová

Tisk: Tiskárna Helbich, a.s.

Vydání první, září 2021, Praha

MK ČR E 24025

Vydání publikace podpořily společnosti:

ISBN 978-80-908340-1-9

OBSAH

Monika Němečková: Úvodní slovo	4
Jana Jočková: Rodina včera, dnes a zítra	5
Klára Vítková Rulíková: Rodinná politika éry normalizace. Fenomén „Husákovy děti“	16
Věra Kuchařová: Proměny státní rodinné politiky od devadesátých let XX. století	20
Dana Hamplová: Proč potřebujeme rodinu a manželství	31
Stanislav Volák: Krize rodiny jako příčina úpadku Evropy	35
Jana Seemanová: Skloubení práce s péčí o děti z pohledu práva	40
Jan Pivoda: Jak sociální dávky (ne)pomáhají rodině	49
Harald Christian Scheu: Vliv EU na rodinné právo členských zemí. Příklad manželství	55
Jakub Kříž: K právním souvislostem redefinice manželství	63
Leona Hozová: Podoba české rodiny v postmoderní době	70
Katalin Novák: Maďarský model rodinné politiky	77
Blanka Vildová: Práva dětí versus práva biologických rodičů (na pozadí hrozby privatizace systému o ohrožené děti)	81
Ivo Patta: Správně provedená důchodová reforma je klíčem k naší budoucnosti	87
Martin Kahoun: Rodina jako svépomocná ekonomická jednotka	93
Přehled autorů	98

ÚVODNÍ SLOVO

Jedním z hlavních cílů činnosti Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska je činnost s dětmi a mládeží, kdy se snažíme podporovat zdravý vývoj jejich osobnosti, zejména pak jejich psychických, intelektuálních, mravních, sociálních a fyzických schopností.

Vedeme mladé členy k odpovědnosti za rozvoj své osobnosti, úctě k vlasti, přírodě a celému lidskému společenství.

Pro budoucnost našich dětí je čím dál zásadnější, v jakém rodinném prostředí vyrůstají. Stabilitu rodinného zázemí vidím jako zásadní předpoklad pro pozitivní formování osobnosti mladého člověka. Když rodina nefunguje, vždycky to na dítěti zanechá nějakou stopu a musí se s tím poprat, a v některých případech toto chybějící zázemí mohou poskytnout i naše kolektivy.

Rodina obecně je základ každé zdravé společnosti. Proto oceňuji iniciativu spolku Společnosti pro Svatováclavská studia, který zvedl téma rodiny a chce přispět ke společenské diskusi. Funkční rodiny vychovávají děti, které odolají sociálně patologickým nástrahám dnešního světa a budou schopny přispět k větší rovnováze života na zemi i ve vztahu k morálním hodnotám, které nás utvářejí i přesahují.

Tento sborník shromažďuje pohledy mnoha odborníků na různé oblasti rodinné politiky. Snaží se také nastínit cestu, jak posílit českou rodinu v jejich základních funkcích. Mezi tvůrci publikace jsou lidé s dlouhodobou zkušeností ze sféry rodinné problematiky, univerzitní pedagogové či odborníci z praxe, kteří bedlivě hlídají tenkou hranici mezi soukromým a veřejným zájmem.

Ať dílo jako takové, přispěje k posílení našich rodin, jejich promyšlené podpoře, vytvoření pevného a zdravého zázemí pro naše děti a k obnově celé společnosti.

*Ing. Monika Němečková, starostka Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska
Praha, 15. září 2021*

Jana Jochová:

RODINA VČERA, DNES A ZÍTRA

V životě nás jen málo věcí ovlivní více než to, do jaké rodiny se narodíme. Nukleární, základní rodina (máma, táta a děti), je tím nejmenším lidským společenstvím, avšak s největším vlivem na budoucnost každého z nás. A to, i když své rodiče, například jako sirotci, nikdy nepoznáme. Skrze vícegenerační a další příbuzenské vztahy zanechává konkrétní rodina stopu v celé společnosti. Vlastně by se dalo říci, že jaké jsou rodiny, taková je společnost.

Odpovědnost, kterou se také naučíme v rámci rodinných vztahů, je zdrojem širší odpovědnosti na úrovni obecní, regionální, národní i nadnárodní. O rodině byly napsány stohy listů papíru a není cílem zde opakovat věci zcela zjevné. Ale rodiny stále drží společnost, přenášejí hodnoty, tradice, víru a život dalším generacím. Rodiny stále přežívají všemožné společenské experimenty, kulturní revoluce, protože jsou trnem v oku revolucionářům a ideologům už od dob Velké francouzské revoluce. Rodiny jsou stále zdrojem ekonomického bohatství, tvořivosti a solidarity. Rodiny se stále považují za základ společnosti a nepovedlo se je nikdy zrušit ani vymýtit. To vše jsou důkazy, že rodina vychází z potřeby samotné lidské přirozenosti.

Jako taková je rodina pro spoustu lidí něco natolik samozřejmého, že nemají potřebu o ní mluvit a nechápu, proč by to vůbec měla být nějaká vážná společenská či politická otázka. Ani pro většinu politiků to stále ještě není žádné velké téma. Jiné problémy jsou pro ně mnohem zajímavější, takže rodinná politika je i dnes spíše popelkou. A to i přesto, že v kulturním a akademickém světě již několik desetiletí můžeme sledovat probíhající snahy o redefinici rodiny, její celkové znevážení a rozmělnění.

Před každými volbami, hlavně do Poslanecké sněmovny, se politické strany běžně chlubí, co všechno dobrého pro rodiny už udělaly a co nového ještě chystají. Většina slibů ale zůstává na papíře anebo, to ještě hůř, je naplňována takovým způsobem, že se daný stav mění v ještě větší chaos. Při přijímání některých typů nových zákonů v ČR musí autoři dostát zákonné povinnosti řešit dopady např. na životní prostředí (EIA) či na regulace (RIA). Podobný proces, který by se zabýval tím, jak dané zákony dopadnou na rodiny a rodinný život, však neexistuje. Je samozřejmě diskutabilní, jak by taková povinnost vůbec obstála, ale minimálně by to mělo jeden jasný přínos. Tvůrci zákonů by o tom, jak jejich záměry dopadnou na rodiny s dětmi, museli aspoň trochu přemýšlet, např. propočítat finanční nároky s ohledem na rodiny, a zdůvodnit potřebnost takového zákona.

I konec tohoto volebního období ukazuje, že by se něco takového hodilo. Na poslední chvíli se přijímá množství zákonů, které budou mít na rodinný život zásadní dopady. Nejsou přitom zdaleka odborně vydiskutované, ale jsou předkládané s tím, že už tlačí čas a jinak to nejde. Poslanci či senátoři jsou také pod tlakem různých zájmových skupin, a protože jim hrozí nezvolení v dalším volebním období, jejich ochota přijímat populistické zákony velmi narůstá. Narážíme teď konkrétně na novelu zákona o dětských skupinách, která de facto rozšiřuje institucionální péči o děti již od půl roku věku. O vhodnosti, aby byla financována státním rozpočtem, se dá směle polemizovat, ale byla přijímána s tezí „*zachraňme dětské skupiny, kterým končí financování z EU*“. Kvůli tomu, aby dětské skupiny mohly dále fungovat, bylo skutečně nutné přijmout nějaký zákon, ale rozhodně nebylo nezbytné dávat do něj přidané věci, jako je financování jeslí ze státního rozpočtu.

Podobně si vezměme novelu zákona o sociálně právní ochraně dětí. Celkově lze konstatovat, že jsme ve stavu, kdy jsou mnohá opatření přijímána záměrně narychlo, aby je někdo nestihl napadnout; jedna věc pak popírá druhou a vytrácí se jakékoliv logické návaznosti. Takže i když rodinu chce podpořit snad každý, ukazuje se, že to bez koherentní dlouhodobé koncepce nepůjde a že se stále jedná o nejvíce podceňovanou oblast politiky.

TRADICE ČESKÉ SOCIÁLNÍ POLITIKY

České země mají velmi dlouhou tradici sociální politiky sahající až do dob císaře Františka Josefa, kdy bylo v rámci Taaffeho¹ reformem přijato úrazové a nemocenské pojištění dělníků. Po první světové válce a vzniku samostatného Československa bylo třeba řešit vysoké sociální napětí a postarat se o množství vdov a sirotků, aby se nenarušila křehká soudržnost nového státu. I proto byl již v roce 1919 založen Sociální ústav Československé republiky, mezi jehož poslání mimo jiné patřilo „*šířit ve veřejnosti vědecké poznatky, sociální a vyšší sociální nazírání*“². Zde se formovala filozofie pro sociální politiku nového státu, která tehdy zdůrazňovala rozvoj národa a odpovědnost jedince za svou budoucnost před státním pečovatelským. Na druhou stranu o ty, kdo se z objektivních důvodů nemohli starat, bylo postaráno kombinací pomoci mnoha dobročinných organizací a státních zásahů. V tehdejší Československu byly také vyvinuty sociální pojistné systémy, které se staly modelem pro řadu dalších evropských a latinskoamerických zemí. V tehdejší Evropě se dokonce mluvilo o české pojistně–matematické škole. Výše zmíněný Sociální ústav fungoval jako poradní orgán Ministerstva sociální péče a zabýval se také studii populacních otázek, rodinným životem i výchovou dětí. Pomalu se v něm tedy rodilo i to, čemu dnes říkáme rodinná politika. Její potřeba rostla v souvislosti s tím, jak procesy urbanizace a industrializace vedly k rozpadu tradičních velkých rodin, kdy spolu běžně žily nejen tři generace, ale třeba čeledíni a děvečky, či nesezdání příbuzní, kteří pomáhali s výchovou dětí. Tato rodinná soužití se ještě uměla sama postarat o všechny své členy, a to hlavně díky naturálnímu zemědělskému zázemí. Státní sociální, potažmo rodinná, politika tedy začala nahrazovat městským nukleárním rodinám toto chybějící zázemí.

SOUČASNÝ STAV RODINNÉ POLITIKY

Na práci prvorepublikového Sociálního ústavu dnes navazuje Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (dále VÚPSV). Výzkum rodiny a formování rodinné politiky patří do jeho čtyř hlavních pilířů zájmu.

S rozvojem společenských věd (hlavně sociologie, demografie a psychologie) se rodina dostává do čím dál většího drobnohledu. Je rozebírána ze všech možných hledisek včetně těch nejintimnějších. O rodinách máme neuvěřitelné množství statistických dat, nejrůznějších výzkumů, kvantitativních i kvalitativních. Zcela jistě můžeme říci, že máme o rodině a rodinném životě tolik faktů a informací jako žádná jiná generace před námi. Přesto nám tato informovanost zatím příliš nepomáhá řešit problémy, které kolem sebe vidíme. Jako by se v záplavě vědeckých poznatků vytrácela schopnost obyčejného rozumu odlišit podstatné od nepodstatného a chyběla vůle problémy nějak konkrétně pojmenovat a nacházet řešení.

A přesně to platí i o současném stavu naší rodinné politiky. Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) je už po několik volebních období převážně pod vládou lidí, jejichž východiska jsou neomarxisticky progresivistická. Jejich snahou je napasovat své vidění světa i do rodinné politiky, aniž by se ptali obyčejných lidí, jestli o něco takového stojí. To se odráží nejen v tématech, která rodinná politika převážně řeší, ale i v projektech, které jsou finančně podporovány, a to i v dotačním programu nazvaném Rodina.³

Zde se hodí připomenout si slova Igora Tomeše⁴, nestora české sociální politiky, který ve svém úvodu při zpřístupňování on-line Zlatého fondu prvorepublikové sociální politiky kolem roku 2010 poznamenal: „*Zpřístupnit Zlatý fond sociální politiky je smysluplné, zejména v době, kdy v sociální politice převládá politický populismus a lobbistické tlaky a pro neznalost geneze se ztrácí logická a věcná souvislost. Od odborné systematickosti v současnosti dospíváme k chaotické krátkozrakosti...*“⁵ Bohužel musíme konstatovat, že jeho povzdech je dnes setrvalým stavem naší rodinné i sociální politiky.

Od roku 2017 začalo MPSV pořádat každoroční dvoudenní akci tzv. Fórum rodinné politiky, kde probíhají diskuse a jsou nastolována témata, která má, podle současného vedení ministerstva, rodinná politika řešit. Nic nemůže lépe ilustrovat problematičnost celého současného (ne)konceptu rodinné politiky jako úvodní panel v prvním ročníku Fóra. Ten začíná předtočeným (sestříhaným) rozhovorem moderátora, novináře Davida Klimeše, se skupinou dětí, které mu odpovídají na jeho otázky. Hned druhá otázka je neuvěřitelně podjatá a návodná. „*Je pro vás rodina vždycky jen táta, máma a děti, anebo ta rodina může vypadat i nějak jinak, jako třeba jenom máma nebo dvě mamy nebo do toho řadíte někoho jiného...?*“ Odpověď malé holčičky, která zmiňuje babičku, se mu evidentně moc nehodí, takže Klimeš honem obrací mikrofon na chlapce, který vzbuzuje dojem, že už předem ví, co má říkat. Koktá tedy něco o stejném pohlaví, ale ani jemu slovo homosexuál nejde příliš z úst.⁶

V jiném videu, také z prvního ročníku, výše zmíněného Fóra komentuje další moderátorka a novinářka Respektu Silvie Lauder, jak dnes podle ní vypadá rodina, a zdůrazňuje, že máme nekonečné množství rodinných forem a že podporu musí dostat každá z nich, protože nikdo si dnes nemůže troufnout říct, že jedno je lepší než druhé.⁷

Dalšími nastolovanými tématy, která se na Fórech rodinné politiky pravidelně objevují, jsou například genderová rovnost, sladování profesního a osobního života, gender pay gap⁸ a další podobná. Zde je nutné dodat, že nejsou jen výmyslem našich politiků, ale jsou masivně tlačena skrze naše závazky v EU. Pod záminkou rovnosti mužů a žen se tak například legitimizují zásahy do vnitřního života rodiny, která není chápána jako celek, ale jen jako souhrn autonomních jedinců, kdy její trvání je prý podmíněno uspokojováním potřeb těchto jednotlivců.

Takto nastolená témata nás přímo svádějí vnímat rodinu jako bitevní pole mezi mužem a ženou, kde je dítě jen nepohodlným zatížením pro profesní kariéru. O slučitelnosti rodiny a práce se mluví pouze z pohledu rodičů (hlavně žen), a neustále se řeší problém, kam ty děti co nejrychleji umístit. Příkladem jsou i evropské směrnice⁹, které požadují právní regulace péče o malé děti jednotlivými rodiči. Tím ovšem dochází k omezení svobodného rozhodování ohledně péče o děti, protože se začíná požadovat, aby státní podpora byla svázaná se střídáním pečovatelských rolí jednotlivých rodičů. Nebudou-li se tedy rodiče povinně střídat, podpora nebude vyplácena. Podobné je to i s návratem jeslí. Pro ministryni Janu Maláčovou¹⁰ představují jesle jeden z hlavních úspěchů její rodinné politiky. Opět díky podpoře a prostředkům z EU se u nás od roku 2016 rozjel projekt *Mikrojesle*, které začaly přijímat děti už od šesti měsíců věku. Pro zajímavost, kam až tento projekt zasahuje, zmiňme i kontroverzní vzorový *Plán výchovy a péče*, který je přílohou publikace pro každodenní práci s dětmi v mikrojeslích. Poskytuje i taková poučení, jak má co správně vypadat. Například na kartičkách s obrázky mají být i genderově netradiční povolání, mají se pojmenovávat profese oběma rody, ptát se „nестereotypně“ a také prostřednictvím doporučené literatury se mají dětem předkládat „nové formy rodin“.¹¹

Prostřednictvím novelty o dětských skupinách se podařilo naroubovat financování jeslí na státní rozpočet. Tím se zásadně znevýhodnila osobní rodičovská péče proti té cizí, ústavní. Na jedné straně tedy s velkou pompou rušíme kojenecké ústavy a na straně druhé stát začíná podporovat kolektivní výchovu dětí již od půl roku věku, čímž znevýhodňuje rodiče, kteří se svým dětem chtějí věnovat osobně a celodenně. Z různých stran také zaznívá, že máme dlouhou rodičovskou dovolenou, aniž by se zmiňovalo, že právě toto bylo po sametové revoluci vnímáno jako obrovský pokrok a úleva pro rodiny. A že ještě v roce 2004 podle celoevropského průzkumu byla pro české občany (na rozdíl od západoevropských zemí) hlavním očekáváním od rodinné politiky možnost zůstat doma s dítětem bez výrazné finanční ztráty. Protože o ekonomických „ztrátách“ v souvislosti s rodičovskou dovolenou slyšíme velmi často, lze očekávat, že jsou připravovány plány na její zkrácení. Nedávno dokonce vyšla studie institutu IDEA CERGE EI, kde je dokonce

dlouhá (čtyřletá) rodičovská dovolená považována za škodlivou pro vývoj dětí¹² (sic!) a to také vzhledem k jejich budoucí zaměstnanosti. Že české ženy, matky 6 - 14letých dětí, patří podle *Zprávy o rodině* z roku 2020 z hlediska evropského průměru mezi ty nejzaměstnanější, naši současnou rodinnou politiku a její tvůrce vůbec netrápí. Zkrácené úvazky, které by trochu pomohly, a to v obou případech – tedy se zaměstnaností matek mladších dětí i těch starších – jsou sice v diskusích často zmiňovány, ale pro jejich podporu se v posledních letech neudělalo vůbec nic. Můžeme tudíž říci, že státní podpora rodiny se jakž takž zaměřuje na to období, když jsou děti malé, ale na rodiny se staršími dětmi se už skoro nemyslí. Přitom i starší děti vyžadují rodičovskou pozornost. A pokud oba rodiče pracují na celé úvazky – tedy oba tráví více než osm hodin denně mimo domov – na rodinný život jim příliš času nezbyvá. To se zákonitě odráží na kvalitě vztahů, protože na těch je třeba vždycky pracovat, a také to vyžaduje společně strávený čas. Některé výzkumy dělané během nedávných lockdownů navíc ukázaly, že si velká část českých dětí i rodičů uvědomila, jak jsou společné okamžiky nedostatkovým zbožím; a paradoxně si minimálně chvíli dobu tzv. pandemie pochvalovala.¹³

ZÁSADNÍ PROBLÉM DOSAVADNÍ VLÁDNÍ (PROGRESIVISTICKÉ) RODINNÉ POLITIKY

Bezbrěhost je nejvýstižnější slovo pro tuto politiku. Asi nemusíme vysvětlovat, proč podpora VŠEHO rovná se ve výsledku podpora NIČEHO; a že z takto „definované“ politiky vyjdou vítězně jen, ti, co se umí domoci největší pozornosti, protože těch se politici logicky bojí nejvíce. Z těch, kterých je většina, což stále jsou (i přes vysokou rozvodovost a malou porodnost) normální, obyčejné rodiny s dětmi, se obvykle pro každodenní starosti nikdo organizovaně o slovo nepřihlásí. Zájem politiků je tudíž zklidnit křičící a svých „práv“ se domáhajících menšin – a vytvářet dojmy, jak je všechno v nejlepší pořádku. Tato strategie ale v dlouhodobém horizontu přestává fungovat, protože neřešené problémy normální, produktivní většinu populace přece jenom někdy doženou. A navíc žijeme v době, kdy může tento čas rychle nastat, nenastává-li právě nyní.

DEFINICE RODINY

Pojďme se proto pokusit najít cestu, jak se z tohoto stavu dosavadní „rodinné“ politiky vymanit, a jak nastolit skutečně pro-rodinnou politiku, a říci si, co tím vůbec míníme. Abychom mohli mluvit o nějaké rodinné politice, je nutné vymezit si předmět zájmu, tedy shodnout se na tom, co je rodina; nebo alespoň na tom, jaké typy soužití budeme za rodinu považovat, a proč zrovna je chceme podporovat. Když se totiž vytrácí i toto základní porozumění, je jasné, že nikdy k žádné fungující propracované koncepci nedospějeme. Budeme pak řešit jen dílčí změny a poslouchat plané nářky na to, jak je to celé nekonceptní. Potřebujeme tedy dosáhnout alespoň jakési společenské shody na tom, co je rodina a také, proč podporovat život už od početí. To je důležité i z toho důvodu, že víme, že i ve fungujících rodinách se uměle potrácejí třetí děti hlavně z ekonomických důvodů¹⁴. Musíme napomáhat solidaritě všech členů vícegenerační rodiny, aby lidé mohli dožít ve svých rodinách do přirozené smrti. Tedy vytvořit podmínky, ve kterých se o své nemohoucí členy, budou-li si to přát, mohli ostatní členové rodiny postarat. Vědět, proč zrovna tako-

vou rodinu podporujeme, je základní předpoklad k propracování jakékoli budoucí funkční koncepce.

Už v *Národní zprávě o rodině* z roku 2004¹⁵ byla trefně popsána potíž, jak definovat rodinu a jak se do této definice snaží vejít jakékoliv osoby bez ohledu na generační vazby: „V současné společnosti lze někdy pozorovat snahy o co nejširší vymezení pojmu rodiny tak, aby se stal relevantním pro jakoukoli formu soužití dvou či více lidí bez závislosti na mezigeneračním elementu, na přítomnosti dětí či na jakékoli institucionální vazbě. S ohledem na možnosti definování rodiny pro politické účely se jeví proto nutným vymežit jednotlivé společensky relevantní funkce rodiny. Právě ohled na oblasti, v nichž rodina poskytuje společnosti těžko a nákladně nahraditelné služby, se musí stát jedním z určujících elementů pro vymezení oblasti rodiny ve vztahu vůči jiným formám lidského soužití v malých sociálních skupinách. Mezi základní funkce rodiny v tomto smyslu patří funkce reprodukční, socializační, sociálně-ekonomická a regenerační. Někdy se hovoří rovněž o funkci tvorby lidského kapitálu ve smyslu přípravy dítěte na plnohodnotný život člověka ve společnosti.“

V roce 2004 ještě ani nebylo uzákoněné registrované partnerství. Lcitovalo se o něj mimo jiné i příslibem, že to je konečný bod v tzv. zrovnoprávnění gay a lesbické komunity. Což byl nakonec důvod, proč pro něj někteří poslanci v roce 2006 zvedli ruku. Většinová společnost tehdy vůbec netušila, že by se ve hře poté mohlo objevit i něco dalšího, jako například „manželství“ homosexuálních párů a „rodčovství“ osob stejného pohlaví. Ministerští úředníci byli ale již v roce 2004, tedy před schválením registrovaného partnerství, natolik opatrní, že *Národní zprávu o rodině* napsali obezřetně s viditelnou snahou nikoho se nedotknout. S oklikami, ale přece jenom stále ještě definovali rodinu jako soužití muže a ženy, protože trvali na její reprodukční funkci. Zpráva také trpělivě vysvětluje, proč i český právní řád (stále platný) tuto základní podobu rodiny předpokládá.

Na *Národní zprávu o rodině* z roku 2004 navázal *Akční plán na podporu rodin s dětmi 2006-2009*¹⁶, cíleně zaměřený dokument na podporu toho, aby se lidé nebáli mít děti, a naopak, aby se mohli rozhodnout jich mít tolik, kolik si přejí. Na ten pak navázala i vláda s tehdejšími ministrem práce a sociálních věcí Petrem Nečasem. Ten se pustil do uskutečňování reformy státní rodinné politiky, jež nabrala směr, který chválil i výše zmiňovaný sociální odborník prof. Igor Tomeš: „... MPSV a vláda ČR se svou reformou rodinné politiky vydaly pozitivním směrem, a to ke zvýšení efektivity vynakládání prostředků v rámci celospolečenské solidarity s rodinami se závislými dětmi.“¹⁷ Slibně se rozvíjející reforma však skončila pádem vlády Mirka Topolánka a Petr Nečas jako premiér pak bohužel v další vládě svěřil křeslo ministra práce a sociálních věcí Jaromíru Drábkovi, který v rámci úsporných balíčků seškrtnal veškerou podporu funkčních rodin. Tím ale Nečasovu reformu de facto pohřbil. A nebyl v tom jen nedostatek prostředků a nutnost šetřit, šlo i o to, že finanční prostředky z kapitoly podpory funkční rodiny přesměřoval na reformu pěstounské péče. Tady také můžeme hledat začátek nebezpečného

trendu privatizace péče o ohrožené děti, tedy nastolení směru k trendu u nás nechalvalně známé norské sociální služby Barnevernet.

Ale pojďme si konečně říct, jak nejlépe chápat rodinu, abychom mohli nastavit další věci důležité pro koncepční zpracování skutečné pro-rodinné politiky. Inspiraivně to vyřešili v Maďarsku, kde vláda přijala ústavní dodatek prostého znění, kde základem rodinného vztahu je manželství, respektive vztah rodič-dítě. Matka je žena, otec je muž. Může se nám to zdát přehnané, ale bez podobného deklaratorního vyhlášení se v dnešní době moc daleko nedostaneme. Chápejme proto rodinu jako to úplně základní: rodiče (otec, matka) a jejich děti. Toto nukleární společenství je základem rodiny, do které se samozřejmě počítají i další příbuzní, zejména prarodiče. Samozřejmě je nutné myslet i na ty, kdo neměli to štěstí a vychovávají své děti sami. Neúplné rodiny však zůstanou na pomezí rodinné a sociální politiky a zaslouží si samostatnou pozornost, která přesahuje rámec tohoto článku.

CÍLE A OPATŘENÍ RODINNÉ POLITIKY

Poté, co jsme si vymezili obecnou definici rodiny, je třeba definovat cíle a základní opatření rodinné politiky. Ty musí reflektovat individuální práva, ale zároveň hledět na prospěch celku a možnosti společnosti dosáhnout preferovaného, společensky užitečného a individuálně prospěšného chování.

Obecným cílem by měla být podpora mladých lidí, kteří chtějí založit rodinu – tedy mít děti – a řádně se o ni starat. Aby si to mohli ekonomicky dovolit a aby věděli, že každé dítě, které se jim narodí, je pro společnost cenné, a proto si zaslouží státní podporu. To samozřejmě evokuje, že nám jde i o obrat v demografickém vývoji nebo alespoň o dlouhodobou udržitelnost populace. Demografické problémy na úrovni národa a komunity jsou výsledkem individuálních rozhodnutí, proto je tento cíl rodinné politiky extrémně citlivý a samozřejmě někomu může zavánět sociálním inženýrstvím. A je potřeba velké zručnosti, abychom našli způsob a zvolili taková opatření, která do oněch individuálních rozhodnutí nebudou zasahovat. Stát se nemůže vměšovat do soukromého života lidí, každý se musí sám rozhodnout, s kým žije, zda chce mít děti a pokud ano, tak kdy a kolik. Ale jestliže rodiny a páry touží mít děti, či další dítě navíc, státní politika jim má pomoci, aby si to mohly ekonomicky dovolit, aby pro ně jejich touha po dalším dítěti byla ekonomicky únosná a její realizace neuvrhla jinak fungující rodinu na či pod hranici chudoby, jako se to bohužel dnes u pracujících rodin s více dětmi děje.

Státní politika musí zajistit, aby rodiny měly dostatečné podmínky na to, mít tolik dětí, kolik opravdu chtějí¹⁸. K tomu je třeba nastavit taková opatření, aby každé dítě, které se má narodit, bylo chápáno jako investice do budoucna. Koneckonců, každé dítě vychované k pracovitosti, nezávislosti a soběstačnosti, jí doopravdy je.

Konkrétní opatření se musí propracovat v těchto oblastech: 1) v daňovém a finančním zvýhodnění pro rodiny se závislými dětmi, 2) v podpoře při zakládání rodiny a zabezpečení bydlení 3) v rozvoji služeb na pomoc rodinám. Protože zde není

prostor pro konkrétnosti, které by měly vypracovat odborné multidisciplinární týmy s jasným politickým zadáním, zastavíme se krátce jen u rozvoje služeb pro pomoc rodinám. I když je nutné předem poznamenat, že aktuálně nejpalčivějším problémem ekonomického rázu je dostupné bydlení pro mladé rodiny. Toto téma si však zaslouží samostatnou ekonomicko-sociální analýzu.

Mezi široce chápané služby pro rodinu samozřejmě patří nejen široká nabídka škol, ale hlavně předškolních zařízení. Školám se věnoval předchozí svatováclavský sborník, kde kolega Aleš Dvořák zmiňoval nutnost návratu financování (minimálně) základního školství k normativu na žáka, a to z důvodu povinnosti školní docházky. Ve financování předškolních zařízení je ale situace jiná, protože s výjimkou posledního předškolního roku, je stále dobrovolnou volbou rodičů. Například školky, spadající pod MŠMT, přešly od normativu na dítě na nový systém financování, který u mateřských škol zohledňuje třeba délku provozní doby. Nás ale zajímají hlavně dětské skupiny a jesle, které jsou systémově zařazeny pod MPSV, a financování na dítě zatím zachovávají. Klíčová otázka je: kdo má tyto prostředky dostávat? Po přijetí novely o dětských skupinách víme, že na děti do tří let věku bude nyní stát institucionálnímu zařízení (tj. jeslím) vyplácet měsíčně 9.600 Kč na dítě. Tato částka, kterou stát dotuje tuto relativně spornou péči, na kterou samozřejmě ještě dodatečně připlácejí rodiče, není malá. V rámci zachování svobodné volby, kdy rodiče mají mít právo se rozhodnout, komu dítě do výchovy svěří či nesvěří, by měl být tento příspěvek vázán na konkrétní dítě, a tedy vyplácen rodičům, i když tyto služby nebudou využívat. Novela o financování dětských skupin tímto začala diskriminovat rodiče, kteří službu nevyužijí.

Řekli jsme si jasně, že nám záleží na pozitivním demografickém vývoji či v začátku minimálně na dlouhodobé udržitelnosti naší populace. Ukazuje se, že bez ohledu na účelové kritiky, musí být zvýšení porodnosti jedním z hlavních cílů rodinné politiky. Jenom dostatek dětí, budoucích ekonomicky činných občanů, nám zajistí hospodářský rozvoj a stabilitu společnosti, a to včetně udržení našich důchodů tak, abychom mohli i nadále prožívat stáří relativně bez hmotných starostí. Existuje totiž přímá spojitost mezi porodností a řešením důchodové reformy, což je sice roky omílané, ale stále na bodu mrazu „zaparkované“ téma. Všichni víme, že současný systém je dlouhodobě neudržitelný. Současná Komise pro spravedlivé důchody sice alespoň naznačila důležitost dětí v důchodovém systému¹⁹, ale jinak nejde o reformu. Práce této komise se sestává převážně z výdajových položek, aniž by jakkoli řešila příjmy. Tedy zde absolutně chybí představa, z čeho se v budoucnu budou výdaje na důchody financovat. Důchodovou reformu však je třeba chápat komplexně, a to nejen z primárně ekonomického hlediska, ale především z hlediska pronatalitního přístupu a zdravé výchovy dětí v pracující populaci v multigenerační rodině. Logicky je třeba výhody důchodového systému nasměrovat na tu část veřejnosti, která výše uvedené hlediska naplňuje. Tím důchodový systém dostane nejen logiku, ale i stabilitu.

Je také zásadní, moudré a prozíravé usilovat o posílení soudržnosti českých rodin, tedy věnovat energii podpoře budování pevných vnitřních vztahů v rodi-

nách. V případě rozvodů samozřejmě řešit dopady na děti, ale hlavně investovat do opatření, která pomohou rozpadům rodin zabránit, tj. vybudovat určitý systém prevence. Opět se zde vracíme ke zmíněným praktickým opatřením souvisejícím s rozvojem služeb pro rodinu, kdy zmíněné náměty by mělo ve své agendě rozpracovat dnešní Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Chceme-li najít východiska k nápravě a pomoci mladým rodinám, nemusíme vymýšlet nic zásadně nového, stačí obrátit svou pozornost k osvědčené tradici české sociální politiky i rozumným počinům z doby Petra Nečase coby ministra práce a sociálních věcí. A možná se také inspirovat v zahraničí tam, kde rodinná politika přináší viditelné výsledky ve zvýšení porodnosti a eliminaci negativních trendů, tedy například ve snižování rozvodovosti, jako třeba v současném Maďarsku.

ÚVAHA NAD MINISTERSTVEM PRO RODINU

Praktické kroky rodinné politiky má dnes v náplni Ministerstvo práce a sociálních věcí. Ale jak už i název samotného ministerstva napovídá, rodina v něm nemá prominentní místo. Proto je nasnadě – a možná je k tomu pravý čas – uvažovat o tom, zda nezdůraznit důležitost a závažnost rodinné politiky tím, že z dnešní agendy MPSV se vydělí samostatné Ministerstvo pro rodinu a sociální věci a zbytek agendy se rozdělí pod jiná resortní ministerstva, kam logicky patří.

Rodinná politika totiž v současnosti spadá pod ekonomicko-sociální politiku obecně. Stálo by ale za to, položit si otázku, zda není žádoucí, aby se zřetelně definovaly postupy, jak nejlépe pomáhat rodinám v jejich základních funkcích. Sociální a rodinná oblast by proto měla být oddělena od politiky práce a zaměstnanosti, která se stejně tematicky hodí více pro Ministerstvo průmyslu a obchodu. Cílem toho by bylo oddělení ekonomické agendy trhu práce od rodinné a sociální agendy. Trend zdůraznění rodinných politik nastoluje nyní Maďarsko a silně rezonuje i v dalších zemích tzv. Visegradské čtyřky, tedy v Polsku a částečně už i na Slovensku. ČR se do tohoto prorodinného svazku přidala alespoň formálním prohlášením o spolupráci²⁰, které ovšem ministryně Maláčová nepovažovala za nutné ani nijak veřejně v českém prostoru prezentovat. Přesto je maďarský koncept, jak bojovat s negativními vlivy na rodinu, podporovat porodnost a nerezignovat na otočení celoevropského trendu vymírání původního obyvatelstva, beze sporu inspirující. Hlavně už známe některé jeho konkrétní výsledky. Třeba fakt, že se Maďarům podařilo za 10 let snížit rozvodovost o polovinu, je něco, co jim můžeme jen závidět.

Naopak vzorem rozhodně nejsou země jako je Švédsko či Norsko, ke kterým vzhlíží ti, kdo současnou (progresivistickou) rodinnou politiku nastolují. Jejich relativně – na evropské země – příznivá demografická křivka je vlastně tvořena převážně dětmi migrantů, a i když je o těchto skutečnostech dnes považováno za nekorektní mluvit, tak na celkové nesoudržnosti společnosti a změně kvality života původního obyvatelstva se tyto věci jasně odrážejí.

Skandinávská „prorodinná“ politika totiž čelí dvěma zásadním problémům. Na jedné straně „outsourcuje“ budoucnost imigrantským komunitám, protože

nemá žádné stimuly pro to, aby domácí obyvatelstvo mělo potomky, tj. budoucnost. Spoléhá jen na to, že děti, a tudíž příští pracovníky a plátce daní, sociálního i zdravotního pojištění, zajistí imigrantské komunity. Jejich mladí mají prý pracovat na nás, staré Evropany. Naprosto se ale podceňuje schopnost kulturní asimilace některých imigrantských komunit. Politická korektnost, která nedovoluje o těchto problémech veřejně mluvit, pak tyto země vede k vlastní zkáze. Druhým klíčovým problémem je, že sice „štedře financuje rodiny“, ale zároveň státní mocí diktuje, jak se mají lidé uvnitř rodin chovat a jaké mají být ony „správné“ role a funkce jednotlivých členů v rodině. Tedy naprosto popírá a pošlapává autonomii rodiny coby společenské instituce, a především její nezávislosti na státu. Nejhorším příkladem tohoto přístupu je i u nás nechvalně „proslulá“ norská sociální služba Barnevernet.

My přitom potřebujeme pravý opak. Ministerstvo rodiny, které svou vládní politikou zajistí, že ho budeme, co nejméně potřebovat. Ministerstvo, které ve své politice bude tak úspěšné, že nastolí všem jasný a srozumitelný systém podpory. Oseká nadbytečnou administrativu a rodinu bude vnímat jako investici do budoucna. A zároveň zaručí, že rodina zůstane autonomní jednotkou.

RODINA JAKO TRADIČNÍ STŘEDOEVROPSKÁ HODNOTA

Přesto, že je rodinná politika nesmírně mnohovrstevnatá, je v současnosti jejím hlavním úkolem zvrátit negativní trendy a zachovat naší společnosti civilizační charakter evropských kořenů. To je nejdůležitější existenciální i existenční úkol státní politiky na tomto poli. Proto je skutečně pro-rodinná politika státu tak potřebná. Souhlasíme-li s myšlenkou, že štěstí společnosti neměříme penězi, výší či přírůstkem HDP, nýbrž ochotou mít děti a vychovávat je, je nevyšší čas obrátit a nastolit nový směr. Pozitivní je, že naše česká společnost má stále rodinu na nejvyšším žebříčku svých životních hodnot, a že u nás většinou stále hledíme na děti spíše jako na požehnání než jako na problém. To jen ti, kdo si sami říkají „progresivní“, nás tohoto přesvědčení chtějí zbavit, „osvobodit“ nás od něj, jak říkají.

Přesto, že se sami označují za „pokrokáře“, jejich činnost nepřináší pokrok, ale naopak vnáší do společnosti nestabilitu, závislost izolovaných jedinců na státu a potažmo vede ke kolapsu všech funkčních sociálních systémů. Skutečný pokrok však zastávají politici, kteří jsou pro rodinu a chtějí rodinám umožnit mít tolik dětí, po kolika touží. Není bez zajímavosti, že se dnes v Evropě převážně objevují nikoliv v její západní, ale ve středoevropské části. Proto je potřeba posílit globálně politikou středoevropskou spolupráci. Střední Evropa tak svou pro-rodinnou orientací může být inspirací, nadějí či přímo regenerací pro celý Západ.

Poznámky:

- 1) Eduard hrabě Taaffe, 11. vikomt Taaffe, byl konzervativním premiérem Předlitavska v letech 1868-70 a 1879-93
- 2) Zdroj webové stránky Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí <https://www.vupsv.cz/>
- 3) Z tohoto dotačního programu čerpají i organizace doprovázející pěstouny, společnost Dobrá rodina za tyto peníze vydala publikaci Róza, Fina a delfině, kde je pohádkou dítěti vysvětlováno, proč má dvě pěstounské matky <https://dobrarodina.cz/novinky/novinky-596-knihy/>
- 4) Prof. JUDr. Igor Tomeš (1931-2018) přední český odborník na sociální politiku, právo sociálního zabezpečení a sociální právo
- 5) Citace z webových stránek <http://praha.vupsv.cz/webisnt/zlatyfond.htm>
- 6) K vidění na <https://www.youtube.com/watch?v=2YNkdmsF1ok&t=1s>
- 7) K vidění na <https://www.youtube.com/watch?v=Wx0Nd4hzmEM>
- 8) Jde o takzvané rovné odměňování, které běží jako pětiletý systémový projekt pod MPSV <https://www.rovnaodmena.cz/>
- 9) Nejnovější, na kterou naše právo musí reagovat, je směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158, o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob
- 10) Ministryně práce a sociálních věcí v Babišově vládě (2018 -2021)
- 11) <https://mikrojesle.mpsv.cz/wp-content/uploads/2019/11/Příručka-péče-o-děti-v-mikrojeslích-včetně-plánu-výchovy-a-péče.pdf>
- 12) <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/dlouha-rodicovska-detem-neprospiva-ukazuje-vyzkum-173829>
- 13) <https://www.upol.cz/nc/zpravy/zprava/clanek/ceske-deti-a-lockdown-vice-casu-s-rodinou-zdravejsi-zivotni-styl-ale-i-pocity-osamelosti/> Toto je jeden z nich, podobně ale vycházejí i další.
- 14) Průměrně je ročně uměle potraceno 5 tisíc dětí z ekonomických důvodů.
- 15) Ke stažení na webu MPSV, <https://www.mpsv.cz/documents/20142/833915/040804a.pdf/>
- 16) Dostupný na webu MPSV https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/Aknci_plan.pdf/c7c3d570-11a4-0e1b-001b-56b0561bae48
- 17) Z článku „Úvahy nad současnou reformou podpory rodin“, in Fórum sociální politiky 4/2008
- 18) Z mnoha výzkumů plyne, že lidé mají méně dětí, než si na začátku svého rodinného života přejí. Nejčastěji jsou za tím překážky ekonomického rázu.
- 19) Za každé vychované dítě se má k důchodům přidat 500 korun.
- 20) <https://rmx.news/article/hungary-poland-czechia-and-slovakia-establish-family-friendly-coalition/>

Klára Vítková Rulíková: RODINNÁ POLITIKA ÉRY NORMALIZACE. FENOMÉN „HUSÁKOVY DĚTI“

Než se zamyslíme nad rodinnou politikou v období 70. a 80. let minulého století, měli bychom si položit otázku, jaké jsou cíle rodinné politiky. Je nějaký rozdíl mezi politikou rodinnou a populační? Je vůbec dobré zasahovat do něčeho natolik soukromého, jako je rodina? A pokud ano, tak za jakým účelem?

Problém nastává již u samotného pojmu rodina. Máme někde její definici, od které bychom se mohli odrazit? Jistě, máme různé sociologické definice rodiny, tak nějak každý z nás podvědomě tuší, o čem je řeč, český právní řád však rodinu nijak blíže neurčuje. Lze tedy vůbec koncipovat rodinnou politiku, když nemáme ujasněno, čím je rodina je a kdo všechno ji tvoří? Jaká opatření máme přijímat na její podporu? Pomohly rodinám ony podpůrné programy ze 70. a 80. let minulého století, nebo byly zbytečné?

Otázek je mnoho, odpovědí poskrovnu. Nikoli však na otázku, kdo jsou „Husákovy děti“.

Jde o plody silné populační vlny v Československu v počáteční éře normalizace, tedy době, kdy byl generálním tajemníkem ÚV KSČ a později prezidentem ČSSR Gustáv Husák. Zdá se být nesporné, že propopulační politika tehdejšího režimu významně přispěla k nárůstu porodnosti (úhrnná plodnost v roce 1974 – tedy počet dětí přepočtený na jednu matku – byla 2,4!). Ne všichni však s touto interpretací souhlasí, někteří odborníci dávají tehdejší baby boom do souvislosti s populačně silnou poválečnou generací žen, přicházejících do věku své maximální plodnosti. Ať tak či onak, v této době byly rodinné dávky a další prorodinné výhody zmíněné níže koncipovány tak, že zvýhodňovaly vícedětné rodiny oproti rodinám bez dětí či jen s jedním dítětem.

Na počátku 70. let a po celá léta 80. tvořila hlavní cíle rodinné politiky politika sociální a propopulační. Všechna tzv. sociální práva byla vázána na zaměstnanec-ký status (platilo to např. o vázanosti rodinných dávek na nemocenské pojištění či zdravotní péče na zdravotní pojištění) a to na základě principu plné zaměstnanosti, zajištěné státem vyžadovanou povinností pracovat. Sociální i rodinná politika, konkrétně některá jejich opatření, však pro rodiny nepředstavovala jen určitou pomoc, ale i necitlivé zásahy do soukromí, mimo jiné tím, že řada rodinných funkcí

byla přenášena na veřejné instituce. Z dávek na podporu rodin byly vypláceny přídatky na děti koncipované jako doplněk velmi nízkých mezd (byly tak součástí mzdové politiky i nástrojem populační politiky), odvíjející se od počtu dětí v rodině a zvýhodňující vícedětné rodiny. Fakt, že dávka nebyla adresována dítěti a její vyplácení záviselo na dodržení pracovních povinností rodičem, stejně jako odvozování její výše od počtu dětí, však byl později kritizován.

V roce 1970 (zákonem č. 154/1969 Sb.) byla zavedena nová dávka, mateřský příspěvek, vyplácený v souvislosti s prodloužením mateřské dovolené a určený k zajištění péče o druhé a další dítě do 1 roku věku, přičemž nárok na něj byl podmíněn zaměstnáním (pracovní činností) v posledních 2 letech před porodem. Od roku 1971 byl příspěvek vyplácen i ekonomicky neaktivním ženám a poskytování nároku bylo prodlouženo do 2 let nejmladšího dítěte (zákon 107/1971 Sb.). V roce 1988 byl nárok prodloužen do 3 let věku nejmladšího dítěte. Od roku 1987 měl nárok na příspěvek i muž, pečující alespoň o jedno dítě do dvou let, pokud nežil s partnerkou nebo jeho manželka nemohla z vážných důvodů o dítě pečovat.

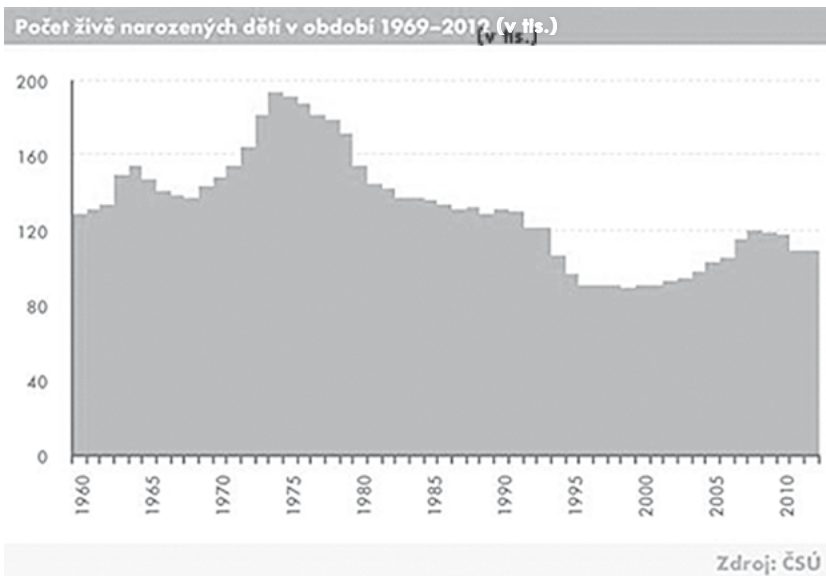
Mateřská dovolená byla v roce 1970 prodloužena do dvou let věku dítěte a v roce 1987 až do jeho třetích narozenin. Z dalších dávek bylo vypláceno matkám porodné, splňovaly-li zákonnou podmínku stanovené doby pojištění. Jednalo se, stejně jako dnes, o jednorázovou peněžní dávku. V letech 1971-1991 činilo porodné 2.000 Kč, při vícečetném porodu však bylo vyšší (nešlo o prostý součet dávek na jedno dítě).

Na podporu rodin byla zaměřena i tehdejší daňová politika, zvýhodňující rodiny s více dětmi. Pokud poplatník prokázal vyživovací povinnosti k 3 a více osobám, snižovala se mu daň ze mzdy přinejmenším o 30 %. Naopak poplatníkům ve věku 25-50 let, kteří nevyživovali žádnou anebo jen jednu osobu, se daň, podle zákona č. 76/1952 Sb., o dani ze mzdy, o 60 % zvyšovala. Opatření na podporu rodin byla směřována také do bytové politiky, neboť Československá republika se v období od druhé světové války potýkala s vážnými problémy vyplývajícími z nedostatku bytů. Tento problém ještě prohloubilo zpoždění původně plánované hromadné bytové výstavby o 15-20 let. Ani výrazné zvýšení bytové výstavby v průběhu 70. let nestačilo na pokrytí jejího deficitu, proto tento problém přetrvával až do počátku 90. let. Nedostatek bytů se přitom týkal především mladých manželství a rodin s dětmi, jež získaly vlastní byt až po narození posledního plánovaného dítěte. Tento problém byl po celé poválečné období jednou z hlavních příčin neuspokojivé úrovně reprodukce a nuceného společného bydlení mladých rodin v bytech rodičů, přispívající ke snížení stability některých manželství i k vyšší rozvodovosti. Bytová politika státu, tento formálně uznávaný a prosazovaný nástroj propopulační politiky, se navzdory státnímu monopolu na výstavbu a hospodaření s byty nakonec příliš neosvědčila.

Jistou inovaci představovala opatření z roku 1973, zavádějící tzv. novomanželské půjčky se státním příspěvkem a s výhodným úročením a odpisy části splátek po narození dítěte, tedy podporu mladým manželům na pořízení družstev-

ního nebo vlastního bytu, případně i jeho zařízení. Výše půjčky v tehdejší době odpovídala průměrnému pracovnímu příjmu za přibližně 1,3 roku. Dle odhadů využily možnosti čerpání této půjčky více než tři čtvrtiny rodin, splňující zákonné podmínky nároku. Jednalo se o poměrně efektivní a veřejností vítanou podporu. Z dalších opatření, která lze z dnešního pohledu chápat jako nástroje rodinné politiky, lze jmenovat subvencované dětské průmyslové zboží, oblečení a školní pomůcky, dotované jízdné, zvýhodněné sazby při umístování dětí do předškolních zařízení, bezplatnou školní docházku, finančně podporované volnočasové aktivity dětí a preventivní lékařskou péči o děti v rámci bezplatného zdravotnictví. Propopulační opatření z počátku 70. let spočívající především v rozšíření okruhu žen splňujících podmínky nároku na mateřský příspěvek na všechny ženy bez ohledu na jejich ekonomickou aktivitu, ve zvýšení dávek v mateřství a pro rodiny s dětmi a v zavedení novomanželských půjček, spolu se zlepšením bytové výstavby a dobudováním sítě předškolních zařízení, přispěla k vytvoření prorodinného klimatu podporujícího zakládání rodin a rození dětí. Orientaci mladých lidí na rodinný život ovlivnila také izolace Československa od západních zemí. Zároveň byla do určité míry zpřísněna praxe interrupčních komisí. Nelze tedy zpochybnit fakt, že opatření zavedená v éře normalizace měla výrazný propopulační dopad.

Pro ilustraci uvádím graf ČSÚ, dokládající výrazný nárůst populace v sedmdesátých letech.

V současné době nemáme ucelený a napříč politickým spektrem respektovaný koncept rodinné politiky. Rodinná politika neakcentuje rodinu jako celek, její opatření směřují spíše k jednotlivým členům rodiny, což má negativní dopad na soudržnost rodiny. Projevuje se to i na nízké sňatečnosti a vysoké rozvodovosti.

Různá opatření, obsažená v Koncepci rodinné politiky z roku 2017, nejsou systémově provázaná, nejsou vydiskutovaná se zástupci rodin a organizací, reprezentujících zájmy rodiny. A co je nejdůležitější – z této koncepce rodinné politiky nevyplývá podpora vztahů v rodině, ocenění její funkce a také „neplacené“ práce, kterou převážně matky vykonávají jako nutný základ pro správné fungování rodiny.

Nynější rodinná politika je jaksi „všeobjímající“, ale také „nicneřešící“. Zaměření na podporu návratu matek na pracovní trh, zajištění dostatku míst v institucích poskytujících péči o malé děti (minijesle, dětské skupiny, mateřské školy), ale také třeba náhradní výživné, přídavky na děti, které dosud byly spíše „chudinskou dávkou“, stejně jako porodné, nevedou k tomu, aby rodina byla společností vnímána jako hodnota, na niž může stát stavět svou budoucnost. Ono zprofanované „rodina je základ státu“ je totiž stále platné! Nebudou-li v rodinách děti, hrozí, že stát zkrachuje. Již nyní lze vidět, jak státní kasa bojuje s výší vyplácených důchodů. Při současné úhrnné plodnosti 1,7 dítěte na matku, což nevede ani k prosté reprodukci (2,1 dítěte na jednu matku) nebude za pár desítek let produktivní část společnosti schopna vydělat na důchody pro seniorskou část společnosti.

V 90. letech jsme v dobrém úmyslu zbavit se všech socialistických „vymožeností“ a zásahů do života jednotlivců (i rodin) neúmyslně vylili s vaničkou i dítě. Dnes si už snad smíme přiznat, že ne vše, co se dělo před rokem 1989, bylo špatné. Přídavky na děti vázané na zaměstnavatele (protože už nemáme povinnou zaměstnanost, vracíme se k tomuto principu formou úlev na daních), progresivní přídavky na děti (dnes již lze zaslechnout návrhy na podobné zvýhodňování rodin s více dětmi), novomanželské půjčky či snížená daň na dětské zboží (návrat k nim se opětovně vrací do Poslanecké sněmovny) i bytová politika (přestože její realizace nebyla v žádném případě optimální) měly svůj smysl.

Současná rodinná politika bohužel stále pokulhává za potřebami současných rodin, ale i za potřebami státu, pro který jen rodiny s dětmi mohou zajišťovat budoucí daňové poplatníky, tudíž i jeho prosperitu.

Použité prameny:

- 1) Palonciová, J a kol. 2013. Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice. Praha: VÚPSV, v.v.i. ISBN 978-80-7416-127-8
- 2) Strašilová, G. 2013. „Husákovy“ versus „Havlovy děti“. *Statistika&My*. čís. 11-12. Dostupné online [cit. 2021-07-18]. ISSN 1804-7149.
- 3) Koncepce rodinné politiky z roku 2017, MPSV Dostupné online [cit. 2021-07-18].

Věra Kuchařová: PROMĚNY STÁTNÍ RODINNÉ POLITIKY OD DEVADESÁTÝCH LET XX. STOLETÍ

Celá naše společnost po roce 1989 prošla a dosud prochází hlubokými dynamickými změnami, které se nemohly vyhnout ani rodinné politice státu. Ta zpočátku prudce klesla v žebříčku vládních priorit až někam na spodní příčky. Bylo to zčásti způsobeno ideologicky odmítavou reakcí na poměrně štedrou a přívětivou rodinnou politiku pozdně komunistického, normalizačního období, zčásti pak samozřejmě spokojeností se stavem rodinných vztahů a rodinného života u nás, které se - s výjimkou rostoucí rozvodovosti a vysokého počtu umělých potratů - jevily jako v zásadě zdravé, pevné a funkční. Svobodná devadesátá léta přinesla na jedné straně pokles počtu umělých potratů, ale na druhé straně hluboký propad porodnosti i počtu sňatků. Růst rozvodovosti se nezastavil a návrat přirozených rizik do ekonomických vztahů otřásl i dosavadní stabilitou rodinného života, zejména u některých společenských skupin a vrstev (podnikatelé, zaměstnanci hospodářských odvětví v řízeném útlumu, dlužníci v exekuci). Změnu přinesl přelom tisíciletí, kdy se levicové vlády (1998–2006) vrátily k pečovatelskému pojetí státu, a kdy už bylo potřeba reagovat na vývoj uplynulé dekády. Vstup do EU v roce 2004 a související otevření dveří ideologiím nepřátelským k rodině se poprvé viditelně projevilo za druhé Topolánkovy vlády (2007–2009), v níž získali kontrolu nad školstvím a oblastí lidských práv ultralevicoví Zelení. V rodinné politice narostl tlak na kriminalizaci tělesného trestání dětí rodiči, hédonistické pojetí sexuální výchovy ve školách, konec přechylování ženských příjmení, přenášení zákonných výhod manželských párů i na nesezdané a podobně. V dalším zhruba pětiletém období dvou úřednických a jedné pravicové vlády (Fischer, Nečas, Rusnok) ideologický tlak na rodinu ochabl a do popředí se dostal tlak ekonomický. Souviselo to s euroamerickou hospodářskou krizí a s úspornou rozpočtovou domácí politikou. Počínaje rokem 2014 opět došlo v rodinné politice k uvolnění ekonomických restrikcí, ale i k nové ofenzivě progresivistických ideologií.

Vývoj rodinné politiky po roce 1989 lze tedy rozdělit do čtyř etap:

1. Devadesátá léta, první desetiletí svobodného Československa, později České republiky, období liberalizace společenského života, tržní transformace ekonomiky a vytváření základů nového systému sociální ochrany na sociálně liberálních a neoliberálních principech, období zhruba do roku 2000.

2. První dekáda nového tisíciletí, roky před vypuknutím hospodářské krize v roce 2008, období parametrických úprav i pozvolného rozvíjení a institucionalizace rodinné politiky jako průřezové disciplíny a období tvorby její národní koncepce.

3. Období řešení sociálních dopadů hospodářské krize z roku 2008 v oblasti zaměstnanosti a životních podmínek, doba restrikcí ve finanční podpoře rodin, zhruba období let 2009–2014.

4. Období návratu ke štědrější a univerzálnější podpoře rodin, hledání efektivních forem nefinanční podpory, doba tvorby a realizace nové koncepce rodinné politiky kopírující principy politiky EU v oblasti rovných příležitostí a zaměstnanosti a prosazující sociálně demokratické pojetí rodinné politiky.

PRVNÍ OBDOBÍ

V devadesátých letech byly budovány základy systému sociální ochrany, přičemž sociální potažmo rodinná politika přednostně řešila sociální dopady ekonomické a společenské transformace. Hlavním trendem bylo nahrazování paterna-listického, finančně nákladného systému sociální péče adresnějším a levnějším. Prosazován byl princip individuální odpovědnosti a subsidiarity. Byl vytvářen *Scénář sociální reformy* uplatňovaný do konce roku 1992 (do rozdělení Československa), a to v oblasti ochrany rodin s dětmi stanovením životního minima a pravidel pro jeho valorizaci, a také principů pro valorizaci dávek pro rodiny s dětmi. Zásady *Scénáře* byly opětovně aplikovány až po roce 1994 spolu s tvorbou nových sociálních systémů – sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci. Ačkoliv *Scénář* stanovil i úkoly rodinné politiky, ta stále existovala jen v implicitní podobě poplatné její marginální pozici. Potřeba zcela nově koncipovat systém sociální ochrany jako celek ji zatlačila do pozadí. Rodinná politika byla mnohdy stále chápána jako součást sociální politiky. Převážně se realizovala v systému pojistných (a od roku 1996 také nepojistných) rodinných dávek a daňových úlev. Zaměřovala se v návaznosti na předlistopadový systém zejména na rodiny s nezaopatřenými dětmi.

Oproti minulosti byl potlačen pro-natalitní charakter rodinné politiky. Ten odmítala protirežimně naladěná skupina odborníků již v roce 1989 (Alan et. al., 1990). Třebaže realizaci jejich koncepce zastavily listopadové události, zůstal tu teoretický základ pro reformní polistopadové vlády.

Při rámcové shodě na základních úkolech transformačního období v sociální oblasti, tj. odstranění jak úzce pro-natalitní orientace, tak všeobjímajícího státního paternalismu, se při tvorbě potřebných nových legislativních norem střetával konzervativní směr (reziduální model občanských demokratů) se sociálně tržní doktrínou křesťanských demokratů a s opozičním sociálně demokratickým, univerzalistickým pohledem na rodinnou politiku. V první polovině devadesátých let převládaly konzervativní a sociálně liberální názory směřující k posílení společenské role rodiny, snižování míry státní ingerence a zvýšení individuální odpovědnosti, ale také k podpoře mateřství, zejména mateřské péče o nejmenší děti. Do popře-

dí zájmu se dostávala podpora nejhroženějších rodin, zejména nízkopříjmových a rodin postižených transformací. Toto směřování založené na pojetí rodiny jako součásti soukromé sféry života bylo většinově podporováno veřejností. Současně ale přetrvávalo historicky zakořeněné očekávání státní garance sociálních jistot (Večerník, 2005; Nešporová, 2006).

Toto období bývá hodnoceno pozitivně z hlediska toho, že sociální politika zaměřená na rodiny pomohla při procesech cenové liberalizace zachovat sociální smír a zamezit propadu velkého počtu rodin pod snesitelnou životní úroveň. Po několika parametrických změnách ve finanční podpoře rodin byl ve státní rodinné politice učiněn zásadní krok vytvořením systému státní sociální podpory. Ten zavedl mj. univerzalitu a současně adresnost rodinných dávek. Znamenal přechod od rodinných dávek závislých na zaměstnání k jejich poskytování všem dětem za stejných podmínek a stejným způsobem (Tomeš, 2001, s. 188).

Devadesátá léta byla hlavně obdobím hledání rodinné a sociální politiky odpovídající nové a měnící se sociálně ekonomické situaci. Sítil důraz na to, že rodinná politika nemá nahrazovat rodinu v plnění jejích funkcí, ale doplňovat ji. V průběhu devadesátých let se stále zřetelněji ukazovaly limity státní rodinné politiky, která nevyházela z komplexní koncepce založené na politickém konsenzu (Alan 1990; Tomeš 2015, s. 41–42). Politické strany jen pozvolna, a ne vždy dost systematicky, začleňovaly rodinnou politiku do svých programů.

DRUHÉ OBDOBÍ

V následujícím období (zhruba v letech 2000-2008) se demografický vývoj jak z hlediska nepříznivé tendence populační křivky, tak kvůli stále ohroženější stabilitě rodin, stal jedním z hlavních impulsů změn rodinné politiky. Nadále bylo jejím záměrem eliminovat sociální problémy rodin, protože se na přelomu století, v době hospodářské krize, zhoršovala příjmová situace mnohých z nich, přičemž rodinné dávky stále méně chránily před chudobou. Pozornost se zaměřila na rozpadající se rodiny a ohrožené děti. Preventivní role rodinné politiky dále oslabovala ve prospěch opatření ochranných a sanačních. Posilovala role rodinné politiky na regionální a lokální úrovni, rostla potřeba koordinace aktivit různých aktérů, a v tomto rámci se rozšiřovalo působení občanského a neziskového sektoru, čímž současně rostla potřeba jeho podpory státem.

V období sociálně demokratických vlád, kdy ministry práce a sociálních věcí byli Vladimír Špidla a Zdeněk Škromach, bylo hlavním posunem v pojetí rodinné politiky to, že se primárním tématem stala podobně jako jinde ve světě slavitelnost profesionální a rodičovských rolí. V této době byl primární důraz kladen na zvládnutí výchovných a ochranných funkcí rodiny v podmínkách zvyšujících se nároků na pracovní angažovanost a výkon. V následujících letech se těžištěm zájmu postupně stávaly možnosti uplatnění matek (pečujících osob) na pracovním trhu (např. Kalíšková, Münich, 2012). Důsledkem bylo a je nedocenení neplacené práce pro rodinu a hodnoty rodiny jako takové (Oujezdská, 2015; NCR, 2020).

Po roce 2000 sílila potřeba explicitní rodinné politiky jako průřezové disciplíny, což vedlo v roce 2005 k vytvoření *Národní koncepce rodinné politiky* (MPSV, 2005). Předcházela jí analýza situace rodin v *Národní zprávě o rodině 2004* (MPSV, 2004). Deklarovanými obecnými cíli koncepce rodinné politiky bylo vytvářet všestranně příznivější společenské podmínky pro rodinu, posilovat společenské vědomí hodnoty rodiny a také ekonomickou a sociální suverenitu rodin. K dosahování těchto cílů měly napomoci navrhované změny v daňovém systému, v systému sociálního zabezpečení a v oblasti služeb pro rodiny, umožňující jim plnit svoji úlohu ve všech obdobích rodinného cyklu a vůči všem svým členům (MPSV, 2005, s. 9). Koncepce byla deklarována jako otevřená, přesto se její plánované aktualizace nerealizovaly a myšlenky nebyly rozvíjeny. V následujících letech byla nepříliš koncepčním způsobem zaváděna různá opatření bez analýz jejich synergických dopadů. Rodinná politika se opět dostala v rámci veřejných politik do pozadí.

V roce 2008 nicméně vznikly dva koncepční dokumenty (vedle metodické publikace pro regionální a lokální rodinnou politiku – MPSV, 2008 c). *Národní koncepce podpory rodiny s dětmi* (MPSV, 2008 a, s. 5) si vytkla v zájmu vzniku a stabilního fungování rodin tyto cíle: „...vytvořit všestranně příznivější společenské klima a podmínky; odstraňovat bariéry a společenské tlaky, kterým jsou rodiny vystaveny a které ohrožují jejich funkčnost; podporovat a posilovat vědomí a význam rodinných hodnot ve společnosti a přijímat všechna potřebná politická opatření.“ Tyto cíle jsou deklarovány i v *Koncepci rodinné politiky 2017*, ale s jinou dikcí.

Trvalé jsou v nejen české rodinné politice stěžejní témata – finanční zajištění rodiny, slučitelnost práce a rodiny a služby péče o děti (Kuchařová, 2020). V tomto dokumentu jsou ale vyzdvíženy i dva aspekty, které v pozdějších koncepčních dokumentech již vůbec nejsou nebo jsou upozaděny. Jednak je zde zdůrazněn záměr podporovat vlastní zodpovědnost a autonomii rodin. Druhým specifickým je, že při respektování rozmanitosti forem rodinného soužití (s. 7) je vyjádřena podpora úplným manželským rodinám, což je zdůvodněno jejich přednostmi ve výchově dětí (s. 5). V tomto dokumentu je explicitně vyzdvížen záměr „posilovat ekonomickou a sociální autonomii a tím mezigenerační solidaritu a soudržnost rodin tak, aby byla schopna plnit svoje přirozené funkce ve všech obdobích svého vývojového cyklu a vůči všem svým členům“ (s. 5).

Vybraná opatření, shrnutá do čtyř oblastí, obsahuje tzv. *Prorodinný balíček* z téhož roku (MPSV, 2008 b). V oblasti sladování rodiny a zaměstnání jsou zde navrženy možnosti rozšíření jejich variability, a to podporou soukromých forem péče o děti ve třech podobách (jako evidovaný poskytovatel vzájemné rodičovské výpomoci, v oblasti živnostenského podnikání a nekomerční „miniškoly“). Snahou je podpořit vstřícnost zaměstnavatelů k matkám po rodičovské dovolené vytvářením takových podmínek, které jim umožní propojit pracovní a rodinné role (nástrojem měly být jednak daňové výhody pro zaměstnavatele poskytující nebo zajišťující zaměstnancům péči o děti, a jednak aktivní podpora zaměstnavatelů v poskytování částečných úvazků prostřednictvím slev na pojistném na sociálním zabezpečení

a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti pro zaměstnavatele). Současně měli být otcové více angažováni v péči o děti v zájmu snižování profesních rozdílů mezi muži a ženami v soukromé i veřejné sféře (zavedením otcovské dávky). Do balíčku byla zahrnuta také opatření na ochranu dětí, jejichž rodina se rozpadla nebo zanikla. Smyslem bylo postupně vytvářet podmínky pro posílení náhradní rodinné péče.

Již v *Koncepci rodinné politiky* z roku 2005 a v následných dokumentech je ob- saženo téma zrovnoprávnění mužů a žen v přístupu k rodičovské dovolené. Různá dosavadní opatření na zvyšování podílu otců na výchově dětí ale nemají plánovaný dopad. Například podíl mužů mezi příjemci rodičovského příspěvku se dlouhodo- bě drží okolo 2 % (Kuchařová et al., 2020). Výzkum z roku 2015, který byl zaměřen na postoje rodičů k tzv. motivační otcovské dovolené, ukázal, že v povědomí lidí stále zůstává odlišné vnímání role matky a otce v případě péče o nejmenší děti (Kuchařová, Psychlová, 2016). Zapojení otce je vítáno, avšak spíše jako doplňkové nebo alternativní v případě potřeby. Proto spíše uspěl institut tzv. otcovské popo- rodní péče (tuto možnost využívalo v roce 2019 měsíčně více než 4 tisíce otců, což je skoro polovina v porovnání s průměrným měsíčním počtem narozených dětí).

Kromě uvedených dokumentů MPSV vypracovalo v roce 2008 *Návrh zákona o podpoře rodin s dětmi*, který shrnoval opatření obsažená v *Národní koncepci rodinné politiky* a v navazujících dokumentech z roku 2008. Návrh zákona však vláda neprojednala z důvodu vyslovení nedůvěry. Zákon nebyl projednán ani no- vou vládou, a to z fiskálních důvodů, protože vypukla hospodářská krize. Na tuto snahu o vytvoření komplexního legislativního základu rodinné politiky už nebylo nikdy navázáno. Důvodů je jistě řada: právních, odborných, politických. Jedním z možných může být ale i fakt, že demografický, sociální a politický vývoj a s ním spjaté proměny rodiny vytvářejí situaci, kdy je stále obtížnější formulovat obecně přijatelnou definici objektu rodinné politiky.

Již v této době se měnily podmínky vyplácení rodičovského příspěvku, jehož funkce se v následujících letech oproti původnímu záměru (podpory rodičovské péče) kompletně změnila a zcela zaměřila. Nastavení rodičovské dovolené a rodi- čovského příspěvku jsou dnes kritizované jako příčina dlouhého setrvávání matek na rodičovské dovolené s důsledky pro jejich zaměstnatelnost, avšak jeho dnešní flexibilita a s ní spojená možnost volby kratšího trvání nejsou zdaleka využívány (Kuchařová et. al., 2020, s. 43). Důvody mohou spočívat v preferencích rodičov- ské péče, ale také v tom, že nejsou vytvořeny podmínky, aby taková volba byla uspokojivá pro rodiče, kteří se chtějí dětem věnovat. Především chybí dostatečná nabídka zkrácených úvazků za standardních pracovních podmínek. Tento stav je doprovázen proměnami v hodnotově normativní sféře pod vlivem jak rostoucích profesních ambicí spojených s růstem vzdělanosti žen, tak také diskursu zdůraz- ňujícího společenský význam zaměstnanosti mladých matek z hlediska economic- ké prosperity společnosti. Snižuje se tím povědomí o významu jejich mateřské role, což je v protikladu k tomu, co se jeví jako žádoucí při podpoře zájmu mladých lidí o rodičovství, to jest vyzdvižení hodnoty rodiny a ocenění rodičovských rolí.

TŘETÍ OBDOBÍ

Poněkud nekonzistentně ale nadějně nastupující trend rozšiřování a zkvalitňování podpory funkčních i ohrožených rodin byl přerušen hospodářskou krizí, která se projevila v restriktivních změnách v existujících nástrojích a v proměnách cílů rodinné politiky. V období 2009–2014 se měnila její institucionální i organizační struktura. Ministerstvo práce a sociálních věcí pod vedením Jaromíra Drábka připravovalo tzv. sociální reformu, která zahrnovala i rodinnou politiku, ale spíše okrajově. Navrhována byla jen dílčí opatření podporující sladování práce a péče o nejmladší děti v rodině (rozšíření forem nerodinné denní péče a možnost ji využívat souběžně s pobíráním rodičovského příspěvku). Důraz byl vedle důchodové reformy soustředěn na adresnost sociálních dávek, tedy ve výsledku na zúžení okruhu jejich příjemců na nejpotřebnější (rozšířilo se příjmové testování rodinných dávek, byla zaváděna opatření proti zneužívání dávek). V zásadě to přinášelo redukci rodinné politiky na součást sociální politiky, celkové vyznění reformy bylo spíše asociální.

V rámci rodinné politiky byla upozaděna podpora funkčních rodin a pozornost byla upřena na sekundární a terciární prevenci. Byl vytvořen Národní akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí a novelizován zákon o sociálně-právní ochraně dětí (SPOD) se zaměřením zejména na standardizaci systému SPOD a rozvoj a profesionalizaci náhradní rodinné péče.

Trvale klesaly relativní výdaje na dávky státní sociální podpory, tedy systému primárně určenému na podporu „běžných“ rodin s dětmi. Klesala reálná hodnota těchto dávek. Některé, např. přídavek na dítě, se fakticky staly sociálními či chudinskými dávkami. Byl to i důsledek toho, že dávky nebyly dlouho valorizovány (Průša et. al 2014). V postupných krocích byl zrušen sociální příplatek, jen rodinám se zdravotně postiženým členem to bylo kompenzováno v příspěvku na péči. Postupně se tak ze systému rodinných dávek vytrácela sociální solidarita, která i nadále zůstala oslabena.

Zhruba od poloviny druhého desetiletí tohoto století se opět výrazněji projevila politická vůle ke komplexní podpoře rodin. Sítila společenská a politická poptávka po explicitní rodinné politice a jejímu institucionálnímu, legislativnímu a odbornému zajištění. Dále sílil vliv relevantních doporučení a směrnic Evropské Unie na koncipování rodinné politiky ČR. Především doporučení Rady Evropy z oblasti rovných příležitostí, sociální ochrany a zaměstnanosti a politiky začleňování. ČR je účastna sblížování rodinných politik evropských zemí, v němž je základní osou proponovaných nástrojů podpory porodnosti a rodin s dětmi kombinace finanční kompenzace nákladů na děti a ušlého výdělků v době péče o nejmenší děti, rodičovská (a mateřská, resp. otcovská) dovolená a poskytování služeb denní péče o děti. Podmínkou efektivnosti takových opatření je však jejich synergické působení v komplexním systému nástrojů. Této komplexity se v ČR dosáhnout nedaří. To brzdí, spolu s dalšími faktory, dosažení žádoucího efektu. Celkové státní výdaje na rodiny v ČR patří v mezinárodním srovnání mezi průměrné, ve struktuře vydání na děti je ČR specifická velkým podílem peněz určených na rodinné dávky, a na-

opak slabou podporou služeb pro rodiny. Dávky jsou určeny převážně rodičům nejmenších dětí, zatímco podporu dětí školního věku a starších nelze považovat za dostatečnou.

ČTVRTÉ OBDOBÍ

Od roku 2014 se v rodinné politice stále více uplatňují sociálně demokratické recepty, zejména z dílny progresivistického křídla ČSSD. To je zřetelné v nové koncepci rodinné politiky (*Koncepce rodinné politiky 2017 /MPSV, 2017a/*). K vypracování této koncepce a také *Zprávy o rodině* (MPSV, 2017 b) byla na MPSV ustavena odborná komise. V ní postupně nabyly vrchu názory upřednostňující problematiku překonávání nerovností mezi muži a ženami ve veřejné sféře i v soukromí, a v rámci problematiky sladění rodinných povinností a zaměstnání jednak podporu zaměstnanosti žen a využívání jejich pracovního potenciálu, a jednak zvyšování podílu otců na péči. Jakkoliv jsou v *Koncepci rodinné politiky 2017* deklarovány obdobné cíle jako v roce 2005, byla tato koncepce do jisté míry napsána v kritickém duchu vůči té předchozí. Především se vyhýbá jakémukoliv explicitnímu vymezení rodiny, chápe ji naopak ve velmi širokém slova smyslu zužujíc současně svůj záběr na tzv. funkční rodiny (MPSV, 2017 a, s. 1). Přitom v ní mírně zesilují paternalistické přístupy. Oproti předchozímu období byl opětovně zdůrazněn zájem o opatření zaměřená pro-populačně. V koncepci se deklaruje, že „*klíčovými principy rodinné politiky jsou možnost volby, blaho dítěte a posilování mezigenerační solidarity*“ (s. 3-4). Spektrum navrhovaných opatření je široké, ale stejně jako v případě *Národní koncepce rodinné politiky* z roku 2005 je předložen soubor různorodých záměrů s různě hlubokou předchozí analýzou zamýšlených a nezamýšlených dopadů a provázanosti opatření. Tento rys naneštěstí dále prohlubuje soupeření vládnoucích stran o přízeň voličů projevující se nesystémovými kroky v oblasti sociální a rodinné politiky.

Například v oblasti sladění rodinného života a zaměstnání mohou konkrétní navrhovaná opatření vést k cíli pouze tehdy, jsou-li v souladu s preferencemi a očekáváními rodin, což nebývá dostatečně ověřováno, a za předpokladu jejich uplatňování v podmínkách, jež mají s realitou málo společného. Námitky k těmto opatřením vycházejí z různých ideových konceptů. Zastánci rovných příležitostí poukazují na to, že stávající nastavení rodičovské dovolené a rodičovského příspěvku brání plnohodnotnému návratu žen po rodičovské dovolené na pracovní trh. Jako důvod uvádějí hlavně stárnutí kvalifikace po dlouhou dobu pobírání příspěvku a nesladěnost této doby s délkou rodičovské dovolené. Zastánci „tradičního“ pojetí rodiny naopak poukazují na to, že zavedení flexibilního čerpání rodičovského příspěvku není propojeno s dalšími nástroji rodinné politiky a málo zohledňuje skutečnou situaci na trhu práce, především nabídku flexibilních pracovních režimů. Opatření tak „nutí“ matky (resp. pečující otce) k práci na plný úvazek na úkor péče, nebo k celodenní péči na úkor finančního zabezpečení rodiny.

Problémem, zejména pro podporu stability a funkčnosti rodin, je výrazná orientace soudobé rodinné politiky na jednotlivé členy rodiny (především na ženy a děti) a méně už na rodinu jako celek. To má z určitých hledisek opodstatnění, ale není

dostatečně doceněno, že jejich blaho závisí na stabilitě a funkčnosti celé rodiny. Velmi široké pojetí rodiny znesnadňuje záměr stanovit konkrétnější cíle rodinné politiky, a tedy i její nástroje (na koho mají cílit, co mají řešit).

Nástroje na podporu porodnosti jsou převážně zaměřeny na materiální podmínky rodičovství, zatímco lidé při rozhodování o prvním dítěti či o dalších dětech rovnocenně zohledňují záležitosti vztahové, sociální a situační (což reflektuje podpora zapojení otců do péče a poněkud vágně také opatření na podporu stabilních partnerských a rodinných vztahů a institutu manželství). Kromě jiného se implicitně vychází z předpokladu, že lepším materiálním zajištěním existujících rodin a opatřeními na sladění domácí péče a práce dnešních rodičů budou k zakládání rodin motivováni bezdětní jedinci. Je podceněn význam podpory přímo zaměřené na životní fázi rozhodování o založení rodiny (Palonciová, J. a kol., 2021), podobně jako společenské ocenění rodičovství a trvalého partnerství.

Ve svých deklarovaných cílech současná *Koncepce rodinné politiky* (MPSV, 2017 b) vychází vstřícně požadavkům rodin (jak se rýsují podle výběrových šetření, např. CVVM) zejména v podpoře sladování rodiny a zaměstnání (konkrétně opatřeními v oblasti nerodinné denní péče a deklarovanou, zatím nikoli dostatečnou podporou flexibilních pracovních režimů) a v důrazu na podporu bydlení. Jsou to však současně oblasti, v nichž převládá nespokojenost veřejnosti s aktuálním stavem (Kuchařová, 2020). Buď proto, že nová opatření se zavádějí relativně pomalu (např. podpora flexibilního zaměstnávání), nebo z důvodu obtížného hledání konsensu při složité struktuře kompetencí gesčních resortů (podpora bydlení).

SOUDOBÉ VÝZVY

V roce 2022 by se měla podle plánu MPSV aktualizovat národní koncepce rodinné politiky, a to v situaci, kdy jednak nebyly naplněny některé výše zmíněné cíle *Koncepce* z roku 2017 a jednak nebyly učiněny důslednější kroky k většímu systémovému propojení jednotlivých složek rodinné politiky v zájmu zvýšení jejich efektivity i srozumitelnosti. Pokud jde o nenaplněné cíle, lze zmínit zejména oblast primární prevence, bydlení a podpory vnitro-rodinných, především partnerských a mezigeneračních vztahů, obecně podporu stability rodiny. V poslední době neproběhla ani širší odborná diskuse k cílům a aktuálně žádoucímu zaměření rodinné politiky. Přitom nedávný vývoj české rodiny a jeho reflexe v odborných a politických kruzích otevřela řadu dilemat. Z nich upozorňuji na několik zásadnějších. Rodinné police chybí jasná vize. Jednou z hlavních příčin je, že se nedaří dosáhnout přijatelného politického konsensu v hlavních principech a důležitých tématech koncepce rodinné politiky.

Nicméně lze říci, že existuje konsensus o základních východiscích rodinné politiky, a to zejména: ohledně její průřezovosti (dotýká se sociální ochrany, bydlení, školství, zdravotnictví, zaměstnanosti, infrastruktury aj.); ohledně nutnosti respektovat to, že rodina je současně společenskou institucí a soukromou, autonomní sférou; ohledně významu role rodinné politiky při podpoře plnění funkcí rodiny, avšak bez nadměrné ingerence do rodin; a ohledně nutnosti komplexního pojetí

rodiny z hlediska rodinného cyklu a generací. Je však třeba také přiznat, že názory na převedení těchto principů do praktické rodinné politiky se značně různí.

Dnešní rodinná politika řeší, spíše implicitně, zejména následující dilemata.

Dilema definiční: Dnes existují zásadně odlišné názory na definici či vymezení rodiny (nejen) jako objektu rodinné politiky, a to jak její základní (nukleární) jednotky, tedy rodičů a jejich vlastních dětí, tak z hlediska širší rodiny (především zahrnutí více než dvougeneračních rodinných vazeb (Vidovičová, 2014)). Rozostřené je dnes chápání hlavní funkce rodiny, tj. reprodukční, v biologickém i sociálním smyslu, tj. jak a za jakých podmínek ji rodina nejlépe plní v zájmu dětí, rodiny samotné i společnosti. Odlišné jsou odpovědi na otázku o míře hodnotících nebo normativních přístupů v rodinné politice, přičemž ale i jejich odmítání lze chápat jako v podstatě přístup normativní. Obdobně např. důraz na individuální práva může stavět do protikladu práva rodičů a práva dětí. Nejednoznačnost objektu komplikuje hledání vhodných a systémových opatření.

Svým způsobem opodstatněné přednostní zaměření na zabezpečení potřeb a práv dětí a na rovné příležitosti mužů a žen vede k zanedbávání potřeb a zájmů rodiny jako celku, tedy i rodičů jako partnerů, ačkoliv základem fungující rodiny je fungující rodičovský pár.

Dilema kompetenční: Třebaže je obecně přijímána teze, že rodinná politika je disciplína průřezová a podporu rodin je třeba poskytovat komplexně, že opatření jsou daleko účinnější, když působí jako celek, dlouhodobě a konzistentně (Sirovátková, 2006), je s podivem, že se stále nedaří dosahovat skutečně funkční komunikace a koordinace mezi zainteresovanými resorty. Nedostatek politického konsensu je zřejmě jen jednou z příčin.

Dilema autonomie rodin: Stálým se zdá být hledání vyváženosti mezi požadavkem respektu k autonomii rodin a objektivní potřebou podporovat nástroji rodinné politiky jejich funkčnost, stabilitu a životní podmínky. Navzdory konsensu v uznání těchto požadavků i zde existují rozdílné představy o tom, jak na základě těchto principů naplňovat cíle rodinné politiky. V nestejně míře uvědomovanou je pak hrozba růstu závislosti rodin na státu v důsledku některých populistických kroků vlád.

Dilema prevence: Dnes se státní rodinná politika z velké části zaměřuje na zmírňování dopadů krizových situací, nebo na jejich odstraňování a daleko méně na primární prevenci, jejíž význam je podceňován. Dostává se do popředí zájmu až v tomto desetiletí a stále poněkud formálně.

Dilema finanční: Koncepce a realizace rodinné politiky stále výrazněji naráží na požadavek redukovat rostoucí finanční nároky rodinné a sociální politiky na státní rozpočty (i při odhlédnutí od vlivu dnešní koronavirové pandemie) a současně nenechat rodiny bez potřebné pomoci.

Navzdory široce koncipované současné rodinné politice převládají mezi jejími realizovanými opatřeními finanční formy, přímé či nepřímé, a rostou nároky na jejich výši i rozsah jimi pokrývaných potřeb, a tedy jejich nákladnost. Důvodem je mj. neujasněnost a časté redefinování role jednotlivých finančních nástrojů. Rodinná politika tak naráží na ekonomické limity své realizace, přestože ve vztahu k HDP jsou státní výdaje na rodinnou politiku mírně pod průměrem EU a co do výše (celkem a na osobu) jsou v mezinárodním srovnání relativně nízké. Podíl rodinných dávek na výdajích na sociální a zdravotní systém stále klesá a je na méně než poloviční úrovni proti roku 1991, přičemž je zřejmé, že finanční podpora rodin není u všech dostatečná. Podceňena je skutečnost, že pomoc státu a společnosti rodinám s dětmi je významná sociální investice do budoucího rozvoje celé společnosti a nelze ji chápat jen jako zátěž pro státní rozpočet. Kritériem pro podporu rodiny finančními nástroji by neměla být jenom chudoba rodiny, ale její prosperita a možnost plnit nenahraditelné funkce.

Úkolem blízké budoucnosti je najít efektivní kompromis mezi univerzálností a cíleností podpor, nalézt způsoby, jak poskytnout rodinám dostatečnou finanční podporu, ale vyhnout se přitom jejímu demotivačnímu vlivu na zabezpečování rodiny vlastními silami. Připomenout je třeba nutnost pokrýt finančními nástroji všechny sociální skupiny a vrstvy, které konkrétní druhy podpory potřebují, a současně minimalizovat zneužívání, nebo naopak nečerpání sociálních dávek oprávněnými klienty sociálního státu.

Použité prameny:

- 1) Alan, J. 1990. *Koncepce rodinné politiky. Expertíza*. Praha: VÚSRP.
- 2) *Bulletin No 35. Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990 – 2019*. 2020. Praha: VÚPSV, v. v. i. <https://www.vupsv.cz/download/bulletin-no-35-kveten-2020/?wpdmdl=7082&refresh=6103a9d87ef8b1627630040>
- 3) Kalíšková K., Műnich, D. *Češky: nevyužitý potenciál země*. Praha: Národohospodářský ústav. http://idea.cergeei.cz/documents/kratka_studie_2012_03.pdf
- 4) Kuchařová, V. et. al. 2019. *Česká rodina na počátku 21. století*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- 5) Kuchařová, V. et. al. 2020. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf
- 6) Kuchařová, V. 2020. *Reflexe rodinné politiky - očekávání a postoje: Souhrn podkladů pro potřeby odboru rodinné politiky a ochrany práv dětí MPSV ČR*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2020. http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_480.pdf
- 7) Kuchařová, V., Pečhlová, K. 2016. *Výzkum zájmu rodičů o motivační otcovskou*. Praha: VÚPSV, v.v.i.
- 8) MPSV. 2004. *Národní zpráve o rodině*. Praha: MPSV.
- 9) MPSV. 2005. *Národní koncepce rodinné politiky*. Praha: MPSV. https://www.mpsv.cz/documents/20142/372765/koncepce_rodina.pdf/e94cc331-74ad-b2cb-28fc-0b245438e95b
- 10) MPSV. 2008a. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Praha: MPSV. https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf/be17dc8c-8441-952e-ef13-e13486fba929

- 11) MPSV. 2008b. *Prorodinný balíček*. Praha: MPSV. https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/komplet_balik.pdf/d272596f-e526-d51b-251f-278a9df52850
- 12) MPSV. 2017a. *Koncepce rodinné politiky*. Praha: MPSV. https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Koncepce_rodinne_politiky.pdf/5d1efd93-3932-e2df-2da3-da30d5fa8253
- 13) MPSV. 2017b. *Zpráva o rodině*. https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zprava_o_rodine_2017.pdf/9c2b6076-0398-f23c-e517-d63e57d6b2e5
- 14) NCR. 2020. *Dluhy státu vůči rodině. Leták představující priority Rodinného svazu ČR a Národního centra pro rodinu*. <https://www.rodiny.cz/dluhy-statu-vuci-rodine/>
- 15) Nešporová, O. 2006. *Rodinná politika*. In: *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav.
- 16) Ujezdská, M. 2015. *Rodinná politika - jaké hodnoty a principy hledáme*. *FÓRUM sociální politiky*. Roč. 9, č. 3. https://www.vupsv.cz/wp-content/uploads/2021/04/Ujezdka-Marie-Rodinna-politika-jake-hodnoty-a-principy-hledame.-FSP_.c.-3-2015.pdf
- 17) Palonciová, J. a kol. 2021. *Bezdětní a postoje k rodičovství*. Praha, VÚPSV, v. v. i.
- 18) Průša, L., Víšek, P., Jahoda, R. 2014. *Alchymie nepojistných sociálních dávek*. Praha: Wolters Kluwer.
- 19) Rozhovor s M. Ujezdskou, místopředsedkyní Rodinného svazu ČR, pro Radio Proglas. <https://zpravy.proglas.cz/udalosti/ujezdka-vydaje-na-rodinnou-politiku-nejsou-naklady-ale-investice-do-budoucnosti/>
- 20) Sirovátka, T. et al. 2006. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Boskovice: František Šalé – ALBERT.
- 21) *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2019*. 2020. Praha: MPSV. https://www.mpsv.cz/documents/20142/975025/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2019+%281%29.pdf/9da5cc00-7d78-7caa-6bf2-01ecccdeabd7
- 22) Tomeš, I. 2008. *Úvahy nad současnou reformou podpory rodin*. *FÓRUM sociální politiky*. Roč. 2, č. 4. <https://www.vupsv.cz/2008/08/04/uvahy-nad-soucasnou-reformou-podpory-rodin/>
- 23) Tomeš, I. 2001. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub.
- 24) Tomeš, I., 2015. *10x o sociální politice*. *FÓRUM sociální politiky*. Mimořádné číslo.
- 25) Večerník, J. 2005. *Proměny a problémy české sociální politiky*. *Sociologický časopis/Czech sociological Review*, Roč. 41, č. 5, s.863-880.
- 26) Vidovičová, L. 2014. *Potřeba nové konceptualizace rodinné politiky s ohledem na stárnutí společnosti*. *Fórum sociální politiky*, roč. 10, č. 3, s. 2-8
- 27) Wija, P. 2017. *Profesor Igor Tomeš: Sociální politiku by měli dělat odborníci, ne politici*. *Rozhovor. Revue pro sociální politiku a výzkum*. 17.11.2017. <https://socialnipolitika.eu/2017/11/profesor-igor-tomes-socialni-politiku-by-meli-delat-odbornici-ne-politici/>

Dana Hamplová: PROČ POTŘEBUJEME RODINU A MANŽELSTVÍ

Z médií bychom mohli často získat dojem, že rodině – alespoň v její tradiční podobě – zvoní umíráček. Řada sociologů, antropologů a dalších odborníků na společnost nás přesvědčuje, že vstupujeme do individualizované doby, v níž se rodinné formy rozrůžňují, klesá význam tradiční nukleární rodiny, a především se oslabuje role manželství. Předpokládá se, že moderní člověk se díky bezprecedentnímu bohatství soudobých společností a rozvoji sociálního státu cítí bezpečně, a nemusí tak na vytváření stálých vztahů klást takový důraz. Naopak může experimentovat, usilovat o nezávislost, seberealizaci, sebevyjádření a vztahy „dokud mě to baví“¹. Dlouhodobé závazky či manželství nemají pro člověka v moderních bohatých liberálních společnostech takový význam jako dřív.

Přes všechna očekávání a sociálněvědní teorie však rodinná situace, a především rodinný stav, zůstávají klíčovou charakteristikou kvality života. Ženatí muži a vdané ženy jsou v průměru šťastnější, spokojenější, těší se lepšímu fyzickému zdraví, trpí méně často depresemi a psychickými problémy, méně často podléhají závislosti na alkoholu a drogách, méně často páchají sebevraždy, trpí méně často chronickými onemocněními, s větší pravděpodobností přežijí závažnou nemoc a dokonce déle žijí. Nejedná se přitom o rozdíly zanedbatelné – například v současné české společnosti se ženatí a vdané dožívají v průměru téměř o deset let více než jejich svobodné protějšky². Existuje pouze jediná oblast, v níž ženatí muži a vdané ženy prokazují systematicky horší výsledky než lidé svobodní, rozvedení či ovdovělí: nadváha. Navíc se zdá, že čím spokojenější manželství je, tím více manželé tloustnou³.

Část rozdílů mezi sezdanými a osobami, které nežijí v manželství, lze nepochybně připsat tzv. selekci, tj. skutečnosti, že šťastnější, zdravější a bohatší lidé mají vyšší šance do manželství vstoupit a zůstat v něm. Naopak jedinci nemocní, depresivní, nepřizpůsobiví či ti, kdo pijí přespřiliš alkoholu nebo užívají drogy, mají nejen menší pravděpodobnost, že na sňatkovém trhu uspějí, ale i pokud se jim podaří se oženit či vdát, jejich manželství častěji směřuje k rozvodu. Empirické studie však naznačují, že byť selekce určitou roli hraje, většína pozorovaných rozdílů je daná tím, že manželství je příčinou toho, že se lidé cítí lépe a jsou zdravější. Jinými slovy, lidé jsou šťastnější a zdravější, protože žijí v manželství⁴.

Proč by mělo to, že člověk vstoupí do manželství, zlepšovat život? Mechanismů je celá řada. Sociologická literatura zdůrazňuje, že manželství je důležitým zdrojem smyslu života a patří mezi nejvýznamnější sociální instituce, které přispívají

k budování a udržování identity jedince.⁵ Psychologové se soustřeďují na sociální a emocionální oporu. Ekonomové ukazují, že manželství zvyšuje životní úroveň skrze úspory ze společného hospodaření, díky čemuž si lidé žijící v páru obvykle mohou dovolit víc než osoby žijící samostatně. České příjmové statistiky například ukazují, domácnosti jednotlivců jsou ohroženy chudobou několikanásobně častěji než domácnosti, v jejichž čele stojí pár, což platí jak o domácnostech s dětmi, tak bezdětných. Například u nás je chudobou ohrožen přibližně trojnásobek domácností, v jejichž čele stála osoba bez partnera, a to bez ohledu na to, zda se jednalo o rodiče samoživitele či domácnosti jednotlivců⁶.

Manželství však neposkytuje jen ekonomické zázemí a sociální oporu, ale představuje především sociální instituci, která je spojena se strukturovaným a organizovaným životním stylem, monitorováním chování ze strany partnera a podporou návyků ovlivňujících zdravý životní styl či podporou včasného vyhledání lékařské péče. Lidé žijící v manželství se méně často opíjejí a berou drogy, méně kouří, zdravěji se stravují, a dokonce častěji chodí na preventivní prohlídky. Pro zajímavost můžeme uvést, že zatímco muži získávají z manželství či partnerského soužití víc v oblasti sociální opory, ženy získávají víc ve finanční oblasti.

I přes nesporné výhody manželského stavu nelze popřít, že rostoucí počet lidí v manželství nežije. Pro srovnání – v roce 1990 bylo 74 procent mužů ve věku 20+ ženatých, v roce 2015 to bylo jen něco málo přes 50 procent. Podíl vdaných žen ve věku 20+ již klesly pod polovinu. Částečně je to dáno návratem k vyššímu sňatkovému věku, který byl běžný v dobách před nástupem komunistického režimu. Na nárůstu počtu svobodných se však podílí i zvyšující se počet párů, které spolu žijí či dokonce mají děti, a nejsou sezdané. Otázkou tak je, zda nesezdaná soužití plní stejnou roli jako manželství. Ukazuje se, že ne úplně. Muži a ženy žijící v nesezdaných párech se těší určitým výhodám ve srovnání s lidmi bez partnera, rozdíl mezi nesezdanými muži a svobodnými jsou obecně menší, než když srovnáme muže ženaté a svobodné.

Důvodů, proč nesezdaná soužití neplní vždy stejné funkce jako manželství, je celá řada. Nesezdaná soužití jsou nestabilnější než manželství, a to i v případě párů s dětmi či ve společnostech, kde je kohabitace rozšířená a značně institucionalizovaná. Výzkumy rovněž naznačují, že lidé žijící v nesezdaných soužitích bývají více individualisticky orientovaní, což může například snižovat tendenci monitorovat chování partnera či ho povzbuzovat ke zdravému životnímu stylu. V neposlední řadě nesezdané páry projevují menší ochotu ke společným investicím materiálního i nemateriálního charakteru v důsledku nejistoty spojené s budoucností a nižší ochrany společných investic. To se projevuje například tím, že nesezdané páry častěji než manželé hospodaří odděleně. Jen pro představu, podle českých výzkumů sdílí finance více než 80 procent manželských párů, zatímco plná polovina nesezdaných párů peníze nesdílí⁷. Formální rodinný stav se přitom zdá být důležitější než přítomnost společného dítěte.

V neposlední řadě však hrají roli i socio-ekonomické rozdíly mezi sezdanými a nesezdanými páry. Vzdělanější lidé častěji chápou důležitost manželství. Ve velkém reprezentativním šetření z roku 2015, jehož se zúčastnilo více jak 7 tisíc osob, věřilo jen 7 procent vysokoškoláků, že manželství je přežitek. Z těch, kdo mají jen základní vzdělání, to byla celá pětina⁸. V souladu s tím přivádí převážná většina vysokoškolaček děti na svět v manželství, převážná většina žen s nižším vzděláním rodí děti mimo manželství. Jedná se přitom o rozdíly poměrně dramatické. Například v roce 2015 bylo v době porodu vdaných 70 procent vysokoškolaček, ale jen 30 procent žen bez maturity. Nepřekvapí, že nejvyšší nemanželskou plodnost nalezneme mezi ženami, které nezískaly ani výuční list. V roce 2015 tak porodilo dítě mimo manželství celých 90 procent prvorodiček se základním vzděláním.⁹

Oslabení norem tradiční rodiny u osob s nižším vzděláním a v chudších regionech tak může být spíše důsledkem ekonomických a sociálních těžkostí, které vedly k rozpadu rodinných struktur. Nezaměstnanost a nestabilita pracovních drah nečiní z mužů v těchto sociálních skupinách lákavé partie, a řada žen se tak raději rozhoduje pro svobodné mateřství nebo méně závažný typ vztahu. Naopak vysokoškolačky si typicky vybírají partnery ze svých sociálních kruhů, v nichž muži obvykle mívají stabilní práci a slušné příjmy. Stabilita vysokoškolských svazků je navíc posílena i tím, že lidé se stabilními a vyššími příjmy mají v případě rozchodu více co ztratit a mohou mít větší motivaci si vztah pojistit a zůstat v něm.

Manželství tak zůstává klíčovou institucí ovlivňující kvalitu života člověka. Zároveň se však postupně stává privilegiem pro bohatší a vzdělanější vrstvy populace.

Poznámky:

- 1) Např. Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy*. Cambridge: Polity Press. Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- 2) Pechholdová, M., & Šamanová, G. (2013). Mortality by marital status in a rapidly changing society: Evidence from the Czech Republic. *Demographic Research*, 29, 307-322.
- 3) Meltzer, A. L., Novak, S. A., McNulty, J. K., Butler, E. A., & Karney, B. R. (2013). Marital Satisfaction Predicts Weight Gain in Early Marriage. *Health Psychology*, 32, 824-827.
- 4) Pro to, že manželství působí pozitivně na kvalitu života, a to včetně psychického a fyzického zdraví, proto někdy nalezneme i označení *hypotéza protekce* (viz Daňková, Š., & Malečková, R. (2010). Hodnocení zdraví mužů a žen v kontextu rodinného stavu podle výběrového šetření EHS ČR. In: Praha: ČSÚ.)
- 5) Berger, Peter L., Hansfried Kellner. 1964. „Marriage and the construction of reality.“ *Diogenes* 12:1-24.
- 6) V roce bylo mezi bezdětnými domácnostmi chudobou ohroženo 18,2 procent domácností jednotlivců, ale pouze 2,6-7,1 procent domácností se dvěma dospělými. Podobné rozdíly nalezneme i v případě rodin s dětmi, kde je chudobou ohroženo 36,3 procent neúplných rodin,

ve srovnání s 9,8 procent úplných rodin se dvěma dětmi. Více viz webové stránky Českého statistického úřadu

[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_podminky_eu_silc/\\$File/zp_silc.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_podminky_eu_silc/$File/zp_silc.pdf).

- 7) Hamplová, D. (2015). Nesezdané soužití - společné bydlení bez společné peněženky? Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 51(2), 261-278.
doi: 10.13060/00380288.2015.51.2.161
- 8) České panelové šetření domácností, více viz Hamplová, D. „Rodinné chování a hodnoty a vzdělání.“ Pp. 75-88 in Hamplová, D., T. Katrňák (eds.) *Na vzdělání záleží*. Brno: CDK.
- 9) Hamplová, D. „Rodinné chování a hodnoty a vzdělání.“ Pp. 75-88 in Hamplová, D., T. Katrňák (eds.) *Na vzdělání záleží*. Brno: CDK.

Stanislav Volák:

KRIZE RODINY JAKO PŘÍČINA ÚPADKU EVROPY

I. RODIČOVSKÝ ROZVOD

Dominantní význam dětství v životě člověka je dán především tím, že se v něm naplňují důležité psychologické potřeby jistoty, bezpečí, lásky a sounáležitosti. Uvědomujeme si, že někam patříme, že nás někdo má rád, že o nás někdo stojí. Právě tyto potřeby nejlépe uspokojuje táta a máma, společně vytvářející nenahraditelnou atmosféru domova. Stabilní a dobře fungující rodina zvyšuje u každého dítěte jeho sebedůvěru a utváří pozitivní orientaci na svět a ostatní lidi. Pokud rodina dobře funguje, pak se dítě postupně učí, že veškeré nepříjemnosti někdy skončí. Že je život něčím dobrým, co stojí za to žít.

Významnou překážkou k naplnění těchto dober jsou však trvalé rozchody rodičů. Pro dítě je jejich rozvod traumatizující zkušeností bez ohledu na to, jak je staré. Má rádo tátu i mámu a může jen velmi obtížně pochopit, že pro něj tak důležití lidé budou žít od sebe odděleně, navíc ve vzájemně napjatém či dokonce nepřátelském vztahu. Během rozvodu ztrácí dítě část důvěry ve svět a lidi, jeho budoucí životní orientace se stává pesimističtější a jeho vyhlídky na životní úspěch se snižují. Z toho samozřejmě neplyne, že z rozpadlých rodin nemohou vzejít opravdové osobnosti vysokých mravních kvalit, rozvod rodičů však pro ně představuje nemalou překážku. Rovněž nelze v souvislosti s trvalým rozchodem rodičů vnímat jen negativní stránku rozvodu, a to když je dítě objektem násilí, když vyrůstá v prostředí neustálých hádek a sporů či když má některý z rodičů výrazné charakterové nedostatky.

Děti jsou po rozvodu často vychovávány převážně jen jedním z rodičů (ve většině případů matkou), což výrazně narušuje jejich socializaci. Dítě potřebuje ve svém okolí mnohokrát vidět interakci mezi mužem a ženou, aby si mohlo dobře osvojit (pomocí imitace) svoji budoucí sexuální roli a efektivně předvídat chování svého budoucího partnera. Občasný příchod „strýčků“ či „tet“ do rodiny dítěte roli stabilního manželského partnera nenahradí. V této souvislosti je velmi komplikované si představit, jak složité problémy bude mít v dospělosti dítě, vychovávané homosexuálním párem, jak se bude utvářet jeho sexuální identita a jak bude schopno navázat trvalý vztah s osobou opačného pohlaví.

Děti z neúplných rodin (rozvedených rodin, rozpadlých nesezdaných soužití) to mají v průměru v životě těžší a jsou ve větší míře ohroženy sociálně patologickými jevy (kriminalita, alkoholismus, toxikomanie, patologické hráčství), dosahují v průměru nižšího vzdělání a jejich naděje, že v budoucnosti naváží trvalý partnerský

vztah bez výraznějších konfliktů, je nižší, než u dětí z úplných rodin. Rovněž u nich existuje vyšší riziko neurotických problémů.

Veškeré výše uvedené negativní dopady rozchodu rodičů se umocňují, pokud během rozvodového řízení nejsou rodiče schopni se domluvit na výchově svých dětí a snaží se je „přetáhnout“ na svoji stranu.

V ještě větší míře platí výše uvedená věta v případě, že rozpory mezi rodiči pokračují i po rozvodu, pokud rodiče nejsou schopni se domluvit na výměně klíčových informací, týkajících se jejich společného dítěte (dětí), pokud je výchovný styl rodičů značně rozdílný nebo pokud jeden rodič „popuzuje“ dítě (dětí) proti druhému rodiči.

II. GENDEROVÁ IDEOLOGIE

Výrazný útok na sexuální identitu dětí a dospívajících i na přenos kulturních vzorců z generace na generaci představuje stále rostoucí propagace sexuálních menšin a jejich životního stylu, jakož i silný tlak na legalizaci manželství osob stejného pohlaví a adopce dětí těmito páry. Vzhledem k tomu, že nic podobného neexistuje v islámské ani konfuciánské civilizaci, tyto tlaky výrazně oslabují konkurenční potenciál západní civilizace.

V této souvislosti je velmi komplikované si představit, jak složité problémy bude mít v dospělosti dítě vychovávané homosexuálním párem, jak se bude utvářet jeho sexuální identita a jak bude schopno navázat trvalý vztah s osobou opačného pohlaví.

III. MULTIKULTURALISMUS

Obdobným útokem na přenos kulturních vzorů na další generace, jako výše uvedený „homosexualismus“, je politika tzv. „multikulturalismu“. Pokud pomíne výrazná bezpečnostní rizika této politiky (vznik uzavřených zón, kde neplatí právo příslušné země, narůstající nebezpečí teroristických útoků a v budoucnosti i možnost intenzivních konfliktů), představuje značné ohrožení i pro formování osobnostní identity dětí. Být Čechem (Němcem, Slovákem) a být na to hrdý, je důležitou součástí identity každé zralé osobnosti. Namísto toho se dnes děti ve školách (zejména v USA a na západ od nás) učí, že za všechno zlo na světě může bílá rasa, západní civilizace či nacionalismus. Opět platí, že podobný sebepoškozující přístup v islámské ani konfuciánské civilizaci nevidíme...

Jsem přesvědčen o tom, že způsob řešení (či neřešení) krize rodiny v průběhu stávajícího století rozhodne o tom, zda bude Evropa (lépe řečeno evropské myšlení a systém západních hodnot), a v rámci Evropy i Česká republika, hrát v příštích stoletích důstojnou roli, či zda její vliv na běh světových událostí výrazně poklesne.

Jinými slovy jsem přesvědčen o tom, že problematika porodnosti, stárnutí populace či přenosu kulturních vzorů z generace na generaci bude ovlivňovat nejenom ekonomickou výkonnost naší společnosti a její sociální vývoj, ale je v zásadě vitální

záležitostí. To znamená, že s vysokou pravděpodobností bude rozhodovat o tom, zda náš (západní) způsob života a systém hodnot bude i nadále životaschopný, či zda začne postupně zanikat a bude nahrazen vitálnějším způsobem života, který se bude opírat o jiné chápání světa.

Zdá se, že po 200 letech nezpochybnitelné převahy západu (hodnotové, ekonomické, vědecké i vojenské) nad zbytkem planety, se začíná situace výrazně a velmi rychle měnit a stávající století bude návratem do „normálu“, který existoval převážnou část našeho letopočtu. Tedy návratem do prostředí, ve kterém bude dominovat Asie a především nejlidnatější asijské země (Čína a Indie). Krize evropské rodiny, navazující krize přenosu kulturních vzorů i stárnutí populace má na tomto vývoji značný podíl.

IV. STÁRNUTÍ POPULACE

Stárnutí populace má dvě příčiny. První a důležitější příčinou je extrémně nízká porodnost. Předpokládá se, že úhrnná plodnost do roku 2050 výrazněji nepřekročí 1,7 (v současnosti se úhrnná plodnost pohybuje okolo 1,7).

Druhým zdrojem stárnutí populace je značný nárůst délky života. Pokud byla v roce 1993 předpokládaná naděje na dožití při narození u mužů 69,3 let a u žen 76,5 let, tak v roce 2019 (před Covidem-19) byla předpokládaná naděje na dožití při narození u mužů 76,4 let a u žen 82,1 let. V roce 2050 se bude předpokládaná naděje na dožití při narození u mužů pohybovat okolo 82,2 let a u žen okolo 86,7 let. Migrační přírůstek je do roku 2050 předpokládán ve výši okolo 26.000 imigrantů ročně.

Pokud skutečně dojde k tomu, že počet obyvatel nad 64 let se bude v roce 2050 pohybovat okolo 30% z celkového počtu obyvatel, pak ve fungování společnosti nastanou radikální změny, prudce snižující ekonomickou výkonnost, jež demokracii dostanou pod výrazný tlak (v prostředí politických stran bude převažovat populismus).

Základní hodnoty a potřeby společnosti proto budou v příštích letech určovány v rozhodující míře potřebami a hodnotami lidí nad 64 let. Starší člověk je přirozeně konzervativní, nemá rád změny, a když již k nim musí dojít, pak usiluje o to, aby byly co nejpomalejší. U starších lidí také klesá schopnost učit se novým vědomostem a dovednostem (klesá především rychlost tohoto učení), také neradi přejímají odpovědnost a nesou riziko. Samozřejmě, že předchozí výčet platí pouze obecně a u jednotlivých starších lidí mohou být u výše uvedených vlastností velké rozdíly.

Základním zájmem starších lidí bude (je již v současné době) co nejlépejší a nejkvalitnější zdravotní péče, co nejrozsáhlejší a nejlépejší sociální služby a co nejvyšší důchody. Žádná důležitější politická strana si nebude moci dovolit výše uvedené zájmy starších lidí ignorovat, a to z toho důvodu, že voliči nad 64 let (důchodci) budou tvořit velmi významnou část voličů (oni významnou část voličů tvoří již v současné době a politické strany si to uvědomují – viz například úroveň valo-

rizací důchodů ve volebním roce). Je samozřejmé, že uspokojování zájmů starších občanů bude stát státní rozpočet nemalé prostředky, které budou chybět v jiných oblastech (školství, věda, kultura, bezpečnost občanů atd.).

Musíme počítat s tím, že dojde k významné změně mentality společnosti, jež se stane opatrnější, méně bojovnou a kreativní, jež se bude jen velmi obtížně adaptovat na změny postindustriální éry. Jinými slovy bude platit, že „stará evropská společnost“ nebude schopna v globální konkurenci obstát a její vliv na celosvětové dění se bude postupně snižovat. Proces úpadku evropské (západní) společnosti bude urychlován také tím, jak bude původní evropské obyvatelstvo postupně nahrazováno imigranty z jiných civilizačních okruhů.

A nyní trochu statistiky a číselných prognóz:

V roce 2020 se v ČR narodilo 110,2 tis. dětí, z toho mimo manželství 48,5 tis., což značí 44,0 % (v roce 2019 to bylo 48,2 tis., což představovalo 43,0 %).

Počet rozvodů (patrně i v důsledku covidu) poklesl v roce 2020 počet na 21,7 tis. (o 2,4 tis. méně než v roce 2019), úhrnná rozvodovost poklesla na 40,6 % (z 44,8 % v roce 2019). V 12,7 tis. rozvedených manželství v roce 2020 žily nezletilé děti (v roce 2019 to bylo 14,2 tis.). V roce 2020 ztratilo jednoho z rodičů 20,3 tis. nezletilých dětí (v roce 2019 to bylo 22,6 tis.). K těmto nezletilým dětem musíme ještě připočítat tisíce dětí (přesný počet není evidován), které přišly o jednoho z rodičů u nesezdaných párů.

Výše uvedená čísla signalizují, že v současné době žijí v ČR stovky tisíc nezletilých dětí (okolo 400.000), které jsou z rozvedených rodin nebo z rozpadlých nesezdaných soužití.

V roce vzniku České republiky (1993) bylo v ČR 10.334 tis. obyvatel. Z tohoto počtu bylo 6.981 tis. ve věkové skupině 15 až 64 let, což představovalo 67,6 % obyvatelstva. Obyvatel ve věku 65 a více let bylo 1.343 tis., což představovalo 13,0 % obyvatelstva. Cizinců s dlouhodobým a trvalým pobytem žilo v ČR 77.668.

Ve 4. čtvrtletí 2020 bylo v ČR 10.705.900 obyvatel. Z tohoto počtu bylo 6.822.400 obyvatel ve věkové skupině 15-64 let, což představovalo 63,7 % obyvatelstva. Obyvatel ve věku 65 let a starších bylo 2.165.700, což představovalo 20,2 % obyvatelstva. V prosinci 2020 žilo v ČR 634.790 cizinců s dlouhodobým a trvalým pobytem. Jak je ze srovnání uvedených čísel vidět, za dobu existence novodobé samostatné České republiky nám společnost výrazně zestárla a etnicky se proměnila.

A nyní výhled na příští desetiletí: V roce 2050 se podle prognózy ČSÚ z roku 2018 (střední varianta) bude celkový počet obyvatel ČR pohybovat okolo 10.730 tis. Z tohoto počtu bude cca 6.070 tis. obyvatel ve věkové skupině 15-64 let, což bude

představovat cca 56,6 % obyvatelstva. Obyvatel ve věku 65 let a starších bude cca 3.076 tis., což bude představovat cca 28,7 % obyvatelstva.

K výše uvedené prognóze je ještě nutné poznamenat, že fakticky nezměněný počet obyvatel ČR (2020 a 2050) je způsoben předpokládanou imigrací. Již od roku 2025 se bude podle prognózy v ČR rodit pod 100 tis. dětí každý rok a přirozený přírůstek obyvatelstva bude v záporných hodnotách mezi cca 20 tis. až 30 tis. ročně (tj. narodí se o 20 tis. až 30 tis dětí méně, než kolik zemře obyvatel). V roce 2020 byl, patrně také kvůli covidu záporný přirozený přírůstek ve výši -19.089 (narodilo se 110.200 dětí, zemřelo 129.289 obyvatel). Zhruba stejný záporný přirozený přírůstek obyvatel se dá předpokládat i v letošním roce (2021).

SUMA SUMÁRUM

Způsob řešení (či neřešení) krize rodiny v průběhu stávajícího století rozhodne o tom, zda bude Evropa (lépe řečeno evropské myšlení a systém západních hodnot) a v rámci Evropy i Česká republika hrát v příštích stoletích důstojnou roli, či zda její vliv na běh světových událostí výrazně poklesne. Porodnost, stárnutí populace či přenos kulturních vzorů z generace na generaci bude stále více ovlivňovat nejenom ekonomickou výkonnost naší společnosti, ale i její sociální vývoj. S vysokou pravděpodobností bude rozhodovat o tom, zda náš (západní) způsob života a systém hodnot bude i nadále životaschopný, či zda začne postupně zanikat, aby byl nahrazen vitálnějším způsobem života, opírající se o jiné chápání světa.

Zdá se, že po 200 letech nezpochybnitelné převahy Západu (hodnotové, ekonomické, vědecké i vojenské) nad zbytkem planety se začíná situace výrazně a velmi rychle měnit. Stávající století se tak nejspíš stane návratem do „normálu“, jenž existoval převážnou část našeho letopočtu, tedy návratem do prostředí, v němž bude dominovat Asie a především nejlidnatější asijské země, tedy Čína a Indie. Krize přirozené rodiny, navazující krize přenosu kulturních vzorů i stárnutí populace v důsledku nízké porodnosti evropských národů má na tomto vývoji – k naší nezměrné škodě – lví podíl.

Jana Seemanová:

SKLOUBENÍ PRÁCE S PÉČÍ O DĚTI Z POHLEDU PRÁVA

Cílem příspěvku je poskytnout právní pohled na skloubení výdělečné činnosti rodičů s péčí o děti a seznámit čtenáře s vývojem právní úpravy po roce 1989 a jejími současnými problémy a trendy.

Rodiče (zejména matky) hledají rovnováhu mezi naplněním pečovatelské role a možností řádně plnit povinnosti vyplývající ze sjednané výdělečné činnosti. Velká část z nich upřednostňuje taková zaměstnání, která jim umožňují pružně reagovat na potřeby dětí. Vyhledávají zaměstnání s příznivým rozvrhem pracovní doby (např. školství), s kratší pracovní dobou či s částečnou možností výkonu práce z domova. Někteří z nich také vykonávají pracovní činnost jako OSVČ třeba jako živnostníci nebo na dohodu o pracovní činnosti či dohodu o provedení práce. Tyto formy výdělečné činnosti, které jsou alternativou k pracovnímu poměru, se v literatuře často nazývají alternativní pracovní režimy.

Za legislativní nástroje, které významně ovlivňují pracovní činnost rodičů lze považovat zejména ty, které souvisejí přímo: s organizací pracovní doby (např. kratší pracovní doba) a s překážkami v práci (např. rodičovská dovolená), s místem výkonu práce (např. práce z domova, omezení pracovních cest), popř. se zvýšenou ochrannou pracovním poměru před výpovědí ze strany zaměstnavatele nebo s ochranou zdraví zaměstnankyň v souvislosti s těhotenstvím a ochranou jejich plodu (např. zákaz prací pro těhotné ženy). Souhrnně se označují jako pracovní podmínky zaměstnankyň, zaměstnankyň-matek, zaměstnanců pečujících o dítě.¹ Českou legislativu² ovlivňuje legislativa Evropské unie a mezinárodní smlouvy, kterými je ČR vázána.³

V přístupu rodičů k pracovní činnosti se projevují kromě legislativy i další vlivy, jako např. postoj společnosti, činnost médií, ale třeba i realizované projekty neziskových organizací.

VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY PO ROCE 1989

V roce 1990 byl zrušen čl. 27 Ústavy⁴ týkající se předškolní kolektivní péče o děti, který byl vnímán jako jeden ze symbolů komunistického režimu. Vycházelo z poznatků oboru psychologie, že v důsledku masivního rozvoje předškolních zařízení v předchozím období, bylo uměle přerušeno předávání přirozených modelů chování mezi rodičem a dítětem v raném vývoji a v důsledku toho ovlivnilo konkrétní psychický vývoj, jejich emocionalitu, vztahy s rodiči a lidmi obecně, jejich vztah k sobě samému.⁵

Nově schválená *Listina základních práv a svobod*⁶ moderně definovala pojetí lidských práv a v čl. 29 deklarovala, že ženy mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky. Podle tohoto pojetí se předpokládalo, že péči o malé dítě bude vykonávat především jeho matka. Na počátku 90. let ženy téměř výhradně disponovaly rozsáhlými právy, pokud šlo o ochranu jejich zdraví, těhotenství či pracovního poměru v souvislosti s péčí o malé dítě. Měly proto zakázány konat některé práce a měly nárok na mateřskou a další mateřskou dovolenou do tří let věku dítěte a sociální zabezpečení. Tento stav se postupně měnil procesem, který se nazývá genderová neutralizace práva (viz dále).

V rámci reformy státní sociální podpory⁷ byla od 1.1.1996 podpůrná doba rodičovského příspěvku prodloužena do čtyř let věku dítěte. Účelem rodičovského příspěvku byl každý měsíc finančně přispívat na životní náklady rodiče (především matky), který zůstal s dětmi doma. Neměl pokrývat náklady celé, ale jen část, neboť se předpokládala vyživovací povinnost druhého rodiče. Rodičovský příspěvek byl koncipován jako právo a nikoliv povinnost. Vždy byly rodiny, ve kterých nebyl nikdo příjemcem rodičovského příspěvku. Jednalo se např. o rodiny, kde oba rodiče dosahovali vysokých příjmů a z tohoto důvodu se dříve vraceli do zaměstnání. Shrneme-li, podpora rodiny s malými dětmi do čtyř let měla v tomto období dvě větve: buď celodenní osobní a řádnou péči o dítě s tím, že rodič, který o dítě pečoval, měl nárok na rodičovský příspěvek a další nároky pro něj vycházely z důchodového a zdravotního pojištění. Druhou možností byla státem dotovaná podpora návštěvy dítěte v předškolním zařízení, s předpokladem výdělečné činnosti obou rodičů. Souběh rodičovského příspěvku a návštěvy předškolního zařízení dítěte až na malé výjimky nebyl možný. Většina rodin se však rozhodla pro první možnost, proto došlo v průběhu 90. let k výraznému snížení počtu předškolních zařízení jeselského typu.

Vzhledem k tomu, že rodičovská dovolená (do 31.12.2000 jako další mateřská dovolená) náležela jen do dovršení tří let věku dítěte a rodičovský příspěvek mohl být čerpán až do čtyř let věku dítěte, vytvořila praxe nový institut - *neplacené volno do čtyř let věku dítěte*. Jedná se o nenárokové pracovní volno, které rodiče využívají zásadně po dohodě se zaměstnavatelem, pokud chtějí ještě více prohloubit svůj vztah s dítětem nebo dítě ze zdravotních důvodů nemůže navštěvovat předškolní zařízení či pečují o více narozených dětí narozených za sebou. V době neplaceného volna při péči o dítě do čtyř let není zaměstnanec chráněn před výpovědí ze strany zaměstnavatele, ale je ze strany státu zabezpečen, pokud jde o sociální pojištění při splnění určitých podmínek. Někteří zaměstnavatelé mají poskytování neplaceného volna do čtyř let věku dítěte upraveno ve vnitřních předpisech.

Přelom tisíciletí se nesl ve znamení tzv. procesu harmonizace české legislativy s právem Evropských společenství (ES), ale objevila se i první kritika české právní úpravy ze strany mezinárodních institucí. Jejím předmětem bylo, že ČR pro ženy příliš zdůrazňuje její mateřskou a rodinnou roli a nedostatečně prosazuje princip rovného zacházení s muži a ženami.⁸ Proto další změny právních předpisů okolo

roku 2000 se zaměřily na odstranění bariér pracovní činnosti matek malých dětí a následně na postupnou podporu předškolní péče.

Od roku 1998 mohl rodič pobírat rodičovský příspěvek i za podmínky, kdy dítě navštěvovalo předškolní zařízení po tři dny v měsíci. Od roku 2001 došlo k navýšení rodičovského příspěvku a zároveň dítě mohlo navštěvovat předškolní zařízení pět dní v měsíci. S účinností od 1.1.2004 bylo zrušeno omezení rozsahu výdělečné činnosti rodiče, který měl nárok na výplatu rodičovského příspěvku.⁹ Souběh nároku na výplatu rodičovského příspěvku a výdělečné činnosti je možný a výše příjmu se již od té doby nesleduje.

Nejvýraznější změnou byla nová koncepce rodičovského příspěvku od 1.1.2008,¹⁰ kdy byla zavedena možnost volby rodičovského příspěvku v délce do 2, 3 nebo 4 let věku dítěte, přičemž, čím kratší čerpání rodičovského příspěvku, tím náležela rodiči k výplatě vyšší dávka. Rychlejším vyčerpáním rodičovského příspěvku se má napomoci dřívějšímu návratu rodičů především matek do práce. Další úpravy rodičovského příspěvku sledují trend zkracování podpůrní doby rodičovského příspěvku a možnost vyčerpat jej rychleji po vyšších částkách, avšak stále zůstává možnost, aby se rodič rozhodl pro čerpání rodičovského příspěvku do čtyř let věku dítěte.

V poslední době jsou přijímána opatření, která mají za cíl podpořit otce v péči o děti. Cílem otcovské (dávky otcovské poporodní péče), která je dávkou nemocenského pojištění¹¹, je finančně zabezpečit ekonomicky aktivní otce po dobu jednoho týdne v souvislosti s péčí o novorozené dítě a matku. V souvislosti s přijetím směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158, o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob (dále jen „směrnice WLB“) Poslanecká sněmovna v červenci 2021 schválila prodloužení otcovské na dva týdny.¹²

GENDEROVÁ NEUTRALIZACE PRÁVA

Právní předpisy od 90. let 20. století procházejí tzv. genderovou neutralizací práva. Tento proces souvisí s požadavkem rovného zacházení mezi muži a ženami a zákazem diskriminace v právu ES *Ustanovení pracovních podmínek týkající se péče o děti*, která byla dříve určena výhradně matkám, se nově formulovala pro obě pohlaví stejně.¹³ Právní předpisy v současnosti reflektují biologické pohlaví ženy v podstatě jen v souvislosti s těhotenstvím, kojením, šestineděním a obdobím do devíti měsíců po porodu.¹⁴

Tzv. první harmonizační novela zákoníku práce s právem ES¹⁵ od 1.1.2001 přinesla výrazné změny pracovních podmínek zaměstnanců pečujících o děti. Nově byla upravena oblast rovných příležitostí pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání a odměňování, zákaz diskriminace na základě pohlaví, zákaz nežádoucího sexuálního chování na pracovišti a nároky zaměstnanců pro případ porušení zásady rovného zacházení. Další důležitou změnou bylo zavedení rodičovské

dovolené namísto další mateřské dovolené. Zavedením tohoto institutu byla promítnuta zásada rovného zacházení v oblasti péče o dítě do tří let věku a umožnila zaměstnancům – mužům, aby se mohli stejným způsobem jako zaměstnankyně podílet na péči a výchově dětí do tří let věku.

Z právního řádu byla odstraněna ustanovení, která do té doby chránila zdraví a život žen. Od 1.6.1994 byl zrušen zákaz noční práce žen¹⁶. Od této doby při noční práci již není rozlišováno mezi mužem a ženou. Výjimka dosud platí pro těhotné zaměstnankyně, zaměstnankyně do devátého měsíce po porodu a zaměstnankyně, které kojí. Pracují-li tyto zaměstnankyně v noci a požádají-li o zařazení na denní práci, je zaměstnavatel povinen jejich žádosti vyhovět. Ústavní soud ve svém nálezu¹⁷ vyslovil názor, že absolutní zákaz noční práce žen a absolutní zákaz vysílat těhotné ženy a ženy pečující o malé děti na pracovní cesty by znamenal z hlediska pracovních příležitostí jejich diskriminaci z hlediska pracovních příležitostí a podmínek pro výkon zaměstnání. Následně byl vypuštěn z právního řádu zákaz některých prací žen. Ten měl chránit jejich zdraví a potenciální mateřství. Toto omezení bylo v rozporu se zněním v té době účinnou směrnicí Rady 76/207/EHS, o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky. V této souvislosti byly vypovězeny Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 45, o zaměstnávání žen podzemními pracemi v podzemí a dolech všech druhů z roku 1935¹⁸, o pracích v podzemí, a čl. 8 odst. 4 Evropské sociální charty z roku 1961¹⁹, které obsahovaly zákaz určitých prací pro všechny ženy. To znamená, že ženy dnes mohou pracovat v průmyslu, při ražení tunelů a štol za stejných podmínek jako muži.

Genderová neutralizace práva se promítla i v oblasti práva sociálního zabezpečení. Již od 1.10.1990 rodičovský příspěvek nahradil mateřský příspěvek²⁰. Nově měl nárok na příspěvek rodič (otec nebo matka dítěte) za splnění zákonných podmínek, čímž došlo ke zrovnoprávnění otce a matky v přístupu k rodičovskému příspěvku. Dalším příkladem je dávka peněžité pomoci v mateřství nemocenského pojištění. Původně ji mohla čerpat jen matka a otec jen ve výjimečných případech. Nyní se může s otcem dítěte (nebo s manželem) dohodnout na vystřídání v čerpání dávky od počátku 7. týdne po porodu.

PRÁVNÍ ÚPRAVA PRACOVNÍCH PODMÍNEK RODIČŮ

Právní úprava i nadále obsahuje zvláštní pracovní podmínky žen, a to v souvislosti s těhotenstvím, kojením a obdobím devíti měsíců po porodu. Jedná se o mateřskou dovolenou, ta v ČR s 28, resp. 37 týdnů u vícerčat patří k jedněm z nejdelších v rámci EU, dále pak přestávky na kojení a zákaz některých prací.

Další pracovní podmínky se vztahují i zaměstnance pečující o děti. Z hlediska organizace pracovní doby se jedná především o

- povinnost zaměstnavatele přihlížet při zařazování zaměstnanců do směn též k potřebám zaměstnanců pečujících o děti,

- o povinnost zaměstnavatele vyhovět žádosti zaměstnance pečujícího o dítě mladší než 15 let a těhotné zaměstnankyně o kratší pracovní dobu nebo jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, nebrání-li tomu vážné provozní důvody,

- absolutní zákaz zaměstnávat těhotné zaměstnankyně prací přesčas. Zaměstnancům, kteří pečují o dítě mladší než 1 rok, nesmí zaměstnavatel nařídít práci přesčas. Tento zákaz není absolutní, neboť se zaměstnavatel a zaměstnanec mohou na práci přesčas dohodnout.

Další okruh pracovních podmínek se týká místa výkonu práce – omezení pracovních cest a přeložení. Těhotné zaměstnankyně a zaměstnankyně a zaměstnanci pečující o děti do věku 8 let smějí být vysíláni na pracovní cestu mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště jen se svým souhlasem; přeložit je může zaměstnavatel jen na jejich žádost. U osamělých zaměstnanců je věková hranice posunuta až na 15 let věku dítěte

Třetím okruhem pracovních podmínek rodičů jsou překážky v práci na straně zaměstnance. Ty představují životní situace, kdy zaměstnanec není schopen pro zaměstnavatele konat práci v pracovní době v daném pracovněprávním vztahu, ale přesto nedochází ke skončení pracovního poměru, neboť se předpokládá pouze jejich dočasnost. Zaměstnavatel je povinen tuto zaměstnankyni nepřítomnost v práci omluvit, poskytnout mu pracovní volno a v určitých případech mu i dokonce poskytnout náhradu mzdy nebo platu. Mezi nejdůležitější překážky v práci v souvislosti s péčí o dítě patří rodičovská dovolená (viz dále), doba ošetřování dítěte nebo péče o dítě mladší 10 let v definovaných případech²¹ a pracovní volno k doprovodu rodinného příslušníka do zdravotnického zařízení k vyšetření nebo ošetření²².

Některé právní instituty, které jsou vhodné pro rodiče malých dětí, jsou upraveny pro všechny zaměstnance. Jedná se především o práci mimo pracoviště zaměstnavatele („práce z domova“) a sdílené pracovní místo. Sdílené pracovní místo²³ je nejnovější pracovněprávní institut, který byl zaveden do českého právního řádu od 1.1.2021. Zaměstnavatel může se dvěma nebo více zaměstnanci s kratší pracovní dobou a se stejným druhem práce uzavřít dohody, podle nichž si zaměstnanci budou na sdíleném pracovním místě sami rozvrhovat pracovní dobu do směn po vzájemné dohodě.²⁴

RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ

Pro dítě v období do tří let věku je důležité, aby jej strávilo především v rodinném prostředí a utvořilo si důležité rodinné vazby. Jedná se o jedinečné období, které v průběhu dalšího života nelze opakovat. Nehledě na skutečnost, že dítě je v tomto období ještě kojeno a prostřednictvím kojení vzniká také jedinečná vazba mezi matkou a dítětem.

K tomuto účelu, aby se prohloubil vztah a péče mezi matkou/otcem a dítětem je určena rodičovská dovolená. Tu poskytuje zaměstnavatel na žádost zaměstnance. Rodičovská dovolená přísluší matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku 3 let.²⁵ Délka rodičovské dovolené v ČR patří k jedněm z nejdelších v rámci EU, pro srovnání směrnice WLB požaduje pro každého rodiče pouze čtyři měsíce. Rodičovská dovolená je koncipována jako individuální právo každého rodiče.²⁶ Mohou ji čerpat i oba rodiče současně.²⁷ To podtrhuje i skutečnost, že za oba rodiče čerpající rodičovskou dovolenou stát hradí pojistné na zdravotní pojištění.

Rodičovská dovolená se poskytuje na základě žádosti, v té je třeba vymezit požadovaný rozsah (dobu) jejího čerpání. Tato informace je pro zaměstnavatele velmi důležitá, a to z důvodu organizace zástupu po dobu nároku zaměstnance na rodičovskou dovolenou. Rodinné poměry se však mohou po dobu poskytování rodičovské dovolené změnit. V důsledku nových poměrů v rodině může zaměstnanec požádat zaměstnavatele o prodloužení či zkrácení rodičovské dovolené. Zákoník práce tyto situace neřeší. Tyto situace vyskytují poměrně často a zejména požadavek na zkrácení rodičovské dovolené je pro praxi problematický. Zatím se nenašlo uspokojivé řešení pro zaměstnance a zaměstnavatele. Zkrácení rodičovské dovolené je navíc podporováno možností flexibilního čerpání rodičovského příspěvku. Proto by byla v tomto směru vhodná změna právní úpravy rodičovské dovolené. Tu lze v nejbližší době očekávat zejména v souvislosti se směrnicí WLB. Ta požaduje, aby zaměstnanci měli právo žádat o rodičovskou dovolenou pružnými způsoby čerpání rodičovské dovolené.

KRATŠÍ PRACOVNÍ DOBA

Požádá-li zaměstnanec pečující o dítě mladší než 15 let, těhotná zaměstnankyně, o kratší pracovní dobu, je zaměstnavatel povinen vyhovět žádosti, nebrání-li tomu vážné provozní důvody.²⁸ Kratší pracovní doba je významným právním nástrojem pro harmonické skloubení pracovního a rodinného života. Umožňuje zaměstnancům, kteří pečují o malé děti, aby jim věnovali více času. Několik desetiletí je poptávka po kratší pracovní době ze strany rodičů vyšší než nabídka ze strany zaměstnavatelů. Mezi důvody, které brání rozšíření kratší pracovní doby, se zpravidla uvádí:²⁹

- dědictví tradice plných úvazků a s ní spojená představa, že osvědčená forma práce lépe vyhovuje přetrvávající kultuře organizace práce,
- zvýšená administrativní zátěž spojená s organizací práce zaměstnanců pracujících na částečný úvazek,
- nízká odměna za práci po kratší pracovní dobu.

Nedostatkem právní úpravy je možnost zaměstnavatele odmítnout žádost o kratší pracovní dobu pouze s odkazem na vážné provozní důvody, aniž by byl

upraven podrobnější postup, např. povinnost zaměstnavatele odmítnutí odůvodnit.

V této souvislosti je vhodné upozornit na překvapivě rozdílnou právní úpravu kratší pracovní doby v zákoně o státní službě. Podle tohoto zákona došlo oproti zákoníku práce k zúžení okruhu oprávněných státních zaměstnanců, které mohou žádat o kratší pracovní dobu. Těmi jsou státní zaměstnanci, pokud pečují o dítě, které dosud nedokončilo první stupeň základní školy, tj. *přibližně do 11 let věku dítěte*, výjimkou jsou osamělí rodiče, kteří mohou žádat o kratší pracovní dobu až do dovršení 15 let věku dítěte. Navzdory proklamacím o podpoře částečných úvazků tehdejší ministryně práce a sociálních věcí Marksové došlo naopak k omezení práv u kratší pracovní doby pro rodiče, jejichž právní vztahy se řídí zákonem o státní službě. Dosud se na ně totiž vztahoval zákoník práce a mohli žádat o kratší pracovní dobu *do dovršení 15 let věku dítěte*.

MIMOPRÁVNÍ PROSTŘEDKY OVLIVŇUJÍCÍ CHOVÁNÍ RODIČŮ V PŘÍSTUPU K PRÁCI

Na chování rodičů v přístupu k zaměstnání také působí realizace projektů neziskovými organizacemi či jinými subjekty. Ty působí na rodiče prostřednictvím seminářů či workshopů. Jedná se zejména o projekty ESF z operačního programu Zaměstnanost. Například výzvu pro investiční prioritu „*Rovnost žen a mužů ve všech oblastech, a to i pokud jde o přístup k zaměstnání a kariérní postup, sladění pracovního a soukromého života a podpora stejné odměny za stejnou práci*“ bylo v roce rozděleno 240.000.000 Kč.³⁰ Projekty se zaměřily například na motivaci matek malých dětí k zaměstnávání v oborech, kde dominují muži (tzv. STEM obory) nebo na podporu aktivního otcovství.³¹

ZÁVĚR

Česká právní úprava v oblasti péče o děti prochází od počátku 90. let neustálými drobnými změnami, které pomalu mění společnost v oblasti péče o děti. Z pohledu legislativy došlo k narovnání práv mezi muži a ženami, pokud jde o přístup k zaměstnání a pracovní podmínky v péči o děti, zůstaly však zachovány výjimky pro těhotné, kojící ženy a matky do devíti měsíců po porodu. Ženy mohou tedy vykonávat i práce, které mohly dosud vykonávat i muži, a naopak muži mají stejné nároky jako ženy, pokud jde např. o rodičovskou dovolenou nebo rodičovský příspěvek. V blízké budoucnosti pravděpodobně legislativa přinese v souvislosti se směrnicí WLB změny v podobě prohloubení podpory otců v péči o dítě, flexibility čerpání rodičovské dovolené a rozšíření možností flexibilního zaměstnávání rodičů s malými dětmi.

Současně pozorujeme podporu matek k dřívějšímu návratu do práce, a to prostřednictvím možnosti rychlejšího vyčerpání rodičovského příspěvku. Prostřednictvím finanční podpory ESF došlo k opětovnému vzniku sítě kolektivních zařízení péče o děti mladších tří let.

I přes zmíněné nedostatky je z pohledu legislativy standart pracovních podmínek rodičů velmi vysoký, a to zejména ve srovnání s mnohými jinými státy EU.

Rodiče mohou čerpat rodičovskou dovolenou do tří let a jsou podporováni dostatečně rodičovským příspěvkem s možností jeho čerpání do čtyř let. Mají tak prostor se věnovat intenzivně svým dětem na začátku jejich života. Je však žádoucí, aby rodiče o významu rodinné péče malých dětí byli informováni, v této činnosti byli společností podporováni a oceňováni. I když lze v nejbližší době očekávat změny v čerpání rodičovské dovolené, je důležité, aby stávající možnost čerpání rodičovské dovolené a rodičovského příspěvku, pokud jde o jejich délku popř. i výši zůstala zachována i do budoucna.

Poznámky:

- 1) § 238 a násl. zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce
- 2) Hlavním pramenem právní úpravy je zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, pro státní zaměstnance zákon č. 234/2014 Sb., o státní službě a pro určitá zaměstnání specifické zákony např. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání. Další právní nástroje, které ovlivňují přístup rodičů k práci, vycházejí z právní úpravy sociálního zabezpečení (např. rodičovský příspěvek, který upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře), z právní úpravy kolektivní péče (např. zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině) a ze zákona o dani z příjmů (např. sleva za umístění dítěte v předškolním zařízení)
- 3) Např. Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen ze dne 18. prosince 1979, vyhlášena vyhláškou ministra zahraničních věcí ze dne 13. května 1987 pod č. 62/1987 Sb., Úmluva č. 100, o stejném odměňování pracujících mužů a žen za práci stejné hodnoty ze dne 29. června 1951, vyhlášena sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 450/1990 Sb.
- 4) Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960
- 5) ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010.
- 6) Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.)
- 7) Zákon č. 187/1996 Sb., o státní sociální podpoře
- 8) Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Organizace spojených národů. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. New York: United Nations, 1998.
- 9) Podle § 30 odst. 3 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře měl rodič nárok na výplatu rodičovského příspěvku, jen jestliže jeho příjem z výdělečné činnosti nepřesáhl v kalendářním měsíci po odpočtu daně z příjmů fyzických osob, pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pojistného na veřejné zdravotní pojištění 1,5násobek částky na osobní potřeby u tohoto rodiče. Podle platné právní úpravy k 31.12.2003 tato částka činila 3 480 Kč měsíčně (popř. 3 675 Kč měsíčně, byl-li rodič nezaopatřeným dítětem).
- 10) Zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů
- 11) Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění
- 12) Sněmovní tisk č. 695
- 13) Srov. BOUČKOVÁ, P. *Antidiskriminační zákon: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2016, s. 189.
- 14) Dílčí výjimkou jsou limity s manipulací břemene podle § 29 nařízení vlády č. 361/2007 Sb., kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví při práci

- 15) Zákon č. 155/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.
- 16) zákon č. 74/1994 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce č. 65/1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- 17) Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 23. 11. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 13/94.
- 18) Vypovězení Úmluvy nabylo účinnosti dnem 24. dubna 2009.
- 19) Vypovězení článku 8 odst. 4 Charty nabylo účinnosti dnem 26. září 2008.
- 20) zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku
- 21) § 191 zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce
- 22) Nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se stanoví okruh a rozsah jiných důležitých osobních překážek v práci
- 23) § 317a zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce
- 24) Podrobněji k této problematice MORÁVEK, J. Vybrané aspekty job-sharingu. In PICHRT, J.; MORÁVEK, J. (eds.): *Atypická zaměstnání - cesta k vyšší zaměstnanosti?*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 136 a násl.
- 25) § 196 zákoníku práce
- 26) Podrobněji sněmovní tisk č. 484 - důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, Poslanecká sněmovna, 3. volební období, 1998-2002.
- 27) § 198 odst. 1 zákoníku práce
- 28) § 241 odst. 2 zákoníku práce
- 29) KOTÍKOVÁ, J.; KOTRUSOVÁ, M.; VYCHOVÁ, M. Flexibilní formy práce ve vybraných zemích EU. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2013, s. 22-23.
- 30) ZÁPIS z jednání výběrové komise pro výzvu Operačního programu Zaměstnanost ze dne 23.8.2019: https://www.esfcr.cz/documents/21802/10072416/Z%C3%A1pis+z+VK_081_1.8.+a+6.8.2019.pdf/a6eee45e-9dc4-4412-9c6e-e50d67afcdf4?t=1566813389674
- 31) např. <https://aperio.cz/proc-by-zeny-mely-pracovat-v-technice/>, <https://ilom.cz/verejne-projekty/>

Jan Pivoda:

JAK SOCIÁLNÍ DÁVKY (NE)POMÁHAJÍ RODINĚ

Sociální dávky jsou důležitou součástí sociálního systému. Pokud chceme odpovědět na otázku, kde a jak dávky rodinám pomáhají a zda nejsou naopak škodlivé, musíme se krátce podívat na jejich místo v sociálním systému. Za něj buď můžeme považovat většinu agendy Ministerstva práce a sociálních věcí nebo nakonec i celou agendu státu zabývající se sociální složkou agendy resortů zdravotnictví a školství. Taktéž daňový systém se rodiny přímo dotýká, a to především u slev na dani z příjmu. Sociální systém může poskytovat podporu jak pomocí sociálních dávek, tak i pomocí deputátů (např. školních pomůcek), ale i prostřednictvím slev na odváděných daních¹. V našem rozboru se však budeme věnovat pouze nástrojům, které má v gesci Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Česká republika nemá samostatný a srozumitelný systém rodinných dávek, pouze poskytuje dávky, které se dají za takové považovat. Za rodinné dávky můžeme považovat ty, „*kteří obdrží rodiny, dokud děti nejsou schopny zajistit si své živobytí, a dávky poskytované v prvních letech života dítěte, kdy rodič není v plném rozsahu výdělečně činný a místo toho se věnuje péči o dítě a jeho výchově.*“² Avšak jsou tu i jiné dávky poskytované z důvodu existence rodinných vztahů. V rámci pojistného systému sem můžeme zařadit dávky poskytované z důvodu mateřství: peněžitá pomoc v mateřství, otcovská a vyrovnací příspěvek v těhotenství a mateřství; a dva druhy pozůstalostních důchodů: důchod sirotčí a vdovský/vdovecký důchod. Z dávek státní sociální podpory jsou rodinnými dávkami rodičovský příspěvek, přídavek na dítě, porodné a pohřebné. Navzdory převládajícímu obecnému mínění nejsou mateřská a rodičovská dovolená dávkami, nýbrž osobními překážkami v práci z důvodu péče o dítě. Tyto dovolené jsou plně nezávislé na poskytovaných sociálních dávkách peněžitě pomoci v mateřství a během rodičovské dovolené.

Než přistoupíme k popisu jednotlivých sociálních dávek, jež pomáhají rodině, je důležité nastínit jejich historický vývoj v moderním českém právním řádu. Za komunistického režimu byla sociální politika státu předurčena pracovní povinností, která zajišťovala prakticky všem příjem ze mzdy. Většina sociálních dávek tedy byla provázána se zaměstnáním a zaměstnavatelem. V rámci *Scénáře sociální reformy*³ došlo k nutným změnám souvisejícím s přechodem k tržnímu hospodářství. Nový systém měl zachovat sociální smír a zamezit propadu části populace pod přijatelnou životní úroveň. Rodinné dávky neměly nahrazovat rodinu, ale doplňovat ji. Začátkem nového tisíciletí započal přesun pozornosti k poklesu

porodnosti trvajícím od konce 80. let. Dalším problémem se pak ukázala vysoká rozvodovost české populace a s ní narůstající počet ohrožených dětí. Se členstvím v EU také zesílila snaha o sladění profesních a rodičovských rolí. S tím souvisejí změny rodičovského příspěvku vedoucí k jeho značnému uvolnění. V období mezi lety 2008 a 2013 se do českého sociálního systému promítla hospodářská krize. Ta vedla k rozšíření příjmového testování dávek, takže na řadu z nich dosáhly jen nejhudší rodiny a úplně se odstranila podpora středně příjmových rodin, které se s dorůstajícími dětmi často dostávají do obtížných situací. Zároveň také nedocházelo k valorizaci těchto dávek a tím byl způsoben pokles jejich reálné úrovně. Projevila se absence podpory pro středně příjmové rodiny, jelikož kromě výše dávky nerostl ani rozhodný příjem k přiznání dávky odvíjející se od minimální mzdy. Jako příklad uveďme přírůstek na dítě, který se až do valorizace v roce 2021 stal ryze chudinskou dávkou: matka samoživitelka s dítětem mladším 6 let na něj neměla nárok ani při pobírání minimální mzdy. V posledních letech pokračuje důraz na sladování rodičovské a profesní role a větší zapojení otců do péče, což bylo zvláště zavedením nové otcovské dávky.

Vdovský a vdovecký důchod je jedinou dávkou, která náleží občanovi na základě uzavřeného manželství. Nárok na něj vzniká po smrti manžela či manželky, který plnil k datu úmrtí podmínky pro přiznání starobního či invalidního důchodu, nebo pokud jeho úmrtí způsobil pracovní úraz. Tyto důchody se základně přiznávají na období jednoho roku, avšak při splnění vyjmenovaných podmínek, jako je např. pobírání starobního či invalidního důchodu, péče o nezaopatřené dítě nebo péče o vlastní rodiče či rodiče zemřelého manžela, se může jejich čerpání prodloužit. Vdovský a vdovecký důchod nepatří mezi rodinné dávky, ale jsou vázány na existenci manželství a z toho důvodu do našeho pojednání patří.

Sírotčí důchod je dalším typem pozůstalostního důchodu. Příjemcem důchodu je sirotek, tedy nezaopatřené dítě, jehož rodič pobíral starobní či invalidní důchod nebo zemřel následkem pracovního úrazu. Nárok vzniká rovněž naplněním stanovené doby důchodového pojištění. Sírotčí důchod je svázan s nezaopatřeností dítěte, která podle českého právního řádu trvá do 26 let věku, pokud se dotýčný soustavně připravuje na budoucí povolání či se z důvodu svého zdravotního stavu takto připravovat nemůže. Nezaopatřenými jsou vždy děti plnící povinnou školní docházku a děti do 18 let věku vedené v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce. Nezaopatřenými nejsou děti pobírající invalidní důchod ve třetím stupni.

Peněžitá pomoc v mateřství se vyplácí v souvislosti s péčí o novorozené dítě matce nebo za určitých podmínek otcí dítěte. Jakožto dávka nemocenského pojištění se vyplácí pouze pojištěnci, který byl zároveň pojištěn 270 dní v posledních dvou letech před započítáním čerpání. Dávka má rozdílnou dobu plnění v závislosti na tom, zda se vyplácí mužům či ženám, neboť u žen se vyplácí i za období před narozením dítěte.

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství se vyplácí ženám, které byly převedeny na jinou práci z důvodu těhotenství a mateřství. Smyslem dávky je chránit

nit ženy v období těhotenství a mateřství (v tomto případě v období, kdy žena kojí). Důvodem přeřazení je výkon práce zakázané těhotným ženám či zpráva ošetřujícího lékaře, že daná práce ženě škodí. Příspěvek následně slouží k vyrovnání rozdílu mezi příjmem, který ženě nově náleží a tím, který by jí byl náležel při výkonu původní práce.

Otcovská je po náhradním výživném nejnovější sociální dávkou v českém sociálním systému. Důvodem výplaty dávky je péče o novorozené dítě či převzetí dítěte do péče nahrazující péči biologických rodičů. Důvodem pro zavedení této dávky je pomoc s péčí o narozené dítě bezprostředně poté. Tato dávka se vyplácí i v souběhu s jinými dávkami na péči o dítě, jež se vyplácí matce dítěte.

Ošetřovné a dlouhodobé ošetřovné nepatří přímo mezi rodinné dávky, avšak ve většině případů jsou poskytovány z důvodu péče o člena rodiny, nejsou však omezeny pouze na ně. Náleží též osobám pečujícím o člena domácnosti, což je poněkud širší pojem.

Dávky státní sociální podpory jsou vypláceny ze státního rozpočtu, nikoliv ovšem ze sociálního pojištění, a nejsou také vázány na účast v tomto pojištění, nýbrž na pobyt na území státu. Dávkou, se kterou se setkají všechny rodiny je **rodičovský příspěvek**. Tato nejnákladnější dávka státní sociální podpory je určena pro rodiče, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině. Rodičovský příspěvek má jednotnou celkovou výši pro všechny žadatele, s omezením rychlosti čerpání podle doloženého denního vyměrovacího základu. Zajišťuje náhradu výpadku příjmu po dobu péče o dítě do čtyř let věku, avšak nyní není již tolik svázán s osobní péčí, je pouze omezen případným navštěvováním předškolních zařízení pro děti do dvou let.

Přídavek na dítě je testovanou dávkou přiznávanou rodinám pod stanovenou úrovní příjmu. Na rozdíl od výše uvedených dávek vyjma sirotčího důchodu je nominálním příjemcem dávky dítě, pro děti pod 18 let je žadatelem o dávku jejich zákonný zástupce. Pro přiznání dávky musí být dítě nezaopatřené. Děti jsou podle věku rozděleny do tří skupin se vzrůstající výší dávky. Dětem, jejichž rodiny doloží zákonem určené příjmy, se příspěvek vyplácí ve zvýšené částce.

Porodné je dávka náležející pouze ženě, která porodila první nebo druhé živé dítě. Tato dávka je také testována pomocí rozhodného příjmu. Vyplácí se jednorázově a za první dítě je vyšší než za dítě druhé.

Do rodinných dávek bychom rovněž měli řadit **pohřebné**. V České republice náleží osobě, která vypraví pohřeb nezaopatřenému dítěti či jeho rodiči. Dávka tedy nemusí být vyplacena členu rodiny, avšak většinou žadatelů jsou rodinní příslušníci. Dávka se vyplácí jednorázově ve výši 5.000 Kč, která je stejná pro všechny, nejedná se tedy o testovanou dávku a nezáleží tak na příjmech žadatele.

Nejnovější sociální dávkou v českém sociálním systému je **náhradní výživné**. Jedná se o dávku, která je vyplácena při selhání rodiny, kdy rodič dítěte, nežijící ve společné domácnosti, zároveň neplní stanovenou vyživovací povinnost, tedy neměla by být řazena pod rodinné dávky. Obsahuje značně složité podmínky pro její přiznání. Musí zde existovat exekuční titul na základě rozhodnutí soudu, který není plněn a musí být zahájeno exekuční vymáhání výživného. Omezeny jsou jak období, po něž může být náhradní výživné vypláceno, tak i jeho výše – maximálně 3.000 Kč měsíčně. Tato dávka je v době vzniku tohoto textu účinná jen několik dnů a nedá se tedy hodnotit její fungování. Sporné je však od samého počátku její morální poselství. Zodpovědní rodiče musí jako daňoví poplatníci zahlazovat následky hrubé partnerské a rodičovské nezodpovědnosti druhých.

Jak jsme si ukázali, naše sociální dávky související s rodinnou politikou, se zaměřují především na zajištění příjmu rodiny po narození dítěte, a to pomocí dávek nemocenského pojištění (peněžitá pomoc v mateřství a otcovská), či náhradu výpadku příjmu z důvodu těhotenství (vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství). Z nich je nejdůležitější dávkou rodičovský příspěvek, který značně rozvolnil svou vazbu na péči o dítě a je tak nejflexibilnější dávkou v českém sociálním systému. Na začátku roku 2020 došlo k valorizaci celkové výše dávky na 300.000 Kč. **Podpora nedostatečného příjmu rodiny je naopak v českém systému velmi slabá a je jedním z nejčastějších důvodů pro pobyt dětí v dětských domovech.** Přídavek na dítě, jakožto hlavní dávka pro rodiny, nedosahuje ani po valorizaci výše životního minima daného dítěte. Zvyšování příjmu rodiny se tak uskutečňuje především skrze slevu na dani, což ale neřeší situaci těch rodin, jejichž dospělí členové mají špatně placenou práci či vůbec nepracují. Porodné se v současné době pohybuje na nízké hodnotě a slouží jako chudinská dávka k úhradě nezbytných výdajů spojených s narozením dítěte. Problémem mohou být naopak vcelku štědré sociální dávky spojené s pěstounstvím, především v případech svěřování dětí do péče rodinným příslušníkům. Je u nich sice pamatováno i na postih v případě zneužívání, avšak soudní praxe při jeho uplatňování se v rámci republiky velmi liší. Pro rodiny vzniká motivace fiktivně svěřit dítě do péče prarodičů a získat tak příspěvek na úhradu potřeb dítěte, který je mnohokrát vyšší než přídavek na dítě.⁴

V současné době, vyjma výše zmíněný případ pěstounských dávek, nemají sociální dávky u nás obecně takové negativní dopady, aby otrásly sociální soudržností, protože sociální dávky spojené s narozením dítěte kryjí jen část nákladů na ně. Systém však pozapomíná na rodiny s nízkými příjmy, které mnohdy nemohou využít daňové slevy na dítě, přičemž na přídavek rovněž nedosáhnou.

V souvislosti s rodinou tak můžeme prohlásit, že sociální dávky jí neškodí a nepodporují negativní chování v ní, zároveň však nemají pro-natalitní charakter. Těžště podpory pro většinu rodin leží v dávkách nemocenského pojištění, v rodičovském příspěvku a ve slevách na dani za děti. Skrze sociální dávky by bylo určitě možné podporu zvýšit, ale měla by být nazírána jako nedílná součást sociální politiky v širším významu.

Jako příklad si vezměme podporu rodin školáků při pořizování vybavy na školní docházku. Zde si Česká republika vyzkoušela systém deputátů, tedy nákupu vybavy z rozpočtu ministerstva školství, následně podporu pomocí všeobecné sociální dávky, tzv. „pastelkovného“, až po současný systém, který takto cílený výdaj omezil pouze na součást dávek hmotné nouze pro nejchudší rodiny.

Sociální dávky však neslouží pouze jako výdaj státu k řešení výpadku příjmu jednotlivce či rodiny. Jejich smyslem je i podpořit chování, které je společensky prospěšné. Pro samotný sociální systém založený na průběžném financování důchodů není důležitější vlastností než jeho udržitelnost, která přímo souvisí se základním účelem rodiny, totiž s dětmi. Pro stát je tedy velmi výhodné rodiny podporovat a jednou z možností, jak to učinit, je skrze sociální dávky. Česko v současnosti, jak jsme si výše ukázali, to však činí skrze pečující dávky pro rodiny s malými dětmi (peněžitá pomoc v mateřství, rodičovský příspěvek, atd.). Následná podpora přídatkem na dítě je vyhrazena pouze menšině rodin. V rámci sociálních událostí pak systém reaguje na narození člena rodiny porodným (které je však velmi přísně příjmově testováno) a na úmrtí pohřebním, které je naopak plošné. Systém neumí reagovat na události spojené s dětmi v pozdějším věku, jakými mohou být nástup do školy, školy v přírodě a tělovýchovné kurzy, které mohou být i pro středně příjmové rodiny velmi náročné, především přihlídneme-li k rostoucím nákladům na bydlení. Stejným problémem mohou být i nepředvídané jednorázové výdaje, jak na příkladu počítačů pro distanční výuku ukázala tzv. pandemie COVID-19.

U dětí odebraných z rodin z důvodu nedostatečných příjmů rodiny a s nimi spojené špatných životních podmínek je otázkou, zda by lepším řešením nebylo vytvořením nové sociální dávky pro výživu dítěte, když podobná dávka bude vyplácena v rámci pěstounské dávky. Spolu s dohledem sociálních pracovníků by mohla vést k uchování více dětí v rodinné péči.

Český sociální systém se dostává do situace, kdy ho většina společnosti považuje za neudržitelný, přesto však nepoužívá takové nástroje sociální politiky, aby své vyhlídky do budoucna zlepšil. Rodinné dávky jsou právě tím nástrojem, který by jej mohl zlepšit, především v rámci podpory rodin s více dětmi, jež by přispěly k jeho stabilizaci.

Sociální dávky určené pro rodinou politiku nejsou pouze výdajem státního rozpočtu, ale také investicí, kterou dítě v dospělosti státu následně vrací skrze daně a sociální pojištění, jež zajišťují plnění nároků plynoucích ze sociálního systému, a to nikoliv pouze rodičům dítěte, ale i společnosti jako celku.

Poznámky:

- 1) V rámci negativní daně se může jednat i o státem vyplácený příjem.
Negativní daň je koncept, kdy osoby nedosahující stanovenou hranici příjmu získávají příspěvek, který tuto hranici dorovná.
- 2) Rodinné dávky. *Eures-Triregio* [online]. [cit. 2021-7-14].
Dostupné z: <https://www.eures-triregio.eu/familienleistungen-262.html>
- 3) Jednalo se o návrh jak postupovat v rámci reformy sociální systému po roce 1990.
- 4) Pro příklad uveďme, že před valorizací byl přírůstek na dítě pro dítě do věku 6 let 500 Kč a na dítě ve stejném věku příslušel příspěvek na zaopatření dítěte ve výši 4950 Kč.

Harald Christian Scheu:

VLIV EU NA RODINNÉ PRÁVO ČLENSKÝCH ZEMÍ. PŘÍKLAD MANŽELSTVÍ

Nejen v českém jazyce zdomácnělo rčení o rodině jako základu státu. Ačkoli různé kultury přistupují různě jak k samotnému vymezení pojmu rodiny, tak i k úpravě vzájemných vztahů mezi jednotlivými členy rodiny, je rodina zpravidla považována za tradiční, takřka přirozenou formu lidského soužití. V tomto smyslu představuje rodinné právo jedno z nejstarších právních odvětví, do jehož dnešní podoby se dosud promítají i některé prvky římského a kanonického práva.

Na druhé straně celospolečenský vývoj ovlivňoval málokterou právní disciplínu tak intenzivně jako právě rodinné právo. Vedle konkrétních biologických daností, jakými jsou např. pohlaví, reprodukční schopnost a věk, hrála důležitou roli zejména na funkce rodiny jako hospodářské či spotřebitelské jednotky.

Ve světle různých historických zkušeností evropských zemí a společností není divu, že v Evropě neexistuje jednotná koncepce rodinného práva. V souvislosti s vymezením věcné působnosti dědického práva označila Evropská komise v roce 2009 za hlavní předmět rodinného práva úpravu vztahů spojených s manželstvím a partnerským životem, dále vztahů mezi předky a potomky a osobního stavu jednotlivců.¹ Jelikož tato definice zahrnuje mimo jiné problematiku uzavření manželství i jiných typů partnerství mezi páry opačného či stejného pohlaví, jeví se jako vhodná také pro účely tohoto příspěvku.

Naším předním cílem je zkoumat, jakým způsobem a do jaké míry Evropská unie ovlivňuje či předurčuje současné chápání manželství v rodinném právu členských zemí. Zaměříme se přitom jak na legislativní činnost unijních orgánů, tak i na relevantní judikaturu Soudního dvora EU.

PRAVOMOCI EU V OBLASTI RODINNÉHO PRÁVA

Ačkoli zakládací smlouvy neobsahovaly žádnou unijní pravomoc v oblasti rodinné politiky, začaly se orgány tehdejšího Evropského společenství nejpozději od 80. let minulého století této věci intenzivněji věnovat. Poté, co ze strany Evropského parlamentu zaznělo v roce 1983 volání po komplexní rodinné politice, představila Evropská komise v roce 1989 podrobnější studii na toto téma. V ní upozornila na odlišné přístupy členských států např. v oblastech sociálního zabezpečení a zdanění a zdůraznila význam rodiny jako místa propojení ekonomiky a společ-

čerství. V době, kdy se rodilo stále méně dětí, závisela budoucnost obyvatelstva podle Komise stále více na rodině, která má být jako záruka sociální soudržnosti chráněna a uznávána. Evropská komise tehdy dodala, že zájem Společenství o rodinu nespočívá na ideologických základech, ale na objektivních faktech.²

Členské státy se ovšem k případné nadnárodní harmonizaci rodinného práva stavěly vždy rezervovaněji než Parlament a Komise. Až *Amsterodamskou smlouvou* z roku 1997 byla oblast soudní spolupráce v občanských věcech převedena z mezivládního třetího pilíře do komunitárního prvního pilíře EU. Další reformní smlouva podepsaná v roce 2001 v Nice poprvé výslovně zmínila mezi pravomocemi EU také rodinné právo, avšak pouze v rámci regulace některých rodinně-právních otázek s mezinárodním prvkem. Cílem zavedení nové unijní pravomoci tedy nebyla harmonizace či unifikace rodinného práva členských států.

Pravomoc zakotvená v současném čl. 81 SFEU (ve znění podle Lisabonské smlouvy z roku 2007) se týká pouze řešení rodinných vztahů, které překračují hranici jednoho státu, a to buď teritoriálně nebo personálně. V této souvislosti jde zpravidla o problém uznávání cizích soudních a mimosoudních rozhodnutí v rodinných věcech, resp. o jejich výkon. Zatímco v jiných oblastech soukromého práva se uplatňuje podle čl. 81 odst. 2 SFEU řádný legislativní proces, který zrovnoprávňuje Radu a Parlament, opatření týkající se rodinného práva s mezinárodním prvkem jsou podle čl. 83 odst. 3 SFEU přijata jen v rámci zvláštního legislativního postupu. To znamená, že o těchto věcech rozhoduje Rada jednomyslně a role Parlamentu je v podstatě omezena na pouhou konzultaci.

Stanovením těchto zpřísněných podmínek členské státy daly jasně najevo svoji neochotu k jakýmkoli unijním zásahům do úpravy hmotného rodinného práva. Rezervovaný přístup členských států dokresluje úprava, podle níž může v oblasti rodinného práva s mezinárodním prvkem každý národní parlament unijní akt vetovat.

Lze shrnout, že úprava pravomocí EU v otázkách manželství na první pohled nedává prostor pro jakoukoli harmonizaci či unifikaci. Při ratifikaci zakládacích smluv členské státy zřejmě neměly v úmyslu připustit, aby si ES na nich vynutilo konkrétní nadnárodní model manželství. Tomuto zadání v podstatě odpovídá také dosavadní legislativní praxe EU v oblasti manželství s mezinárodním prvkem.³

UNIJNÍ AKTY V OBLASTI RODINNÉHO PRÁVA S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

Pravomoc EU v otázkách rodinného práva s mezinárodním prvkem se vztahuje zejména na manželské záležitosti, vyživovací povinnost a rodičovskou odpovědnost. Ještě před *Lisabonskou smlouvou* bylo přijato několik nařízení EU týkajících se přeshraničních rodinných vztahů. Zatímco nařízení *Brusel I* z roku 2000⁴ stanovilo zvláštní příslušnost národních soudů ve věci výživného, nová verze tohoto nařízení z roku 2012 (*Brusel I bis*) vylučuje otázky výživného, jelikož tato agenda byla mezitím nově upravena nařízením Rady (ES) č. 4/2009 z roku 2008,⁵ které je výslovně zaměřeno na otázky rozhodování o vyživovacích povinnostech.

Vedle nařízení *Brusel I*, které je základním právním nástrojem justiční spolupráce, bylo v roce 2000 přijato nařízení *Brusel II*,⁶ které je věnováno otázkám manželství a rodičovské odpovědnosti v přeshraničních případech. Revidovaná verze tohoto nařízení z roku 2003 (*Brusel II bis*)⁷ pokrývá širokou škálu rodinně-právních otázek, mimo jiné i rozvod, rozluku nebo prohlášení manželství za neplatné. Právo EU v tomto případě ale stanoví pouze kolizní normu a nedotýká se věcné úpravy manželství v jednotlivých členských státech. Jinými slovy, práva a povinnosti manželů se řídí vnitrostátním právem, právo EU pouze určuje vnitrostátní právo, které je v konkrétním případě aplikovatelné.

Podle nařízení *Brusel II bis* mohou být k řešení případů smíšených manželství příslušné soudy ve více členských státech, a to podle hlavních kritérií obvyklého pobytu a státní příslušnosti. Řada rozpadlých manželských párů se tedy snaží pro rozvodové řízení vybrat soud v tom státě, ve kterém pro sebe předpokládá větší šanci na úspěch. S úpravou *Brusel II bis* proto bytostně souvisí problém *forum shopping* ve smyslu vyhledání a výběru nejvýhodnějšího sudiště.⁸

Jelikož nařízení *Brusel II bis* nespĺnilo očekávání všech členských států, předložila Komise již v roce 2006 návrh jeho podstatné novelizace. Dva roky poté však Rada dospěla k závěru, že v otázce určení rozhodného práva nebude možné dosáhnout jednomyslnosti. Z tohoto důvodu se rozhodla skupina členských států pro aktivaci mechanismu tzv. posílené spolupráce a přijala nařízení Řím III,⁹ ke kterému se dodnes připojilo 17 členských států. V ostatních členských státech včetně České republiky se určuje rozhodné právo nadále podle vnitrostátních kolizních norem.

Nejednotný přístup k nařízení *Řím III* úzce souvisí s politickou citlivostí tématu. V otázce rozvodu panují nadále značné rozdíly mezi členskými státy, které se týkají nejen procesních otázek, ale především samotné přípustnosti rozvodu, uznatelných důvodů k rozvodu nebo rovného přístupu mužů a žen k rozvodu. Proto se nařízení *Řím III* neúčastní např. státy jako Švédsko a Finsko, jelikož nejsou ochotny připustit v řízení před svými soudy přísnější zahraniční pravidla pro rozvod nebo pravidla, která tyto státy považují např. za diskriminační z hlediska pohlaví.¹⁰

Ve světle přetrvávajících rozdílů není překvapivé, že i další dva právní akty týkající se majetkových otázek manželů,¹¹ resp. registrovaných partnerů¹² byly přijaty v rámci posílené spolupráce, tzn. pouze pro omezený počet členských států. Ani tato úprava tedy nemohla přinést harmonizaci či unifikaci národního rodinného práva v členských státech, naopak se potvrdilo, že Unie jako taková nemá mít pravomoci v oblasti hmotného rodinného práva.

PŘÍKLADY HARMONIZACE RODINNÉHO PRÁVA V SOUVISLOSTI S VNITŘNÍM TRHEM EU

Skutečnost, že zakládací smlouvy nestanoví unijní pravomoc pro hmotnou úpravu rodinného práva, ovšem nevylučuje případné zásahy z jiných titulů. Na národní

koncepti manželství mohou dopadat zejména legislativní akty týkající se volného pohybu osob jako základní tržní svobody.

Mezi vnitřním trhem EU a koncepcí rodiny existuje přímá spojitost. Oprávněnou osobou ve smyslu volného pohybu osob totiž není jen unijní občan, který se za ekonomickou činností stěhuje do jiného členského státu, ale také jeho rodinní příslušníci. Mobilita rodinných příslušníků byla zavedena z toho důvodu, že případná odluka migrujícího unijního občana od svých rodinných příslušníků může představovat závažnou překážku pro volný pohyb. Cílem klíčové úpravy z 60. let minulého století, tj. nařízení Rady (EHS) č. 1612/68 ze dne 15. října 1968 o volném pohybu pracovníků uvnitř Společenství, bylo odstranit tuto překážku.

Aby volný pohyb osob byl ve všech členských státech zajištěn ve stejné míře, bylo nutné pro tyto účely aplikovat stejný výklad pojmu rodinných příslušníků.

V tomto směru čl. 10 nařízení č. 1612/1968 obsahoval poměrně stručný výčet, který zahrnoval manžela, resp. manželku, potomky mladší 21 let nebo na migrujícím unijním občanu závislé, a dále příbuzné pracovníka a jeho manžela nebo manželky ve vzestupné linii, pokud byli na migrujícím unijním občanu závislí.

V praxi členských států začal být uvedený seznam postupem času chápán jako upřednostňování tradičního manželství. Tento výklad nebyl zpochybnován ani ze strany Soudního dvora EU, který k pojetí manželství přistupoval velmi formalisticky. V případech Diatta¹³ a Singh¹⁴ Soudní dvůr dovodil, že právo podle čl. 10 nařízení 1612/1968 náleží manželce i v případě, že rozvodové řízení bylo již zahájeno a manželé fakticky spolu dlouhodobě nežili. Ve stejném duchu Soudní dvůr argumentoval v případě Reed,¹⁵ že osoba, která sice fakticky žila se svým partnerem po dobu pěti let, ale neuzavřela s ním manželství, nemohla uplatnit oprávnění související s volným pohybem osob.

V případě Reed to byla nizozemská vláda, která připustila, že pojetí manžela/manželky ve smyslu nařízení 1612/1968 může podléhat dynamické interpretaci a že je nutné brát v potaz sociální a právní vývoj v členských státech. Soudní dvůr EU nakonec rozhodl, že pro dynamický výklad na unijní úrovni nepostačí změna přístupu v jednom členském státě či několika málo členských státech. Podle Soudního dvora EU by měla být taková změna potvrzena sociálním vývojem ve všech členských státech. Jinými slovy, argumentem nového, liberálního pojetí manželství v jednom členském státě neměla unijní judikatura převracet konzervativní pojetí manželství v druhém členském státě.

Určitý posun od takové zdrženlivosti k většímu soudnímu aktivismu naznačil případ Eyüp,¹⁶ který se netýkal volného pohybu unijního občana, ale pobytu tureckého občana a jeho rodiny v Rakousku podle dohody z roku 1963 o přidružení Turecka k Evropskému hospodářskému společenství. Jelikož tato dohoda, obdobně jako nařízení č. 1612/1968, založila pro manželku migrujícího tureckého občana právo na pobyt v členském státě, vyvstala otázka, zda paní Eyüp mohla uplatňovat

status manželky pro období od roku 1985 do roku 1993. Manželství pana a paní Eyüp bylo v roce 1985 tureckým soudem právoplatně rozvedeno, oba bývalí manželé ale žili i po rozvodu spolu ve stejné domácnosti, měli po rozvodu spolu čtyři děti a oba v roce 1993 znovu uzavřeli sňatek, tentokrát podle rakouského práva.

Soudní dvůr EU nakonec dospěl k závěru, že v tomto případě nelze formální rozvod považovat za přerušeni skutečného rodinného života obou manželů. V souvislosti s pobytem pana Eyüp v Rakousku bylo nutné paní Eyüp po celou dobu považovat za jeho manželku.

Určitou změnu přinesla směrnice 2004/38/ES (tzv. pobytová směrnice),¹⁷ která ve svém článku 2 jako rodinného příslušníka migrujícího unijního občana definuje vedle manžela/manželky a vyživovaných potomků a předků v přímé linii také registrovaného partnera. Volný pohyb registrovaných partnerů lze uplatnit ale pouze v případě, že hostitelský stát zachází s registrovaným partnerstvím jako s manželstvím. Pobytová směrnice z roku 2004 tedy nevnucuje členským státům uznání registrovaného partnerství uzavřeného v jiném členském státě, pokud same ve svém vnitrostátním právu možnost registrovaného partnerství neupravují.

Obdobný přístup jako k registrovanému partnerství se původně uplatňoval také ve vztahu k manželství stejnopohlavních párů. Státy, které ve svém vnitrostátním rodinném právu uznávaly stejnopohlavní manželství, v praxi umožňovaly také volný pohyb stejnopohlavních manželů podle čl. 2 pobytové směrnice. Ostatní členské státy nikoliv. Pravdou je, že samotná pobytová směrnice pojem manžela/manželky blíže nevymezuje, a proto ani nevylučuje dynamický výklad koncepce manželství. Výčet rodinných příslušníků v čl. 2 pobytové směrnice ve spojení s dlouhodobou praxí členských států však nenaznačuje, že by všechny členské státy musely pro účely volného pohybu osob uznat stejnopohlavní manželství.

Významný obrat proto představuje rozsudek z roku 2018 ve věci Coman. V tomto případě se na Soudní dvůr EU obrátil rumunský ústavní soud s dotazem, zda se pojem manžel/manželka ve smyslu čl. 2 pobytové směrnice použije také pro amerického občana, který s rumunským občanem uzavřel v roce 2010 stejnopohlavní manželství v Belgii. Tato otázka vyvstala poté, co se se pan Coman a pan Hamilton rozhodli přestěhovat z Belgie do Rumunska a pan Hamilton se chtěl dovolat statusu manžela podle pobytové směrnice. Rumunské orgány se totiž domnívaly, že jelikož podle rumunského práva manželství osob stejného pohlaví neexistuje, nemůže být v Rumunsku pan Hamilton považován za manžela pana Comana.

Ve své odpovědi Soudní dvůr EU nejprve konstatoval, že pojem manžela v pobytové směrnici je „z hlediska genderu neutrální“ a tudíž může zahrnout i manžela/manželku stejného pohlaví. Podle Soudního dvora sice nadále platí, že úprava osobního stavu včetně statusu manžela je v pravomoci členských států a že členské státy mohou podle vlastního uvážení rozhodnout o tom, zda povolí manželství osob stejného pohlaví. V klíčové pasáži rozsudku však Soudní dvůr dospěl k závěru, že v kontextu volného pohybu unijních občanů nemůže členský stát EU

odmítnout uznat stejnopohlavní manželství, které bylo legálně uzavřeno v jiném členském státě EU. Pro účely upravené pobytovou směrnicí je proto nutné považovat pana Hamiltona za manžela pana Comana, a Rumunsko musí panu Hamiltonovi povolit vstup a pobyt na svém území přesto, že ve svém vnitrostátním právu manželství osob stejného pohlaví nezná.

Ve světle logiky vnitřního trhu EU rozsudek ve věci Coman nepřekvapuje. Kdyby migrující unijní občan nemohl v hostujícím členském státě žít spolu s osobou, se kterou v jiném členském státě uzavřel stejnopohlavní manželství, pravděpodobně by své právo na volný pohyb neuplatnil. Jinými slovy, pan Coman by zřejmě nechtěl v Rumunsku žít bez pana Hamiltona. Cílem unijní úpravy je odstranit přesně tento druh překážek volného pohybu.

Z pragmatického hlediska spíše překvapuje přístup rumunských orgánů, a to nikoli proto, že neuznaly manželství pánů Comana a Hamiltona, ale proto, že neumožňovaly pobyt pana Hamiltona z jiného titulu. Podle čl. 3 odst. 2 pobytové směrnice mohly rumunské orgány pana Hamiltona považovat za „*ostatního rodinného příslušníka*“ nebo „*partnera, se kterým má občan EU řádně doložený trvalý vztah*“ a tím se vyhnout řešení otázky, zda pan Hamilton je či není manželem pana Comana.

Poněkud překvapivá je také skutečnost, že se Soudní dvůr EU vůbec nevyopřádal s některými důsledky svého rozsudku ve věci Coman. Soudní dvůr sice tvrdí, že se uznání stejnopohlavního manželství týká pouze odvozeného práva manžela na pobyt a že Rumunsko není povinno upravit stejnopohlavní manželství ve svém vnitrostátním právu. To znamená, že nad rámec samotného pobytu na území Rumunska nemusí být pan Hamilton považován za manžela ve smyslu rumunského práva. Není však vyloučeno, že po uznání práva pobytu budou v praxi následovat další otázky zrovnoprávnění. Soudní dvůr nenaznačil, zda je ve světle evropského antidiskriminačního práva přípustné, aby byly stejnopohlavnímu manželskému páru odepřeny případné sociální a daňové výhody, které jsou určeny manželským pářům.

Soudní dvůr také nevysvětlil, proč je Rumunsko povinno zajistit pobyt jen těm osobám, které uzavřely stejnopohlavní sňatek v členském státě EU. Na sňatky uzavřené v nečlenských státech se výrok nevztahuje. Kdyby pan Coman s panem Hamiltonem bývali uzavřeli manželství v USA, nebyli by mohli jako pár uplatnit právo volného pohybu. Ve světle jednotného standardu práva na respektování rodinného života se může toto rozlišování jevit jako problematické. Za diskriminační by mohlo být považováno také rozlišování mezi stejnopohlavním manželstvím a registrovaným partnerstvím. Podle Soudního dvora musí být stejnopohlavnímu manželovi zajištěn pobyt nezávisle na tom, zda hostitelský členský stát takovou formu soužití za manželství uznává. U registrovaných partnerů však pobytová směrnice stanoví, že registrovaný partner má odvozené právo pobytu jen v těch členských státech, které s registrovaným partnerstvím zacházejí jako s manželstvím. Rumun-

sko je tedy povinno uznat právo pobytu stejnopohlavního manžela, ale nikoli registrovaného partnera.

Další vývoj kauzy Coman ukazuje, že rozsudek Soudního dvora EU zřejmě nebyl posledním výrokem v dané věci. Ačkoli rumunský ústavní soud ještě v červenci 2018 v souladu s rozsudkem Soudního dvora EU rozhodl ve prospěch práva pana Hamiltona na pobyt v Rumunsku, příslušné správní orgány pobyt dodnes nepovolily. Podle lidskoprávních aktivistů je nyní míč na straně Evropské komise, která by mohla s Rumunskem zahájit řízení pro porušení práva EU.

V roce 2021 pan Coman a pan Hamilton navíc podali proti Rumunsku stížnost u Evropského soudu pro lidská práva.¹⁸ To už je ovšem jiný příběh, neboť štrasburský soud není orgánem EU, a proto nerozhoduje o porušení práva EU, ale o souladu rumunského postupu s Evropskou úmluvou o lidských právech.

ZÁVĚR

Přístup EU k otázkám rodinného práva obecně a k instituci manželství zvláště je poněkud ambivalentní. Zatímco zakládací smlouvy a legislativní akty výslovně zdůrazňují v této oblasti suverénní působnost členských států, judikatura Soudního dvora EU ukázala určitý potenciál pro unijní zásahy do národní úpravy rodinného práva. Ačkoli nebyl tento potenciál v kauze Coman plně využit, mohl by výklad pojmu manžela/manželky ve smyslu pobytové směrnice vést k nepřímé harmonizaci některých aspektů manželství.

Na první pohled se může zdát, že unijní judikatura kopíruje vývoj v Rakousku, kde ústavní soud v roce 2017 proti vůli tehdejší parlamentní většiny rozhodl o otevření manželství stejnopohlavním pářům. Ve skutečnosti ovšem Soudní dvůr EU dosud tak daleko nešel.

Ze strany některých politiků a lidskoprávních aktivistů však bezpochyby budou pokračovat pokusy o postupnou europeizaci rodinného práva. Soudní dvůr EU, spolu s Evropským soudem pro lidská práva, představují mocné fórum pro tzv. strategickou litigaci např. v otázkách tak zvaného zrovnoprávnění stejnopohlavních pářů. Správná interpretace a aplikace zákazu diskriminace zakotveného jak v *Listině základních práv EU*, tak i v *Evropské úmluvě o lidských právech*, je zcela jistě legitimním předmětem politického boje. Křehkou institucionální rovnováhu EU by ovšem mohl ohrožovat jistý druh aktivismu, který se bude snažit strategickými rozsudky obcházet složité politické procesy na unijní a národní úrovni. V řadě oblastí Soudní dvůr EU tomuto pokušení leckdy neodolal, třebaže ve věcech rodinného práva zatím spíše ano.

Poznámky:

- 1) Návrh nařízení Evropského Parlamentu a Rady o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a úředních listin ve věcech dědictví a vytvoření evropského dědického osvědčení (KOM/2009/154 konečném znění). Viz bod 3.1.
- 2) COM (89) 363 final.
- 3) Za mezinárodní manželství, někdy označované také za smíšené manželství, lze považovat situaci, kdy manželé jsou občany různých států nebo alespoň jeden z manželů má jiné občanství než občanství státu, ve kterém žije.
- 4) Nařízení Rady (ES) č. 44/2001 ze dne 22. prosince 2000 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech.
- 5) Nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18. prosince 2008 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností..
- 6) Nařízení Rady (ES) č. 1347/2000 ze dne 29. května 2000 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem.
- 7) Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000.
- 8) Podrobněji Pfeiffer, M. Souběh sudiště a rozhodného práva pro rozvod mezinárodního manželství a související vypořádání majetkových poměrů. Právník, 6/2020, 457-472.
- 9) Nařízení Rady (EU) č. 1259/2010 ze dne 20. prosince 2010, kterým se zavádí posílená spolupráce v oblasti rozhodného práva ve věcech rozvodu a rozluky.
- 10) CORNELOUP, S. The Rome III Regulation. A Commentary on the Law Applicable to Divorce and Legal Separation. Edward Elgar Publishing, 2020, odstavec 0.07.
- 11) Nařízení Rady (EU) č. 2016/1103 ze dne 24. června 2016 provádějící posílenou spolupráci v oblasti příslušnosti, rozhodného práva a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech majetkových poměrů v manželství.
- 12) Nařízení Rady (EU) 2016/1104 ze dne 24. června 2016 provádějící posílenou spolupráci v oblasti příslušnosti, rozhodného práva a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech majetkových důsledků registrovaného partnerství.
- 13) Věc 267/83, Diatta v. Land Berlin.
- 14) Věc C-370/90, The Queen v. Immigration Appeal Tribunal a Surinder Singh, ex parte Secretary of State for Home Department.
- 15) Věc 59/85, Nizozemí v. A. F. Reed.
- 16) Věc C-65/98, Safet Eyüp proti Landesgeschäftsstelle des Arbeitsmarktservice Vorarlberg.
- 17) Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/38/ES ze dne 29. dubna 2004 o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států, o změně nařízení (EHS) č. 1612/68 a o zrušení směrnic 64/221/EHS, 68/360/EHS, 72/194/EHS, 73/148/EHS, 75/34/EHS, 75/35/EHS, 90/364/EHS, 90/365/EHS a 93/96/EHS.
- 18) <https://www.ilga-europe.org/blog/freedom-movement-same-sex-spouses-coman-case-3-years>.

Jakub Kříž:

K PRÁVNÍM SOUVISLOSTEM REDEFINICE MANŽELSTVÍ

V posledním desetiletí jsme svědky mnoha úspěchů hnutí za redefinici manželství.

Úsilí o právní vyjádření vztahu dvou osob stejného pohlaví v rodiněprávním institutu statusové (*a contrario* smluvní) povahy je jen o málo starší. Za jeho symbolický start lze označit municipální legislativu města Berkeley (Kalifornie, USA) z roku 1984, která přijetím institutu rodinného partnerství (*domestic partnership*) umožnila rozšíření některých benefitů přiznávaných manželským párům také na nemanželská soužití, včetně stejnopohlavních.¹ Dalším milníkem byl rok 1989, kdy byl v Dánsku přijat první zákon zavádějící institut registrovaného partnerství. A konečně v roce 2001 v Nizozemí bylo na světovou scénu uvedeno manželství osob stejného pohlaví. Ke skutečné právní revoluci v pojetí manželství dochází až po roce 2010, přičemž vlna úsilí o redefinici manželství zasáhla také Českou republiku, kde byl návrh příslušné novely občanského zákoníku předložen v roce 2018,² aniž by však byl do dnešního dne ukončen jeho legislativní proces.

PROČ HOVOŘIT O „REDEFINICI“ A O „REVOLUCI“?

Každý právní institut je vymezen prostřednictvím určitých znaků a svého účelu. To platí také o manželství, které české právo chápe jako „trvalý svazek muže a ženy“, jehož účelem je „založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc“³.

Vedle trvalosti, kterou české právo nechápe jako nerozlučitelnost, ale měkčí formu stability, se tak výslovně objevuje již jen jeden základní definiční prvek: pohlavní komplementarita manželů zakládající heterosexuální rozměr manželského svazku („svazek muže a ženy“). Výslovně není vyřčeno, že se jedná o svazek *jednoho* muže a *jedné* ženy; to však vyplývá z celkové systematiky zákona i celého právního řádu (srov. např. zákaz polygamie).

Jestliže hnutí za stejnopohlavní manželství usiluje o změnu podstatné náležitosti právního institutu, je na místě hovořit o *redefinici*. Redefinice ovšem není pouhou nepodstatnou změnou (jako když přebarvíme střechu domu ze zelené na červenou), ale je vytvořením něčeho zcela nového (zbouráním domu a vystavěním zahradního altánu na jeho místě).

Redefinice je sice z legislativně-technického hlediska jednoduchý proces (nahrazení několika slov jinými), z hlediska právně upravované skutečnosti však jde

o zánik jedné reality a povstání nové, podstatně odlišné. Z původního zůstává pouze název, označení (*nomen*), které je přeneseno na novou realitu.

V případě manželství (jakožto právního institutu vymezeného předpisy pozitivního práva) je změna paradigmatu z pohlavní komplementarity na pohlavní nevyzmezenost změnou nejenom podstatnou, ale přímo revoluční. Revoluční například proto, že z historického hlediska je existence právního institutu *pohlavně indifferenčního manželství*⁴ něčím zcela novým, co nemá žádný historický předobraz (alespoň spolehlivě doložený). Neznala jej ani antická kultura, na kterou se zastánci LGBTQI+ hnutí tak často odvolávají pro její vstřícný postoj k homoerotickým mezilidským vztahům. Manželství bylo v římském právu vždy *coniunctio maris et feminae* (spojení muže a ženy), přičemž Ulpián dokonce stanovuje jeho cíle: prokreace (plození) dětí (*liberorum procreatio*) a jejich výchova.⁵

Odvěký heterosexuální rozměr manželství je výstižně vyjádřen také kanonicko-právní koncepcí dokonání (konzumace) manželského souhlasu, které se uskutečňuje pouze koitem a nikoliv jiným způsobem intimního styku.⁶

Má-li tedy dojít k novému vymezení manželství jako vztahu dvou lidí, jedná se o *redefinici* i *revoluci* v manželském právu. Každá revoluce vychází z určitých předpokladů a vyvolává mnohé důsledky, často přímo nezamýšlené.

NĚKTERÉ PŘEDPOKLADY REDEFINICE

Protože pozitivní právo odráží sociální realitu, je třeba hledat předpoklady velkých právních revolucí mimo právo.

Hlavním východiskem úvah o tom, že manželstvím může být něco úplně jiného, než za co jej lidstvo po tisíciletí považuje, je konstruktivistické pojetí lidské společnosti, v němž politická autorita realitu vytváří, místo toho, aby ji akceptovala. Manželství je v tomto pojetí stejně umělý artefakt lidské regulatorní činnosti, jako je například společenství vlastníků jednotek. Až do roku 1994 jsme jej neznali, nyní jsme si na něj zvykli (a mnozí z nás jsou členy nějakého SVJ) – a za pár let třeba bude nahrazeno něčím jiným, co bude lépe vyhovovat změněné sociální situaci. Jestliže má zákonodárce (tj. nositel politické autority ve společnosti) takovou moc, že povolá z nicoty k bytí nový druh právnícké osoby, nemohl by obdobně nově zkonstruovat, přetvořit manželství?

V tomto pojetí jsou všechny právní instituty umělými konstrukty a není proto třeba zatěžovat se jejich vztahem s realitou. „*Manželství je to, co naše společnost definuje jako manželství*“, výstižně uvádí hlavní představitel redefiniční kampaně v ČR Czeslaw Walek.⁷

Samozřejmě, v určitém ohledu je manželství právním konstruktem. Například otázka způsobu jeho uzavření se v historii právně uchovovala různými způsoby: od prostého zahájení společného života po formalizované svatební obřady. Ve vztahu k vymezení toho, co manželství je, jde ovšem o vedlejší otázku.

Dalším předpokladem, otvírajícím dveře redefinici manželství, je hodnotový soud, že společnost nepotřebuje zvláštní právní uznání vztahu zajišťujícího její reprodukci. I socialistický Nejvyšší soud ČSSR si všiml, že „*biologická funkce manželství záleží v tom, že toto společenství je nejvýhodnějším prostředím k zajištění reprodukce společnosti*“⁸. Tato biologická funkce si ovšem vyžaduje pohlavní komplementaritu; bez ní není reprodukce lidského živočicha možná,⁹ pokud ovšem nespatřujeme budoucnost v umělém laboratorním rozmnožování.¹⁰

Obě tato přesvědčení jsou založena na hlubších filosofických předpokladech, jež si vyžadují samostatnou fundovanou kritiku. Především se jedná o noetickou skepsi (přesvědčení o neschopnosti lidského rozumu uchopit realitu), materialistickou antropologii (redukci člověka na organizovanou hmotu a její projevy) a morální emotivismus (založení morálky na emocích, zejména těch, které jsou většinou společensky sdílené), který je důsledkem více nebo méně přiznaného přesvědčení o neexistenci objektivní možnosti mravního zhodnocení lidského jednání.

DŮSLEDKY REDEFINICE

Zastánci redefinice manželství v České republice představují svůj návrh jako pouhou „*změnu tří slov v občanském zákoníku*“¹¹. Tím poměrně trefně vystihují, jak významná definice manželství je. Postačí její drobná úprava a dojde ke změně v právní úpravě osvojení nezletilých dětí, dědického práva, pracovního práva, důchodového systému a řady dalších právních institutů.

Přímý a bezprostřední důsledek redefinice manželství je tedy zřejmý: všechna práva, jež jsou v našem právním řádu jakkoliv přimknuta k manželství, budou po redefinici náležet také svazkům osob stejného pohlaví, jestliže se ustaví ve formě manželství. To není žádné tajemství a organizace podporující myšlenku pohlavně indiferentního manželství poskytují na svých webových stránkách přehledně soupisy oprávnění, která by stejnopohlavní páry nově získaly.

Právní řád je ovšem utká z hustého předu vzájemně provázaných právních institutů a má svoji dynamiku. Redefinice tak klíčového pojmu, jako je manželství, vyvolá podstatně širší paletu důsledků, byť nikoliv nutně časově bezprostředně. O jaké se může jednat?

VZTAH RODIČŮ A DĚTÍ

Jedním z příkladů je únos pojmu *rodič*. Současná právní úprava je založena na myšlence, že dítě má dva rodiče, a sice matku a otce, což odpovídá přírodním zákonům.¹² Rodičem dítěte jsou tedy lidé, kteří dítě zplodili. Tato zásada již není bezvýjimečná: prolamuje se například v případě osvojení a umělého oplodnění, kdy je upřednostněna právní realita před realitou biologickou.

V rámci kampaně za stejnopohlavní manželství se však čím dál tím více setkáváme se zcela novým chápáním rodičovství: jeho ustavujícím znakem je *výchova* dítěte. Rodičem je ten, kdo dítě vychovává, nikoliv jeho otec či matka. Aby bylo toto zmatení veřejností přijato, je vykresleno novými pojmy: *faktický rodič* (ten,

který dítě vychovává) a *zákonný rodič* (otec/matka dítěte, ve většině případů tedy biologický rodič). Registrovaná partnerka matky je tak chápána jako faktický rodič (což zní téměř jako rodič skutečný), zatímco otec dítěte (který z různých důvodů společně s matkou netvoří rodinnou domácnost)¹³ je pouhým rodičem zákonným (což zní tak trochu jako formálním, ale ne skutečným).¹⁴ Emotivně laděné televizní reportáže prezentující stejnopohlavní rodiče, kteří nemohou uplatňovat práva vůči „svým“ dětem jsou založeny právě na tomto pojmovém zmatení. Registrovaná partnerka matky jednoduše rodičkou dítěte není a nemůže vůči němu vykonávat rodičovskou odpovědnost.

Je třeba poctivě uznat, že trend odpoutávání pojmu rodiče od biologické reality, nelze přičíst bezvýhradně na vrub úsilí o legalizaci homosexuálních rodin; to jej ovšem jednoznačně prohlubuje a dovádí jej do důsledků. Nakonec dochází k rozostření faktu, že dítě je plozeno v důsledku intimní spolupráce muže a ženy a že tento muž a tato žena nesou za nově počaté dítě odpovědnost společnou a nerozdílnou, z čehož vyplývají nejen jejich práva, ale především povinnosti.

Častým argumentem ve prospěch redefinice manželství je ochrana dětí, které se již dnes v některých stejnopohlavních vztazích vyskytují. Argumentuje-li se právy dětí, je třeba především upozornit, že dítě má na prvním místě *„právo znát své rodiče a právo na jejich péči“* (čl. 7 odst. 1 *Úmluvy o právech dítěte*). Stejnopohlavní páry nejsou z definice tvořeny rodiči dítěte, o nějž pečují.

Děti jsou do prostředí stejnopohlavního páru vždy „dodány“ z venku: například z dřívějšího heterosexuálního vztahu, z účelového heterosexuálního spojení za účelem početí (tzv. „dárce kamarád“), prostřednictvím *in vitro* fertilizace za pomoci pohlavních buněk třetí osoby či jsou obstarány prostřednictvím náhradního mateřství. Děti ve stejnopohlavním manželství nejsou biologickým plodem vzájemné lásky partnerů vyjádřené fyzickou blízkostí v podobě intimního spojení. Situace, kdy se v jejich vztahu vyskytují, jsou mimořádné a je třeba s nimi takto nakládat i z hlediska právního. Zakládat nepřímou „právo“ stejnopohlavních partnerů na dítě především znamená upřednostnit jejich zájmy před zájmy dítěte.

Redefinice manželství vyvolá tlak směrem k další komoditizaci dětí. Protože účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí (§ 655 občanského zákoníku), bude legislativně potlačeno chápání přítomnosti dětí v homosexuálních manželstvích jako mimořádné situace, v důsledku čehož bude sílit tlak na legitimizaci různých způsobů obstarávání dětí do těchto svazků.

V českém právní řádu tak stoupne tlak na legalizaci tzv. náhradního mateřství (pronájmu dělohy). V něm je dítě chápáno jako předmět obchodu, budoucí „rodiče“ si objednávají jeho početí a odnošení, žena je degradována na výrobní prostředek, dochází k násilnému odtržení genetického a biologického mateřství.¹⁵ Na pořízení dítěte metodou náhradního mateřství se podílejí nejméně tři osoby, může jich být i více. Hlavní obětí této praxe jsou v konečném důsledku děti, které se stávají obchodovatelnou komoditou a kterým je upřeno právo na otce a matku.¹⁶

OMEZENÍ SVOBOD

Současný stav, kdy osoby stejného pohlaví nemohou uzavírat manželství, ale pouze registrované partnerství, označuje revizionistická kampaň za diskriminační. Ten je vystavěn na mylném předpokladu, že jakékoliv rozdílné zacházení je ne-spravedlivé a mělo by být právně odstraněno.

Základním předpokladem nespravedlivé diskriminace je vždy srovnatelná situace. Jestliže společnost uděluje manželství specifické postavení s ohledem na jeho účel (společenství celého života, včetně dimenze plodnosti, a zaměření k dětem) a osoby stejného pohlaví nejsou objektivně schopny mezi sebou ustavit svazek těchto kvalit, není diskriminace pojmově možná.

Skutečností ovšem je, že v zemích, kde došlo k otevření institutu manželství pro stejnopohlavní páry, se tak stalo právě na základě aplikace principu rovnosti.¹⁷ Antidiskriminační narativ je posílen také legislativní změnou, kterou lze interpretovat tak, že stát dospěl k závěru, že heterosexuální a homosexuální svazek se v ničem podstatném neodlišují, a proto mohou být upraveny totožným právním institutem.

Důsledkem takové změny paradigmatu pak je, že názory upozorňující na potřebu rozlišovat mezi oběma druhy vztahů mohou být chápány jako akty diskriminace (s převážně soukromoprávními důsledky) či nenávisti (také s důsledky trestně-právními). Přestože se nám zdá, že zprávy o něčem takovém k nám přicházejí ze vzdáleného zahraničí, je náš právní řád již v současné době na podobný přístup v zásadě připraven,¹⁸ přičemž snahy o větší intenzitu v boji proti tzv. předsudečného násilí pokračují.¹⁹

Antidiskriminační étos se prosadí také například při rozhodování o osvojení dítěte. Logika práva nutně dospěje do situace, kdy nebude možné upřednostnit heterosexuální manželský pár před homosexuálním manželským párem s pouhým odkazem na to, že heterosexuální dynamika rodinného prostředí je pro dítě vhodnější.

Ze zahraničí známe případy, kdy veřejná moc ukončuje spolupráci v oblasti ochrany dětí (včetně pěstounské péče či zprostředkování adopcí) s organizacemi, které chápou manželství jako svazek muže a ženy. Výmluvné svědectví o tom podává například letošní rozsudek Nejvyššího soudu USA ve věci *Fulton v. City of Philadelphia, Pennsylvania*.²⁰

Mediálně známými jsou také různé represe nezřídka směřující proti drobným živnostníkům, kteří chtějí provozovat podnikání v souladu se svou křesťanskou vírou a odmítají se aktivně účastnit na realizaci stejnopohlavních svateb. Kauzy bývají nezřídka vyvolány homosexuálními aktivisty za podpory veřejných institucí sloužících k prosazování rovnosti (obdoba českého Veřejného ochránce práv).

VZDÁLENĚJŠÍ DŮSLEDKY ZMĚNY V CHÁPÁNÍ MANŽELSTVÍ

Legální redefinice manželství není izolovaným krokem. Je třeba ji vnímat v širších souvislostech moderních debat o tom, kým je člověk, zda existují přirozená určení lidství či zda je člověk čirým duchem nespoutaný svým tělem (jak naznačuje genderová teorie).

Jestliže v manželství nezáleží na pohlaví, proč by na něm mělo záležet kdekoli jinde? Jestliže pohlaví již není určující ve vztahu já-ty, proč by mělo mít nějaký význam ve vztahu ke mně samému? Globální nástup transgender agendy je zjevně v úzké časové korelaci s úspěšným globálním tažením stejnopohlavního manželství.

Změna v definici manželství se nemůže obejít bez dopadů na rodinnou politiku a na celospolečenské chápání mužství a ženství, které se v konečném důsledku promění v prázdné kategorie, neboť nebudou již nic znamenat ani v rovině biologické, psychologické nebo společenské. Stejnopohlavní manželství je ozvěnou světa pohlavně nevymezených jedinců, kteří se k sobě volně vztahují a pro které založení rodiny a plození dětí není něčím hodným zvláštního zřetele, nejvýše další položkou na seznamu subjektivních práv sloužících vlastní seberealizaci.

Prosadí-li se takový pohled na společnost společensky, prosadí se také v právní rovině. V konečném důsledku to znamená posílení moci státu. Aniž si to příliš uvědomujeme, manželství a na něm založená rodina představuje významnou hradbu před rozpínavou mocí státu do oblastí, které by při respektování principu subsidiarity měly být jeho ingerenci uchráněny, resp. omezeny na pouhou ochranu před excesivními situacemi.

Poznámky:

- 1) Podrobněji srov. BOWMAN, Craig A., and Blake M. CORNISH. A More Perfect Union: A Legal and Social Analysis of Domestic Partnership Ordinances. Columbia Law Review, vol. 92, no. 5, 1992, s. 1164–1211.
- 2) Parlament ČR, Poslanecká sněmovna, 8. volební období, sněmovní tisk č. 201/0, dostupný z [www: https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=201&CT1=0](https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=201&CT1=0).
- 3) Srov. § 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“).
- 4) Pohlavní indiferentnost je skutečným cílem této legislativní změny. Výraz stejnopohlavní manželství (same-sex marriage), který se často používá, je nepřesný.
- 5) Srov. pojednání o manželství v římskoprávní tradici v BOROVSÝ, Branislav. Heterosexuální dimenzia manželstva: římskoprávne a kánonickoprávne základy z hľadiska súkromného a verejného práva s ohľadom na aktuálne otázky súvisiace s iniciatívami gender. In: Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kánonické súvislosti: zborník z medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencie uskutočnenej 27. septembra 2019 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Praha: Leges, 2019, s. 59–119.

- 6) Srov. TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj. Církevní právo. Praha : Leges, 2016, s. 254.
- 7) Česká televize, pořad 90', 9. 10. 2018. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11412378947-90-ct24/218411058131009/>.
- 8) HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, KYSELOVSKÁ, Tereza. § 655 [Pojem, podstata a účel manželství]. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 1.
- 9) A právě technickou možností oddělení prokreace od intimního aktu formou oplodnění in vitro je možné považovat za jeden ze širších předpokladů vytvářejících podmínky pro prezentaci vztahu dvou osob stejného pohlaví jako manželství.
- 10) K tomu srov. z dnešního pohledu prorocký hlas A. Huxleyho v jeho románu Brave New World (česky Konec civilizace).
- 11) Srov. Jsme fér. [online]. [cit. 2021-9-7]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz>
- 12) Srov. noho KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, KYSELOVSKÁ, Tereza. § 775 [Mateřství]. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 484.
- 13) Podrobnější informace o možnosti přivedení dítěte do lesbického vztahu podává např. KADLECOVÁ, T., KUTÁLKOVÁ, P. ONA a ONA plánují rodinu aneb jak jít štěstí naproti. Praha: Prague Pride, 2020.
- 14) Terminologii zákonný – faktický rodič používá web Jsme fér. Preciznější členění nabízí Kadlecová a Kutálková, když rozlišují biologické rodiče (ti, kdo dali dítěti vzniknout z biologického hlediska), právní rodiče (rodiče uznaní zákonem) a sociální rodiče (ti, kdo o dítě pečují a vychovávají jej). Srov. KADLECOVÁ, T., KUTÁLKOVÁ, P. ONA a ONA plánují rodinu aneb jak jít štěstí naproti. Praha: Prague Pride, 2020, s. 8.
- 15) K náhradnímu mateřství srov. např. BUREŠOVÁ, Kateřina. Surogátní mateřství a jeho (nejen) právní aspekty. Právní rozhledy, 2016, č. 6, s. 193-201.
- 16) Také v tomto případě je třeba poctivě uznat, že tlak na legalizaci náhradního mateřství nepochází pouze z prostředí homosexuálních párů.
- 17) Srov. nosné argumenty rozsudku Nejvyššího soudu USA ve věci Obergefell v. Hodges, 576 U.S. 644 (2015).
- 18) Z mnoha příkladů srov. např. vymezení trestného činu podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 trestního zákoníku. Mezi znaky jeho skutkové podstaty patří mimo jiné veřejné podněcování k omezování práv a svobod příslušníků jiné skupiny osob. Touto jinou skupinou jsou také sexuální menšiny. V situaci po redefinici manželství bude možné označit názory, že manželství je exkluzivním svazkem muže a ženy nebo požadavky na návrat k původnímu modelu manželství, za podněcování k omezení práv a svobod homosexuální menšiny. K takovému pojetí nenávistných trestných činů směřuje také tlak na to, aby nesouhlas s homosexuálním manželstvím byl chápán jako projev homofobie ve stejné kategorii jako rasismus.
- 19) Srov. např. Ministerstvo vnitra. Zpráva o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území české republiky v roce 2018, dostupné z <https://www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-projevech-extremismu-a-predsudecne-nenavisti-na-uzemi-ceske-republiky-v-roce-2018.aspx>, nebo Ministerstvo vnitra. Akční plán boje proti extremismu a předsudečné nenávisti 2021-2022, dostupné z <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mv/strategie/akcni-plan-boje-proti-extremismu-a-predsudecne-nenavisti-2021-2022?type=struktura>.
- 20) Město Filadelfie se rozhodlo ukončit spolupráci s katolickou charitativní organizací, dokud nebude poskytovat služby zprostředkování pěstounské péče také stejnopohlavním párům, přičemž obecné soudy takový přístup shledali jako souladný s právem. Nejvyšší soud se katolické charity nakonec zastal, ovšem pouze z důvodu porušení klauzule svobodného projevu náboženství. Rozsudek Nejvyššího soudu USA ve věci Fulton v. City of Philadelphia, Pennsylvania, 593 US _ (2021).

Leona Hozová:

PODOBA ČESKÉ RODINY V POSTMODERNÍ DOBĚ

Za posledních čtyřicet let postihly evropské země hluboké změny v rodinných formách a reprodukčních volbách. Tyto jsou považovány za novou fázi v historii populace. Zdá se, že tato nová fáze je poznamenána krizí institutu manželství, šířením nových forem soužití, používáním „moderních“ antikoncepčních metod apod. Postupně se mění podoba rodinných struktur a rodinných forem. Je taktéž zřejmé, že se mezi evropskými zeměmi tato proměna rodiny značně odlišuje.

Česká rodina disponuje historicky silnou a podpůrnou rodinnou tradicí, přesto v současnosti čelí mnoha novým výzvám. Tyto výzvy navazují na základní podstatu, vyplývající ze sociálního systému. Rodiny zde mohou využívat podporu veřejných politik, zejména systému rodinného práva, vzdělávacího a sociálního. Postmoderní rodina je tak úzce provázaná se státem, na jehož službách je závislá. Ve srovnání s evropským sociálním systémem se i český podobně rychle vyvíjí a diverzifikuje. Změny jsou ovlivňovány ne vždy dobře definovanými prvky, které si někdy dokonce protirečí. A právě na pozadí rychlých sociálních i společenských změn dochází k proměně rodiny.

Vědoma si složitosti otázky, která charakterizuje tyto dynamiky na více úrovních, se proto budu v odpovědi soustředit na pojmenování příčin potíží, jakými jsou např. nestabilita, nejistota, rozpad hranic rodinného systému z pohledu morální paniky v rodinách. Za důležité shledávám téma primární prevence, jakožto nutné podpory funkcí rodinám.

Nejenom v České republice, ale i v evropských zemích, jsou zejména v posledních desítkách let klesající porodnost a stárnutí populace známými jevy. Tyto, ale i další demografické, ekonomické, politické, kulturní, či sociální jevy vyvolaly hluboké změny v rodinném a sociálním chování. Více autorů¹ se shoduje v názoru, že rodina vykazuje velkou rozkolísanost a jednou z jejích nejdůležitějších změn je ústup od stálosti a předvídatelnosti. Přesto současná rodina nezaniká a ani se nehroučí. Ztrácí sice svou tradiční podobu i řadu funkcí, prochází mnoha významnými změnami, které zatím nemůžeme hodnotit jednoznačně dobře či špatně, ale můžeme mít naději, že pokud dobře nastavíme podpůrné prvky, může z tohoto procesu vyjít rodina nakonec posílená. Hovoříme tedy o transformaci rodiny, která se v určitém slova smyslu stává demokratičtější, ale i nestálejší a zranitelnější, než tomu bylo dříve. Její podobu na rozdíl od minulosti již zdaleka neurčuje tradice, vycházející ze zažitých zvyklostí, zásad, kulturních vzorců či náboženského vyznání. Současnou velkou diskuzí je pohled na diverzitu rodinných vztahů. Tato oblast se zabývá nejenom velkou rozmanitostí rodin a podmínek, v nichž fungují, ale i problematikou destabilizace rodin a jejich

základních rolí. Proměňuje se podoba české rodiny od jedné normy párového soužití k pluralitě typů soužití. Ubývá jedinců, kteří zakládají rodiny, klesá porodnost, zvyšuje se počet svobodných mužů a žen v populaci, více jedinců žije osaměle, v neúplných rodinách, v nesezdaných soužitích, zvyšuje se rozvodovost. Přístup manželů k sobě navzájem se mění. Taktéž se mění role příbuzných v rodině.²

Je možné, aby různé rodinné formy dobře plnily své funkce, aby zajišťovaly stabilní a bezpečné prostředí plné jistot všem svým členům, zejména dětem?

Pokud chceme, aby rodina plnila své funkce, musí být stabilizovaná. Otázka stabilizace rodin je širokospektrální, můžeme se na ni dívat z hlediska vnějších a vnitřních faktorů. Vnější faktory jsou spojeny s růstem životní i kulturní úrovně rodin, z tlaku veřejného mínění a medializace, ale taktéž z legislativního hlediska, které je zaměřeno na prorodinná zákonná opatření. Do vnějších faktorů zařazujeme i volnočasové aktivity rodin. Mezi vnitřní faktory řadíme zejména vztahy mezi partnery, mezi rodiči a dětmi, mezi širší rodinou, taktéž pocit zodpovědnosti (např. za děti), pocity uspokojení v rodinném životě apod. Jak působí tyto stabilizační faktory na život rodin, jak souvisí s hodnotovou orientací jejich členů? Je nám známo, že ve všech sférách naší společnosti nastala hodnotová krize, která je ovlivněna zejména stálým vlivem globalizace, technologií a médií.³ Tato hodnotová krize dopadá i na samotné rodiny a jejich členy. Podívejme se například na manipulaci s informacemi prostřednictvím médií a sociálních sítí. Zde máme možnost nahlédnout, jaké informace získává jedinec o podobě rodiny, o lásce, věrnosti apod. Zastavme se taktéž na chvíli u otázky partnerského hledání. Způsoby, jakými si dnes lidé nacházejí partnera, jsou zcela odlišné od dob našich rodičů a prarodičů. Proces, kterým si jednotlivec hledá partnera je možno srovnat s trhem, kdy si jedinec porovnává aktiva a pasiva dostupných vyhlídek a volí si nejlepší možnost. Moderní technologie nám umožnily rozšířit obzory tím, že nám umožňují hledat potenciální partnery po celém světě. Umožňují filtrovat nežádoucí, i když dostupné, vyhlídky na základě zadaných faktorů (např. věk, vzdělání, povolání, sdílené zájmy). Nezadanému jedinci je tak zcela otevřen obrovský prostor pro seznámení. Tento je natolik rozšířený, že se může jedinec v celém procesu ztratit a zapomenout na svůj vlastní hodnotový systém. Přitom hodnoty každého člověka jsou významným regulátorem lidského chování a jednání.⁴ A tak se může stát, že jedinec ztrácí své hodnoty, svá vnitřní přesvědčení, své ideály, své morální zábrany, své hranice. Zralost partnerů při první intimní zkušenosti je často pouze biologická, ne psychologická. Děti se rodí do nefungujících či neúplných rodin, dostatečně se jim nenastavují potřebné hranice a vzory, nejsou jim předávány potřebné kompetence pro budování rodinných vazeb, pro rodičovské role. Chybí očekávání trvalosti vztahu, jednotlivec se nechce obětovat zájmu rodiny, nechává si prostor pro změnu na základě svého svobodného rozhodnutí. Jedinci se nesnaží řešit své partnerské krize, nic neopravují, rychle nahrazují nefungující vztah novým. Narůstá rozvodovost manželství či rozchodovost dlouhodobých partnerských svazků s dětmi.

S tím vším přichází krize do rodin a nastává doba tzv. morální paniky v rodinách. Rodiny čelí novým hrozbám, zároveň se musí vyrovnat s těmi starými. Autorka si uvědomuje, že zabývat se otázkou morální paniky v rodinách je velmi diskutabilní. Kdo

vlastně trpí panikou? O jakých rodinách se zmiňujeme? Na tyto otázky asi nenalezneme jasnou odpověď, zkusme se na morální paniku podívat v rámci jednoduché struktury, v rámci čtyř základních charakteristik.

První charakteristikou je změna rodinných forem a sociálních hodnot. S touto změnou jsou spojeny například otázka nestability rodin, velké rozvodovosti, otázka úpadku rodinných hodnot, nové podoby rodin, otázky generace singl, generace bumerangu, sendvičové generace, otázky rekonstituovaných rodin, samoživitelů, problematika rodin homoparentálních, otázka kohabitanace i otázka obgenerační výchovy.

Druhá charakteristika se věnuje proměně rodinných vztahů, vazeb a systémů. Zde se můžeme zamyslet nad otázkou oslabení rodiny jako útočiště vztahového a emocionálního, nad proměnou lásky a emocionálního partnerského prožívání. Řadí se sem například i problematika trvalosti vztahů, oddalování rodičovství, odkládání vstupu do manželství. Nastává větší demokratizace vztahů v rodině, kdy je vztah rodičů k dítěti emocionálnější, než tomu bývalo dříve. Je to dáno zejména tím, že se velká většina dětí rodí jako chtěné. Jedinci svá rodičovství stále více plánují. Oproti tomu roste i počet osob, tzv. programově bezdětných, které dítě nechtějí vůbec. Je i zřejmé, že dobrovolná bezdětnost přináší do společnosti především negativní vlnu emocí.

Rodina je systém, jehož základem jsou transakční vzorce. Ty řídí, jak, kdy a ke komu se vztahovat. Tyto vzorce zahrnují také vzájemná očekávání, vzájemné přizpůsobení a funkční výkonnost jednotlivých členů v rodině. V každé rodině je zavedena hierarchie vlivu a moci, na jejímž základě disponuje každý člen rodiny jinou úrovní autority. Tak se vytváří hranice rodinného systému. Každá funkční rodina by měla mít jasně stanovené hranice, které jsou jednotlivými členy rodiny respektovány. O hranicích můžeme mluvit jako o neviditelné linii mezi jednotlivými subsystémy rodinného systému a jejich důležitou charakteristikou je jejich propustnost. Hovoříme-li o propustnosti hranic, můžeme mluvit o vnitřní, která se odehrává uvnitř rodiny mezi jejími subsystémy, a vnější, která se odehrává mezi rodinou a vnějším okolním světem. Hranice rodinného systému jsou klíčové pro zdravé fungování rodiny.⁵ Jasně nastavené hranice rodinného systému označují vývojové rozdíly mezi jednotlivými členy rodiny, definují vhodné rodinné role a plně poskytují jejím členům příležitosti pro naplňování jejich emocionálních potřeb v rámci vývojově vhodných způsobů.⁶ Někdy se však stane, že jsou v rodině tyto hranice narušeny, nefungují nebo nejsou vůbec nastaveny. V tento moment se setkáváme s pojmem „rozpad nebo-li rozpuštění hranic“ (boundary dissolution). Tomuto pojmu se hodně věnuje autorka Patricia Kerig, která jej definuje jako: *„složitou sadu jevů, která zahrnuje ztrátu psychologické rozlišovací schopnosti mezi jednotlivci nebo zmatek v jejich mezilidských rolích.“*⁷ Rozpad hranic může v rodině způsobit zmatek mezi jejími členy, mezi generacemi, může zvyšovat pravděpodobnost patologii a rizik z hlediska chování jednotlivých členů. Oproti tomu zase nastavení příliš pevných hranic v rodině může vést k ochladnutí rodinných vztahů, k omezení emočního kontaktu mezi členy, včetně citového chování.⁸

Otázka rozpadu hranic rodinného systému je velkým aktuálním tématem. Jedná se o proces změny rolí v rodině, kdy např. dítě přebírá rodičovskou roli. Dětem jsou

přiděleny role a zodpovědnosti příslušející dospělým. Rodiče se tak vzdávají svých rolí a transformují je na své dítě v očekávání jejich naplňování. Negativní důsledky tohoto tzv. parentifikačního procesu pro zdárný vývoj dítěte spočívají v tom, že si rodiče plní své emocionální či fyzické potřeby na jeho úkor.

Základním stavebním kamenem stability rodiny je zejména kvalita partnerského vztahu. Jedním z faktorů, který podkopává stabilitu rodiny, je rozvoj individualismu. Ten je spojený s orientací na vlastní osobu (vlastní „já“), kdy se individualizuje životní dráha jedince. Lidé neusilují o to, aby byli spokojeni v manželství, ale o to, aby byli spokojeni s manželstvím.⁹ Místo orientace na „my“ se orientují na „já“.¹⁰ Lidé vstupují do partnerských vztahů hledající individuální spokojenost. Tyto vztahy často ani nemusí přecházet v manželská soužití. Jsou vysoce individualizované a psychologizované. Novou podobou partnerských vztahů není jen selhávající komunikace partnerů a důležitost emocí, ale neustálé vyjednávání mezi partnery. Hovoříme zde o tzv. emoční demokracii.¹¹ Přichází evoluce kultury lásky, sledující proces modernizace, ze kterého vzešel konflikt mezi svobodou, rovností a láskou, a tím vytváří konflikt v rodinách. Nastává konfrontace sféry socializace, formování identity, střetu ideálů v rodinách a partnerské krize.¹² Sokolová¹³ uvádí za nejčastější důvody partnerské krize dlouhodobou frustraci z nenaplněných vztahových potřeb a očekávání, dále problémy v komunikaci – neschopnost řešit vzniklé konflikty konstruktivně, boj o manskou pozici mezi dvěma dominantními jedinci a jejich rozdělování kompetencí, problémy v sexu, individualizaci partnerů, tzn. nedostatek vzájemnosti, sdílení společných zájmů a okamžiků – každý si žije ve svém světě a časem si jedinci nemají co říct a dochází u nich k postupnému odcizování, nevyřešené vztahy s rodinnými příslušníky a nevyrovnané vztahy – rozdílnost v kariérním úspěchu, žárlivost jednoho z partnerů či problémy s dětmi.

Třetí charakteristika hovoří o socioekonomických změnách a jejich dopadech na rodinu. Hovoříme zde o sociální a ekonomické nejistotě, o problematice bydlení, finančního zabezpečení a pracovních příležitostech pro rodiče, dále o otázce životní úrovně rodin a jejich budoucích vyhlídkách na poli socioekonomickém, řadíme sem i problematiku pracovní kariéry žen s možnou flexibilitou práce. Velkým tématem je i ekonomická aktivita rodičů, vytláčující prioritu péče o jejich děti.

Je zvláštní ironií, že hodnotová krize v rodinách nastává v okamžiku, kdy nám globalizace technologií a médií zajišťuje specifický pohled na rodinu, na společenské role jedince ve vztahu k rodině a manželství, na sociální hodnoty, morálku, lásku a intimní vztahy formou levných telenovel, reklam, sociálních sítí apod. Mediální společnosti dnes velmi snadno prosadí jakýkoliv nesmysl, manipulují nás reklamou a falešnými náhražkovými hodnotami. Zamysleme se nad tím, jaké pořady nabízí televizní společnosti již malým dětem. Kde hledat pozitivní příklady dobra z pohádek? Kde nacházet prorodinné scénáře plné vzájemnosti, hodnot a lásky mezi členy rodiny? Už od dětství získáváme přemíru často rozporuplných informací, které nás vedou nejenom k dezorientaci, ale i k vnitřní nejistotě a nestabilitě. I přes média se rozšiřuje tlak na výkon a nutnost zajišťování hmotného blahobytu. Média nám ukazují neskromný a hodně

perfekcionalistický životní styl. A právě tato na konzum orientovaná doba nepřeje ani rodině a ani vzájemným mezilidským vztahům.

Zvyšující se společenské nároky, stále větší požadavky na výkonnost a přizpůsobivost, a zvyšující se nároky trhu práce na jednotlivce, mají negativní dopad na socioekonomickou situaci i soužití rodin. Tyto se musí stále více snažit, aby v současnosti, v období obrovské konkurence a ústupu sociálních jistot, obstály. Trh práce požaduje po jednotlivci flexibilitu a časovou a prostorovou mobilitu. To jsou atributy, které neladí s péčí o rodinu. Přes výše uvedené však rodina získává na velkém významu z pohledu vytváření rodinného zázemí a vztahově-emocionální stability. Láska, vzájemnost, stálost a přijetí, ale i porozumění blízkých a bezpečí domova dostává zcela jiný rozměr. Takový, který na trhu práce nenajdeme. Současné mladé rodiny si velmi detailně organizují společně strávený čas a péči o děti. Zamýšlí se více nad procesem sladování rodinného a pracovního života. Toto jim i usnadňuje zavedení nových, alternativních forem práce, např. sdílené pracovní úkazy, práce z domova, konto pracovní doby apod. Rodiny využívají i různé podoby služeb péče o děti.¹⁴ Přes všechno uvedené je však kombinace pracovní kariéry s péčí o děti problematická, a to zejména z pohledu zásadního ovlivnění životní úrovně rodiny či pracovní kariéry žen. I když se v republice zvýšila zaměstnanost a nabídka pracovních míst, nepromítlo se toto do snadnějšího sladování rodinného a pracovního života.¹⁵ Velkým tématem je i emancipace od tradičních sociálních rolí mužů a žen. Žijeme v době, kdy velmi rychle roste vzdělanost žen. Ženy se většinou obracejí k seberealizaci nejenom na půdě rodinného prostředí, ale i na trhu práce. Ekonomická nezávislost žen přispívá tomu, že se u žen zvyšují podněty k rozvodu. Salvini¹⁶ udává, že vztah mezi zaměstnaností žen a nárůstem rozvodovosti se liší podle sociokulturního kontextu.

Na výše uvedenou charakteristiku plynule navazuje následující, čtvrtá. Představuje asymetrii genderových změn, do které řadíme například otázku problematiky genderových rolí v rodině, otázku konvergence (sbližování) rolí muže a ženy, otázku emancipace od tradičních sociálních rolí mužů a žen. Aktuálním tématem je například i otázka otcovské role, s jejímž výkonem je spojený posun v nárocích a očekáváních v důsledku změn vztahů mezi pohlavími, kritikou mužské hegemonie a transformací sféry práce. Posun v pojetí otcovské role vede k určitým nejednoznačnostem a ambivalencím, jako například k ne ostrým konturám identit zúčastněných otců, ke směřování k novému vzoru vs. nedostatečnému sociálnímu uznání „nových otců“, ale i ztrátě uznání hegemnické maskulinity v rodině vs. její přetrvávající akceptaci ve světě placené práce.

Po přečtení výše uvedeného se může čtenář z celého současného pojetí současné podoby rodin cítit vyděšen. Zde je však potřeba zvolat, nevzdávejme se, vždyť rodina nám stojí za to! Pojdme společně proto něco udělat! Zkusme se zejména zaměřit na změnu politik z oblasti rodiny a péče o děti, na primární prevenci podpory funkční rodiny a na tolik potřebnou osvětu fungující rodiny. Při práci s rodinou se snažme uchopit celý rodinný systém a snažme se poukázat na dobrou praxi a pozitivní případy. Pokusme se snižovat napětí mezi zájmy rodiny a zájmy jednotlivců, mezi racionalitou a láskou, napětí mezi trhem práce a národním systémem péče o děti, napětí při sladování rodinného a pracovního života jedinců. A co proto může udělat každý z nás? Svým

přístupem podporujeme zdravou a funkční rodinu, mezi sebou hovoříme o problematice současné rodiny, ukazujeme svůj zájem o změnu v podpoře rodin, apelujeme na naše zákonodárce. Požadujeme, aby si naši zákonodárci uvědomili, že nemohou očekávat příliš v oblasti, kam tak málo investují. Je žádoucí podporovat preventivní opatření funkčnosti rodin. Formou sociální práce s rodinou je důležité identifikovat problémy rodiny, eliminovat negativní vlivy, které přicházejí z širšího rodinného prostředí nebo z prostředí socioekonomického, zaměříme se na fungování širšího rodinného rámce, přítomnost a podporu širší rodiny. Umozníme mladým rodinám vhodné dostupné bydlení a bytové podmínky, zaměstnanost rodičů, ekonomickou stabilitu a dostatečné ekonomické zdroje. Věnujme svou pozornost otázce soudržnosti rodiny a vztahů, se schopností zvládat krizové situace a zátěže.¹⁷ Pojdme se zaměřit na rodičovskou kapacitu formou stability rodinného prostředí a vztahů, schopnosti reagovat na vývojové potřeby dítěte, schopnosti vytvářet dimenzi prostoru a času věnovaných dítěti, zodpovědnosti v přípravě na rodičovství, ve schopnosti nabízení citové podpory, určování hranic, předávání norem a hodnot, v neposlední řadě v rozvoji rodičovských dovedností a přenášení zkušeností a informací. Výzkumná zpráva Sociofaktor & Median¹⁸ ve svém závěru uceleně popisuje cíle v preventivní podpoře funkčních rodin na úrovni rodin a rodičů. Hovoří o schopnosti rozpoznání blížící se partnerské (rodičovské) krize a jejím následném, včasném zvládnutí vlastní pomocí či pomocí odborníků. Umění rozpoznání důsledků vlastního jednání, zejména v oblasti finanční gramotnosti, nechat krizovou situaci přerůst, problémy řešit prostřednictvím individuálního poradenství a pomoci. Rozvíjet umění komunikace mezi partnery, dokázat zorganizovat čas vlastní i rodiny. Dokázat vnímat a reagovat na potřeby svých dětí, používat prvky pozitivního rodičovství, dát prostor pro participaci dítěte, včetně respektování názoru dítěte. Dětem poskytnout prostor pro utváření rodinných vazeb, vztahů a kontaktů v rámci širší rodiny. Zajistit kontakt dětí se světem práce rodičů.¹⁹ V neposlední řadě bychom se měli zaměřit na naplňování skutečných potřeb dětí, zejména na tu nejpodstatnější, vytvářet stabilní rodinné zázemí s blízkostí milujících (se) rodičů.

Z výše uvedeného je zřejmé, že je potřeba se více zaměřovat na primární prevenci na podporu funkční rodiny, a tak předcházet následné sekundární či terciální prevenci, které jsou již pozdním zachraňováním rodinného systému, který je již často nenapravitelně rozbořen. Na české půdě je důležité strukturovat a zmapovat oblasti primární prevence podpory rodin včetně aktuálních poskytovatelů i sítě odborníků, a to jak z pohledu funkčnosti systému, existence podpůrných a poradenských služeb, tak i z pohledu funkčnosti rodiny jako takové, a to především optikou rodin, rodičů i dětí a jejich potřeb.

Závěrem můžeme říci, že pro rodinu neexistuje jediná evoluční trajektorie. Rodina je a i nadále bude důležitým prvkem naší společnosti. Rozhodně nelze analyzovat rodinu bez diskuze o existující variabilitě rodinných forem. Jákýkoliv argument o krizi rodiny nebo o úpadku rodinných hodnot nutně vyžaduje určité zvážení toho, jak v minulosti rodiny krizi přežily a jak různé druhy rodin reagovaly na vzniklé potíže. Žijeme v době, která umožnila šíření mnoha podob rodinných forem. Stojíme a v tichosti vy-

čkáváme, která z nich bude i nadále funkčně životaschopná a která se časem ukáže jako nefunkční. Z toho si pak můžeme odvodit, co bude nosné pro další vývoj.

Poznámky:

- 1) např. Možný, 2008, Giddens, 2012, Singly, 1999, Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne S., Nešporová O., Palonciová J. & Vidovičová L., 2020
- 2) Kolektiv autorů. (2011). *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Linka Bezpečí.
- 3) Sassen, S. (2007). *A Sociology of Globalization*. New York: Norton & Co.
- 4) Tamtéž.
- 5) Hozová, L. (2019). Fenomén parentifikace. In Nádvorníková, M. a kol. (Ed.), *Konference v Litomyšli Současnost a perspektiva sociální péče ve společnosti 21. století. XIII. Sborník z konference 2019*. (s. 99 – 109). Zubří: Social Education.
- 6) Kerig, P. (2005). Revisiting the Construct of Boundary Dissolution: A Multidimensional Perspective. [online]. In *Journal of Emotional Abuse*. [cit. 2021-07-29]. Dostupné z WWW: https://www.researchgate.net/profile/Patricia_Kerig/publication/271904030_Revisiting_the_Construct_of_Boundary_Dissolution/links/55107f010cf2a8dd79be397c/Revisiting-the-Construct-of-Boundary-Dissolution.pdf
- 7) Kerig, 2005, s. 6
- 8) Hozová, L. (2019). Fenomén parentifikace. In Nádvorníková, M. a kol. (Ed.), *Konference v Litomyšli Současnost a perspektiva sociální péče ve společnosti 21. století. XIII. Sborník z konference 2019*. (s. 99 – 109). Zubří: Social Education.
- 9) Singly de, F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- 10) Kolektiv autorů. (2011). *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Linka Bezpečí.
- 11) Giddens, A. (2012). *Proměna intimity. Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál.
- 12) Beck U., Beck – Gernsheim E. (2014). *Dálková Láska: Životní formy v globálním věku*. Praha: SLON.
- 13) Sokolová, D. (2013). *Krise v manželství potká každého*. [online]. Praha: Novinky. [cit. 2021-07-29]. Dostupné z WWW: <https://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/clanek/krize-v-manzelstvi-potka-kazdeho-210058>
- 14) Křížková, H. a kol. (2005). Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie. [online]. Praha: Sociologický ústav. [cit. 2021-07-28]. Dostupné z WWW: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/2005-04.pdf>
- 15) Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne S., Nešporová O., Palonciová J. & Vidovičová L. (2020). *Zpráva o rodině*. [online]. Praha: VUPSV. [cit. 2021-07-16]. Dostupné z WWW: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va+o+rodin%C4%9B+2020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>
- 16) Salvini, S. (2015). Living in Couple. Marriage and Cohabitation in a Changing Italy. [online]. In *Economia Demografia e Statistica*, 69 (2), 37 - 58. [cit. 2021-07-31]. Dostupné z WWW: http://www.sieds.it/listing/RePEc/journal/2015LXIX_2_RIEDS_37-58_Salvini.pdf
- 17) Sociofaktor & Median. (2017). *Rodina a dítě v kontextu. Možnosti prevence, podpory a spolupráce. Výzkumná zpráva*. [online]. Praha: Nadace Sirius. [cit. 2021-07-31]. Dostupné z WWW: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/rodina-a-dite-v-kontextu-moznosti-prevence-podpory-a-spoluprace.pdf>
- 18) Tamtéž.
- 19) Tamtéž.

Katalin Novák:

MAĎARSKÝ MODEL RODINNÉ POLITIKY

Snad není přehnané říci, že dnes už nehovoříme o specifickém a unikátním maďarském modelu rodinné politiky pouze u nás v Maďarsku, jelikož prvky a výsledky vládní politiky zaměřené na rodinu se zkoumají a oceňují v mnoha částech světa.

V posledních 10 až 11 letech maďarská vláda skutečně realizovala mnoho iniciativ v oblasti rodinné politiky. Pro pochopení těchto kroků je důležité odhalit hybné síly, které stojí za rozvojem a strukturou vládní politiky zaměřené na rodinu.

Pravicová národní vláda vedená koalicí Fidesz-KDNP dosáhla ve volbách v roce 2010 dvoutřetinového vítězství. V tomto období se Maďarsko ocitlo na pokraji hospodářského bankrotu s nezaměstnaností přes 11 % v důsledku finanční krize v letech 2008-2009, chybného krizového řízení a úsporných opatření. K tomu všemu se navíc přidala stále se zhoršující demografická krize: ochota pořídit si děti byla nejnižší, rozvodovost rostla a počet sňatků klesal. Počet obyvatel Maďarska od roku 1981 nepřetržitě klesá, přestože Maďaři patří v Evropě k národům nejvíce orientovaným na rodinu a podle většiny průzkumů chtějí mít mladí lidé v průměru nejméně dvě děti.

Za těchto okolností jsme měli před sebou dvojitý úkol. Postavit ekonomiku na nohy a nastartovat růst, vytvořit pracovní místa, obnovit čest práce a vrátit rodinám víru, že se vyplatí mít v Maďarsku děti a založit rodinu. Bylo třeba si uvědomit, že bez řešení demografických problémů a bez silných rodin a komunit nemůžeme vybudovat úspěšný národ v desetileté perspektivě. Základy pro posílení rodin a účinné rodinné politiky však mohou být položeny pouze prostřednictvím posílení ekonomiky a úspěšné hospodářské politiky.

Vládní politika, která staví rodinu do centra pozornosti, se proto zrodila z hospodářské, politické a morální krize. Zároveň je třeba zdůraznit, že jejím cílem není pouze vyvést zemi z demografické krize na základě zájmů, ale také posílit rodiny na základě hodnot a morálky, podporovat vstřícný přístup k rodině a zajistit maďarským komunitám zaměřeným na rodinu ochranu v měnícím se světě.

MAĎARSKÝ MODEL

Při řešení hospodářské krize jsme nechtěli následovat hlavní proud a v případě demografie jsme neměli téměř žádné vzory a příklady. V letech následujících po roce 2010 jsme museli vymyslet a vybudovat maďarský model rodinné politiky, jak ho známe dnes.

Bez vládní politiky zaměřené na rodinu bychom se dopouštěli chyb ve dvou bodech tehdy a dopouštěli bychom se jich i dnes. Na jedné straně bychom udělali chybu, kdybychom nevzali v úvahu negativní ekonomické a kulturní důsledky demografické krize. Bez prosperujících, omlazujících se a silných komunit je Evropa a Maďarsko v ní hospodářsky i kulturně odsouzeno k zániku.

Na druhou stranu bychom udělali chybu i tehdy, kdybychom ignorovali touhy a potřeby maďarské komunity. Když totiž postavíme rodinu do centra vládní politiky, nehledáme pouze lék na pokles populace, ale reagujeme na skutečné potřeby maďarského lidu. Maďarsko je národem s největším důrazem na rodinu v Evropě. V současné době máme v Evropě druhý nejvyšší podíl těch, kteří si myslí, že ideální by byl život v početné rodině; 9 z 10 Maďarů si myslí, že by se mělo podporovat porodnost maďarských dětí namísto přistěhovalectví; Maďaři si nejčastěji v Evropě myslí, že by se mladým lidem mělo pomáhat, aby mohli mít děti co nejdříve.

Podpora rodin je otázkou prosazování zdravého rozumu a racionality. Účinná rodinná politika je nejen jednoznačně ekonomicky výhodná (jak to ukázalo Maďarsko), ale je také morální a etickou povinností. Rodina je páteří komunity a dítě je přínosem, jehož blaho a prosperitu je třeba podporovat.

Snažíme se proto poskytnout mladým Maďarům veškerou pomoc, která je k dispozici, aby mohli mít děti, které chtějí, a zajistit, aby rodiny, které děti vychovávají, byly co nejlépe zabezpečeny. K tomu jsme museli stanovit určité zásady:

- Chceme zvrátit demografický vývoj a spoléhat se spíše na vnitřní zdroje než na přistěhovalectví. Brusel a některé západoevropské země nahlížejí na problém podle jednoduchého matematického vzorce: nahradit klesající počet obyvatel z oblastí, kde je problémem populační růst. Místo aby pochopili, proč mladí Evropané nechtějí mít děti, volí snazší cestu.

- Také v našem základním zákoně jsme zakotvili ochranu rodiny a dítěte; o značnou část podpor pro rodiny lze žádat již od fetálního věku.

- Propojení rodinných podpor s prací. Nepodporujeme přístup založený na dávkách, cílem je, aby rodiče chtěli žít pro své děti, a nikoliv na úkor svých dětí. A díky úspěšné hospodářské politice k tomu zajišťujeme všechny možnosti, neboť nezaměstnanost klesla za 10 let z 11 % na 3,5 %.

- Oddělení rodinné politiky od sociální politiky. Je nesprávné si myslet, že pořízování dětí je spojeno s rizikem chudoby. Usilujeme o to, aby neexistovaly žádné finanční překážky pro narození dětí a aby narozením dětí se finanční situace rodiny zlepšila.

- Postupné rozšiřování rodinných podpor. Naší zásadou je neubírat ze stávajících dávek, protože mít děti je rozhodnutí na celý život, které vyžaduje stabilitu, předvídatelnost a jistotu. Ať už krize nastane nebo ne, na rodinách nešetříme.

Není snad lepšího příkladu, než je program na budování bydlení, který jsme spustili 1. ledna 2021 v souvislosti s hospodářskou krizí způsobenou epidemií.

- Při všech rozhodnutích vlády je prvořadým hlediskem posuzování zájmů rodin.
- Systém podpory rodin je různorodý a pomáhá jim ve všech životních situacích.

Pevně věříme, že tento komplexní přístup má potenciál dlouhodobě zvrátit populační trend. Klíčové je dlouhodobé hledisko, protože zvrátit desetiletí trvající trendy trvá desítky let.

Abychom však mohli hovořit o specifickém maďarském modelu, nestačí pouze jasné teoretické úvahy. Je také nutné, aby tento model byl schopen přinášet i podstatné výsledky.

Za deset let se nám podařilo vybudovat nejkompexnější systém podpory rodin v Evropě. Je výmluvné, že v roce 2022 poskytneme třikrát více finančních prostředků na podporu rodin než v roce 2010, a nemůžeme přehlížet ani skutečnost, že to představuje 5 % HDP, což je téměř dvojnásobek průměru zemí OECD. Maďarský model se vyznačuje také jedinečnými opatřeními, jako je například podpora na předpokládané rodičovství ve výši 10 milionů forintů pro mladé manželské páry, kterou mladí lidé po narození třetího dítěte už nemusí splácet. Rodinám a mladým lidem je rovněž poskytována výrazná podpora prostřednictvím daňového systému. Díky zdanění rodinného typu neplatí rodina se třemi dětmi a s průměrným příjmem žádnou daň z příjmu fyzických osob, matky se čtyřmi dětmi jsou od daně z příjmu fyzických osob osvobozeny doživotně a od 1. ledna 2022 budou od této daně osvobozeni i mladí lidé do 25 let. Podporujeme rozvoj našich jeslí, abychom zajistili rodičům bezpečnost jejich dětí a usnadnili jim skloubení rodinného a pracovního života. Počet míst v jeslích se od roku 2010 více než zdvojnásobil. Program na budování bydlení je významnou pomocí rodinám, které se chtějí přestěhovat do většího vlastního bydlení. Při dvou dětech poskytujeme půjčku ve výši 10 milionů forintů s garantovanou úrokovou sazbou do 3 % a nevratnou podporu ve výši 2,6 milionu forintů, zatímco početným rodinám poskytujeme půjčku ve výši 15 milionů forintů se zvýhodněnou úrokovou sazbou a nevratnou podporu ve výši 10 milionů forintů. Tato konstrukce byla doplněna dosud největším programem na budování bydlení, který poskytuje další pomoc na rekonstrukci bydlení, nákup nemovitostí a vybudování vícegeneračního bydlení. Při narození dítěte snižujeme rodičům jistinu jejich hypotéky a pomáháme také matkám odpuštěním studentských půjček.

Zatím nemůžeme říci, že je vše v nejlepším pořádku, ale od roku 2010 začal pozitivní proces a maďarským rodinám se každým rokem otevírá stále více příležitostí. Myslím to spíše proto, že i údaje ukazují, že se ubíráme správným směrem:

- Od roku 2010 jsme u nás zaznamenali nejvyšší nárůst porodnosti v Evropě svědčící o ochotě mít děti (+24 %) a dosáhli jsme tak průměru EU, který se

oproti roku 2010 naopak snížil. Porodnost do roku 2020 dosáhla svého 25letého maxima.

- Za posledních 10 let se počet žen ve věku 20 až 39 let snížil o 261 tisíc, čili o 18 %, a také proto je velkým úspěchem, že počet narozených dětí je díky vyšší porodnosti vyšší (+2,1 %) než v roce 2010;

- Od roku 2010 jsme zaznamenali nejvyšší nárůst počtu sňatků v Evropské unii. Více sňatků než v roce 2020 bylo u nás uzavřeno naposledy v roce 1986. Počet sňatků se mezi lety 2010 a 2020 zdvojnásobil;

- Stále více dětí se rodí v manželství a stále více lidí se rozhoduje pro početné rodiny;

- Míra rozvodovosti je na nejnižší úrovni za posledních šest desetiletí. Je stále méně rozvodů v rodinách s dětmi.

Prosazování vládní politiky zaměřené na rodinu nezpomalila ani krize způsobená epidemií, a právě tato krize ještě více zvýšila potřebu poskytnout rodinám jistotu a předvídatelnost. Proto jsme se například rozhodli znovu zavést 13. důchod, osvobodit mladé lidi do 25 let od daně z příjmu fyzických osob, rozšířit program pro budování bydlení a zvýšit příspěvek na péči o děti v kojeneckém věku, který umožňuje matkám brát po dobu šesti měsíců více peněz než před porodem. A další období bude rovněž věnováno rodinám. Pokud ekonomika v roce 2021 poroste alespoň o 5,5 %, vrátíme pracujícím maďarským rodinám daň z příjmu fyzických osob, kterou zaplatily v roce 2020.

Tohoto stavu, v němž se nyní nacházíme, jsme dosáhli po deseti letech prosazování vstřícné vládní politiky k rodině. Doma jsme položili základy, vytvořili rámec a dokázali, že tento model má potenciál k tomu, aby byl úspěšný. Snad můžeme také s dostatečnou odvahou říci, že maďarské rodiny jsou na tom dnes lépe než před rokem 2010; že je dnes lepší mít děti a zakládat rodiny v Maďarsku.

Blanka Vildová: PRÁVA DĚTÍ VERSUS PRÁVA BIOLOGICKÝCH RODIČŮ (na pozadí hrozby privatizace systému péče o ohrožené děti)

SYSTÉM PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI PO ROCE 1989

V České republice je podle *Listiny základních práv a svobod*, čl. 32, rodičovství a rodina pod ochranou zákona. Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu. *Úmluva o právech dítěte* deklaruje rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů, která musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svoji úlohu. Za účelem zajištění práva na zdravý a příznivý vývoj všem dětem s garancí státu tak, jak ji ukládá *Listina základních práv a svobod* a mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána, byl v roce 1999 přijat zákon č. 359/1999 o sociálně-právní ochraně dětí jako nový právní předpis veřejnoprávní povahy po roce 1989. Do výkonu sociálně-právní ochrany dětí byly zapojeny nestátní subjekty.

V roce 2009 přijala vláda *Národní akční plán k transformaci péče o ohrožené děti* s cílem vytvořit funkční systém, zajišťující důslednou ochranu práv dětí a naplňování jejich potřeb. Následovala progresivní koncepce profesionalizace pěstounské péče, zahrnutá do sociální reformy v České republice s cílem snížit počet dětí v ústavní péči. Kojenecké ústavy měla nahradit terénní pomoc v rodině nebo pěstouni. Podle Ústavu zdravotnických informací a statistiky bylo v roce 2010 přijato do kojeneckých ústavů 2077 dětí. V roce 2013 vstoupila v platnost velká novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jejímž těžištěm se stala pěstounská péče na přechodnou dobu v trvání jednoho roku. Na novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí navázalo nové zakotvení rodinného práva v novém *Občanském zákoníku*, s účinností od počátku roku 2014.

Z médií se nyní dovídáme, že zákony, které upravují práva dětí, jsou v České republice zastaralé a sahají do totality. Z výše uvedených skutečností je však zřejmé, že to není pravda. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí je v platnosti 22 let, osm let uběhlo od jeho velké novelizace. Nový občanský zákoník platí sedm let.

PROČ SE O SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI UVÁDĚJÍ DEZINFORMACE?

Přibližně od roku 2011 je veřejnost neustále informována o tom, že jsme nejhorší v Evropě stran umístování dětí do ústavní péče. Ani to není pravda. Na podzim roku 2011 uspořádal Fond ohrožených dětí v Praze konferenci se zahraniční účastí na téma *Alternativní péče o ohrožené děti*. Na programu byla návštěva Klokáňků. Hosté ze zahraničí byli překvapeni, že nenašli děti v kovových postýlkách se zábranami, které se kývají pro hlubokou citovou deprivaci ze strany na stranu, jak dosud bývá ústavní péče u nás charakterizována. Účastníci konference z České republiky se zase nestačili divit, když Rolf Widmer, ředitel Úřadu pro mezinárodní sociální službu v Ženevě (Office of international Social Service (SSI) in Geneva) ve svém vystoupení zařadil Českou republiku v péči o ohrožené děti do okruhu postkomunistických zemí společně například s Rumunskem a Bulharskem, kterému se v tomto směru musí věnovat zvláštní podpora a pomoc hned za dětmi v Africe. Po přednášce Rolfa Widmera vystoupila paní Paola Riva-Gapany z Výboru pro dětská práva Rady Evropy. Paní Gapany mně doslova „vyrazila dech“. Uvedla statistiky o počtu dětí v ústavech v některých zemích Evropy, v nichž Česká republika je na prvním místě. U nás je prý 25 % dětí v institucionální péči! Znamená to, že někdo z České republiky podává do Výboru pro dětská práva počty dětí v institucionální péči, do kterých zahrnuje i děti navštěvující školu?

Podrobným rozbořením statistických dat jsem se zevrubně zabývala v časopisu *Právo a rodina* č. 2 /2020 v článku s názvem „*Je deinstitucionalizace ukazatelem úrovně ochrany práv dětí?*“¹.

Statistická data ukazují na to, že v České republice bylo v roce 2018 přibližně 0,35 % dětí v pobytových zařízeních. Celkový počet dětí umístěných mimo biologickou rodinu, včetně dětí v pěstounské péči, činil méně než 0,6 % dětí. V roce 2009 uvedl Eurochild, že v celé Evropské unii je přibližně 1 % dětí svěřeno do veřejné péče. Proč se o systému péče o ohrožené děti v České republice uvádějí nepravdy? Stojí za dezinformacemi snaha získat peníze na činnost některých nevládních organizací a pomocí manipulace veřejným míněním a citovým vydíráním (jde přece o děti) docílit změn na půdě Parlamentu České republiky, které budou v konečném důsledku znamenat to, že stát ztratí nad systémem péče o ohrožené děti kontrolu?

Na podzim roku 2011 byl uspořádán v Poslanecké sněmovně další seminář pod názvem *Právo na rodinnou péči*, na kterém nám byla představena praxe v Norsku a Polsku. Následně byla uspořádána v Národní technické knihovně mezinárodní konference *Veletřh dobré praxe*, kde byly představeny příklady péče o ohrožené děti z osmi evropských zemí. V nich hledají inspiraci nevládní organizace i MPSV. V každé zemi se však systém péče o ohrožené děti realizuje v jiném společenském prostředí a liší se také přístupy k ochraně práv dětí a k ochraně biologického rodičovství. Výsledkem přebírání vzorů z více zemí, navíc bez respektování společenské reality u nás, je stále větší roztržičnost systému.

ROZPOR MEZI VYSOKÝM AKCENTEM NA PRÁVA BIOLOGICKÝCH RODIČŮ A AKCENTEM NA PRÁVA DĚTÍ PROTI VŮLI RODIČŮ

Akcent na práva biologických rodičů je v České republice v mnoha směrech velmi vysoký. Slyšeli jsme, že nemůžeme odsuzovat otce dívky, který si odpykal deset let za brutální vraždu své první družky a ani poté se svými násilnostmi vůči dalším ženám nepřestal. „Nelze mu upírat rodičovská práva, měli bychom se snažit o jeho »zkompetentnění« k rodičovství, když má o svoji dceru zájem“, prohlásili v roce 2011 zástupci MPSV. Dívka byla v útlém věku svědkem domácího násilí; tři dny spala na mrtvé matce, která zemřela za nevyjasněných okolností pár dní poté, kdy se její druh vrátil z výkonu trestu za těžké ublížení na zdraví předchozí družky. Přes hlásání deinstitucionalizace strávila dívka čtyři roky v pobytovém zařízení, neboť ústavní soud svěřeni dítěte do péče otce vyloučil a všichni potencionální pěstouni měli obavy z kontaktu s otcem. Na základě stanoviska MPSV Evropský soud, u kterého se otec domáhal svých rodičovských práv, dospěl k závěru, že ČR procesně pochybila, když o nabytí rodičovských kompetencí neusilovala. Dívku se nám podařilo umístit do pěstounské péče v době, kdy soud prvního stupně vyhověl návrhu OSPOD na zákaz styku. Odvolací soud však následně tento zákaz zrušil. Podobných případů dětí, kdy ani trestné činy spáchané na dětech nevedly ke zbavení rodičovské zodpovědnosti rodičů, ačkoliv jsme o to usilovali, bych mohla doložit desítky. Matce, která svoji dceru týrala tak, že ji zlomila v útlém věku pánev, soud dítě ponechal v péči navzdory návrhu OSPOD na ústavní výchovu. Když svému dalšímu dítěti v kojeneckém věku úderem do hlavy způsobila krvácení do mozku, v jehož důsledku je dítě doživotně odkázáno na celodenní péči, soud ji z důvodu procesní chyby zprostil obžaloby. Následně se této matce narodila dvojčata, ale odebrat z rodiny je mohli sociální pracovníci až tehdy, když prokázali, že i tyto děti matka ohrožuje na zdraví a životě. Má veřejnost, včetně celebrit, kteří horovali pro zákaz umísťování dětí do ústavní péče, ponětí o těchto skutečnostech? Ponechávání dětí v péči patologických rodin je důsledek soustavné neodpodstatněné kritiky, že se v ČR děti odebírají zbytečně a důsledek nepřiměřeného tlaku na deinstitucionalizaci, která jde z důvodů, které uvádím, proti zájmům dětí. Naproti vysokému akcentu na práva biologických rodičů na jedné straně, vzniká tlak na to, aby všechny děti, zachycené v terénu, byly umísťovány neprodleně do přechodné pěstounské péče bez ohledu na osobní a rodinnou anamnézu dítěte a bez ohledu na to, jak daleko se má dítě k volným přechodným pěstounům od původní rodiny přemístit.

Práva biologické rodiny dostávají na frak i v případě starších dětí, které mají mít právo o sobě rozhodovat proti vůli rodičů před dosažením osmnáctého roku věku, kdy se hovoří o postupném nabývání zletilosti. Děti nejpozději ve věku patnácti let by měly mít právo rozhodovat o svém pobytu. Bez souhlasu rodičů nebo rozhodnutí soudu by měly samy uzavírat smlouvu o poskytnutí pobytu v Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které by se mělo přeměnit ze zařízení sociálně-právní ochrany dětí na pobytovou sociální službu. Podle autorů novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí by děti měly mít právo rozhodnout se i pro život na ulici. Metodické příručky pro kurátory pro mládež MPSV, podle kterých mohou děti expe-

rimentovat s drogami a vést zahálčivý život, musely být sice staženy, ale komentář k platnému znění zákona o sociálně-právní ochraně dětí v tomto duchu zůstává.

SCHVÁLENÍ NOVELY ZÁKONA O SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANĚ DĚTÍ V PARLAMENTU ČR

Dne 6.8.2021 schválili poslanci napříč politickým spektrem novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která zakazuje umísťování dětí ve věku do tří let do pobytových zařízení a posiluje přechodnou pěstounskou péči v trvání jednoho roku. Senát dne 9.9.2021 novelu schválil. Proč je přechodná pěstounská péče limitována jedním rokem, když do ústavu nesmí dítě mladší tří let? Vychází se z předpokladu, že za dobu jednoho roku by mělo být jasné, zda se dítě bude moci vrátit do biologické rodiny nebo mu bude muset být nalezeno trvalé řešení. Pokud není dítě právně volné, do adopce nemůže. Pokud se nepodaří sanace rodiny, měla by následovat dlouhodobá pěstounská péče. Ale co když se dlouhodobé pěstouny nepodaří nalézt? Někdy si o dlouhodobou pěstounskou péči požádají přechodní pěstouni, častěji se ale dítě vrací do nevhodných podmínek původní rodiny nebo se předává do ústavu. Co zažívají děti napřed odvržené vlastní rodinou a následně opouštěné rodinou, která pro ně znamenala příslib domova? Za posledních pět let bylo nuceno odejít do ústavů z přechodné pěstounské péče 115 malých dětí. Krom toho každá desátá pěstounská péče selhává. Zatímco před deseti lety stálo v odůvodnění vládního návrhu novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, že selhává 8 % pěstounské péče z důvodu absence doprovázení pěstounů, podle aktuálních dat selhávání pěstounské péče vzrostlo na 10 % případů. Ročně toto číslo představuje 150 až 200 dětí, které zažívají toto trauma, a to i přesto, že se pěstouni doprovázejí. Přechodných pěstounů je v současné době v evidenci 750 a většina z nich je ochotna přijmout pouze jedno dítě bez vážnějšího zdravotního hendikepu. Jen týraných a zanedbávaných dětí ve věku do tří let bylo v loňském roce zachyceno více než 1.400. Pěstounskou péči ale potřebují i starší děti. Ze seznamu přechodných pěstounů a ročních statistických výkazů o sociálně-právní ochraně dětí je zcela evidentní, že zajistit péči všem dětem, které se v terénu ocitají bez péče, síť pěstounů nedokáže.²

Pouze finanční motivace k náboru pěstounů není zárukou, že děti budou vyrůstat opravdu v láskyplném prostředí náhradní rodiny. Pokud jde o adopce, přes stále vysoký počet žadatelů o adopci, počet právně volných dětí do adopce neustále klesá. Zatímco jsme v roce 2008 v době počátků mého působení na Magistrátu hlavního města Prahy v agendě náhradní rodinné péči zprostředkovávaly zhruba 70 adopcí za rok, v roce 2016 to bylo už jen kolem 15 adopcí ročně. Dětem jsou totiž vazby k biologickým rodičům zachovávané, ale neschopnost pečovat o tyto děti ze strany jejich rodičů přetrvává. Sociálním pracovníkům OSPOD je na jedné straně vyčítáno, že odebírají děti zbytečně a na straně druhé, že je v patologických rodinách zbytečně dlouho nechávají. Nástroje k sanaci biologických rodin jsou velmi omezené.

DĚTI PATŘÍ DO RODINY

Nikdo nepochybuje o tom, že rodinná péče je pro děti nejlepší. Poctivě usilovat o vyváženost systému péče o ohrožené děti znamená respektovat autonomii biologické rodiny dítěte a současně chránit bezpečí dítěte, pokud je jeho zdravý vývoj a život v biologické rodině ohrožován. Vytvářet prostředí pro zdravé a stabilní rodiny by mělo patřit k našim prioritám. Rodinná politika, uplatňovaná na všech úrovních státu, by proto měla sociální politiku státu předcházet.

CHCEME U NÁS BARNEVERTNET?

V souvislosti s kauzou dětí Michalákových má veřejnost povědomí o norské sociální službě, ale už méně ví o tom, že u nás přetrvávají snahy o začlenění podstatné části sociálně-právní ochrany dětí do sociálních služeb několik let. V roce 2017 se v Poslanecké sněmovně podařilo odvrátit včlenění podstatné části sociálně-právní ochrany dětí do novely zákona o sociálních službách, mimo jiné i díky pracovní skupině pro náhradní rodinnou péči, které jsem byla členkou, a kterou iniciovala společně s dalšími poslankyněmi napříč politickým spektrem Jitka Chalánková. Sociálně-právní ochrana dětí stojí na rozcestí. Stát se stále více zříká svých kompetencí a přenechává je nevládním organizacím a aktivistům. Transformace kojeneckých ústavů je přitom u konce. Do kojeneckých ústavů je v současné době umísťováno ročně desetkrát méně dětí než před deseti lety, ale ušetřené peníze se na pomoc biologickým rodinám oproti plánům a slibům nevzdávají. Více než půl miliardy ročně ze státního rozpočtu plyne nestátním organizacím na neefektivní doprovázení pěstounů, ale nestátní organizace, které se věnují pomoci biologickým rodinám, žádné státem garantované financování nemají. Od roku 2013 požádalo o pověření k výkonu sociálně právní ochrany dětí v oblasti doprovázení pěstounů téměř dvě stě organizací. Tyto organizace dlouhodobě vytvářely tlak na to, aby bylo zcela zakázáno umísťování nejmenších dětí do ústavní péče, přestože síť přechodných pěstounů zdaleka nestačí zajistit péči o děti, které se v terénu ocitají v ohrožení života a zdraví.

Novela předčila moje nejhorší obavy. Uzavírat smlouvy se zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc mohou podle ní děti dle svých rozumových schopností. Odebírat děti z rodin a předávat je přímo přechodným pěstounům novela umožňuje i bez rozhodnutí soudu, který zásah sociálních pracovníků OSPOD do biologické rodiny posoudí až následně.

Před účinností nového občanského zákoníku (2014) rozhodovaly přitom o svěření dětí do péče budoucích osvojitelů a budoucích pěstounů správní orgány prvního stupně (OSPOD) na základě oznámení krajských úřadů o vytipování vhodných budoucích rodičů z evidence žadatelů o náhradní rodinnou péči ke konkrétním dětem z evidence dětí, nahlášených na krajské úřady do náhradní rodinné péče (na základě právního titulu). Tato praxe byla zrušena paradoxně s tím, že se jedná o na tolik vážný zásah do biologické rodiny, že jej není možné provádět bez rozhodnutí soudu.

Novela nestanovuje, že dítě musí být umístěno v dosahu biologické rodiny za účelem její sanace. Tím se původní smysl přechodné pěstounské péče stírá a stává se z ní univerzální řešení pro každé dítě, které se ocitá bez řádné péče. Přestože novela zakazuje umístování nejmenších dětí do ústavní péče, pěstounům na přechodnou dobu povinnost přijmout jakékoliv dítě v kteroukoliv dobu neukládá. Neřeší ani to, zda je to z hlediska portfolia pěstounů zařazených do evidence reálné. Tím vytváří vysoce rizikové prostředí pro děti, kterým je třeba zajistit péči bezodkladně a pro které se pěstouni nedají sehnat. Na straně druhé vyvstává po-
ptávka po dětech dle kritérií nevyužitých přechodných pěstounů.

Riziko zneužití novely její autoři a podporovatelé odmítají, ačkoliv dosud na OSPOD láli, že děti odebírají sociální pracovníci zbytečně.

Novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí Senát schválil s vědomím, že jsou v ní chyby. Dalším krokem má být sjednocení systému. Ministerstvo práce a sociálních věcí chce chyby odstranit metodickými pokyny, ale těmi lze zákon více pokřivit než narovnat. Resort, který má sociálně-právní ochranu dětí ve své gesci za celou dobu trvání transformace propracovanou koncepci nepřinesl. Odůvodňuje to personální nestabilitou. Naskytá se otázka, kdo by měl celý systém péče o ohrožené děti sjednotit. S přihlédnutím na okolnosti, za jakých byla novela přijata, si lze jen těžko představit, že sjednocovatelem má být ústřední státní orgán a kontrola státu nad systémem má zůstat nedotčena.

Poznámky:

- 1) https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1272979406424382&id=100011370057955
- 2) https://urad.kr-olomoucky.cz/pestouni/Lists/Seznam%20pstoun%20na%20pechodnou%20dobu/Vsechny_kraje_prehled.aspx; <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>

Ivo Patta: SPRÁVNĚ PROVEDENÁ DŮCHODOVÁ REFORMA JE KLÍČEM K NAŠÍ BUDOUCNOSTI

Počátky současných problémů státních důchodových systémů v tzv. sociálně vyspělých zemích lze nalézt v roce 1957. Tehdy německý kancléř Konrád Adenauer podepsal, údajně se slovy: „*Děti budou mít lidé vždycky*“, nový důchodový zákon. Zákon, který rodičům vnutil roli pozitivních externalit¹, z nichž profitují jejich bezdětní vrstevníci. Bezdětní, kterým se zajištění na stáří dostává zdarma od dětí jiných lidí, aniž by oni sami nesli břemeno spojené s výchovou dětí. Navíc, díky tomu že nový důchodový systém byl, navzdory veškerým evidentním parametrům označen za „pojištění“, přestali jeho účastníci vidět rozhodující skutečnost, a sice že klíč k zabezpečení na stáří je výhradně v rukou generace dětí. Důsledek: V Německu se snížila porodnost z 1 milionu 400 tisíc dětí na pouhých 660 tisíc dětí².

U nás se dá počátek vážných problémů s tzv. vyspělým sociálním státem vystopovat k datu vzniku České republiky, tj. 1.1.1993. K uvedenému datu u nás vstoupily v platnost daňové a sociální zákony převzaté do naší legislativy z hromadně vymírajících zemí EU. Daňové zohlednění nákladů na výchovu dětí kleslo z 50 % v roce 1992 na 12,5 % v roce 1993. České rodiny bleskově zareagovaly na nadměrné zdanění mezd spojené s odebráním 3/4 peněz určených dříve na krytí nákladů výchovy dětí v rodině. Již tak nízká úhrnná plodnost žen se do tří let snížila ze 1,7 dítěte/ženu na extrémně nízkou 1,28 dítěte/ženu. Výsledkem byla porodnost 8,9 ‰ místo potřebných 15,4 ‰. To nebyl konec špatných zpráv pro matky, protože zákonem č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění se zvyšováním věku odchodu do důchodu postupně krátí časový bonus za vychované děti a navíc se výpočet výše důchodu posunul až do náhradních dob.

Nově vzniklé Česko se tak ocitlo na trajektorii hromadného vymírání PRACUJÍCÍ populace. Díky tomu za posledních 30 let:

- 1/ Zadlužení státní pokladny stoupl z 0,- Kč na 2,2 bilionu korun.
- 2/ Do VYROVNANÉ populační bilance se nenarodilo každé třetí dítě, které se mělo narodit. Chybí nám jeden a čtvrt milionu dětí.
- 3/ Nedostatek našich dětí - budoucích plátců daní - se promítl do růstu implicitního (skrytého) dluhu ve státním důchodovém systému z 0,- Kč v roce 1991, na 3,8 bilionu korun v roce 2021.

Těch 3,8 bilionu korun je třeba přičíst ke 2,2 bilionu korun státního dluhu. To ve výsledku znamená skutečné zadlužení státu ve výši šesti bilionů korun, což zhruba odpovídá ročnímu HDP Česka. Tzn. zadluženost 100 %, nikoliv MF ČR deklarovaná zadluženost 37 %.

Výše uvedená fakta se dají charakterizovat jako kumulace problémů sociálního státu způsobených jednooborovými specialisty ze dvou nikoli exaktních vědních oborů:

- sociologové naprosto selhali, protože ani v nejmenším neplní celospolečenskou objednávku ve věci sociálních reforem. Potvrdil to náš nejznámější sociolog prof. Jan Keller, když mi v roce 2008 napsal, cituji: *„Úkolem sociologie není předkládat reformy. To musejí dělat politici.“* Komentář si jistě udělá každý sám.
- ekonomové politikům naopak vnucují své „sociální reformy“. K jejich reformám je možno poznamenat jen jediné: Čím je sebevědomí ekonomů větší, tím bezohlednější recepty na reformy sociálního státu předkládají. Jejich diletantismus ve věci rodiny, dítěte a průběžně financovaných systémů sociálního státu je tak veliký, že si jej ani nejsou vědomi. Ekonomové ve skutečnosti mohou řídit jen podnikovou ekonomiku a i tu jen s rizikem těžkých kolizí. Vystihl to Andrej Babiš, když řekl, cituji: *„Chci řídit stát jako firmu“*.

Teď je na místě položit klíčovou otázku:

PROČ JE I. DŮCHODOVÝ PILÍŘ V PROBLÉMECH?

Ve chvíli výpočtu výše starobního důchodu pracovníci ČSSZ konají v souladu se zákonem o důchodovém pojištění, jakoby se jednalo o systém fondově financovaný. Je to vypočítávání výše důchodu z fiktivních peněz, de facto peněz utracených na důchody našich rodičů! Díky této hrubé účetní chybě je vypočítávána výše důchodů jen s přihlédnutím k výši hrubé mzdy a započítané době pojištění:

- bez ohledu na způsob financování starobních důchodů,
- bez ohledu na skutečný vklad jednotlivých klientů ČSSZ.

Ve výsledku se jedná o tunelování výnosů z vkladů rodičů do výchovy dětí bezdětnými důchodci. V současné době praktikovaná „zásluhovost“, posuzovaná pouze na základě pracovní aktivity, vynáší bezdětným 500 % vkladu! Rodiče jednoho dítěte obdrží jako důchodci téměř trojnásobek vkladu, 278 %. Rodiče, kteří pracovali a vychovali tři a více dětí, sponzorují jako důchodci z dividend pocházejících z jejich investic do výchovy dětí, ve velkém a stále se zvětšujícím rozsahu bezdětné a rodiče jednoho dítěte (v roce 2021 jsou jejich dividendy tunelovány ve výši 50,3 miliard korun). Pro rodiče tří a více dětí jsou z toho důvodu jejich investice do výchovy třetího dítěte a dalších dětí nevratné.

CO ÚČETNĚ PRAPODIVNĚ SPRAVOVANÝ STÁTNÍ DŮCHODOVÝ SYSTÉM ZNAMENÁ Z PRAKTICKÉHO HLEDISKA?

Za prvé: Jedná se o nepřímou stimulaci nízké porodnosti, tj. propad demografické křivky³. Vinou bezprecedentního účetního pochybení nemusíme vychovat děti. Děti, které by ze svého odvodu sociálního pojištění financovali náš starobní důchod.

Za druhé: Jedná se o zadlužování I. důchodového pilíře tzv. IMPLICITNÍM, tj. skrytým dluhem. Důsledkem hromadění skrytého dluhu je ztráta stability důchodového systému.

JAK SPRÁVNĚ PROVÉST DŮCHODOVOU REFORMU?

Klíčovou otázkou důchodové reformy je precizní zohlednění zásluhovosti v I. důchodovém pilíři. Dá se vyjádřit jako podíl pracujících rodičů a bezdětných na výchově dětí. Posuzujeme-li jen finanční náklady **bez vícepráce**, dají se u rodičů vyčíslit na 83 %. Podíl bezdětných na výchově dětí těch druhých zahrnuje zbývající část nákladů, tj. 17 %. Prof. Martin Potůček: „*Podíl bezdětných na výchově dětí těch druhých je do 20 %. Správným řešením je postupné, a proto sociálně citlivé ČÁSTEČNÉ převedení bezdětných do spořicího důchodového pilíře*“⁴.

Nejdříve sdělím bezdětným špatnou zprávu:

Zvyšujete si neprávem svoji životní úroveň o peníze, které ušetříte na výchově dětí. Právě tyto peníze si musíte na zajištění svého stáří odložit. Pokud tak neučiníte, tunelujete jako bezdětný důchodce z I. důchodového pilíře v průměru 2 miliony korun. Na důchod si proto musíte spořit od začátku své ekonomické aktivity. Spořit ve výši 3.704 korun měsíčně, pokud chcete průměrnou výši starobního důchodu.

Ted' sdělím bezdětným jednu lepší zprávu:

Těch 3.704 korun měsíčně je pouze poloviční částka ve srovnání s náklady na výchovu dítěte v rodině s běžným příjmem rodičů (medián). Bezdětní si musí povinně ukládat své peníze na svá osobní konta do státem garantovaného spořicího důchodového pilíře. Stát dorovná inflaci a přidá jedno procento úroků každý rok navíc.

Ta nejlepší zpráva pro bezdětné:

Bezdětní při odchodu do důchodu změnu nepocítí. Bezdětní dostanou přesně stejný důchod jako ti, kteří odešli do důchodu před spuštěním důchodové reformy, ani o korunu méně. To, co si nestačí ušetřit vzhledem k věku, dostanou v období transformace z I. důchodového pilíře.

Státem garantovaný spořicí důchodový pilíř - výdaje:

Při narození nebo osvojení 1. dítěte obdrží rodiče 45 % vkladu. U 2. dítěte dalších 45 % vkladu. U třetího dítěte obdrží zbytek vkladu. Finanční plnění ze spořicího důchodového pilíře při narození dítěte rodičům postupně nahradí sociální výdaje státní pokladny na rodičovskou dovolenou.

MOTTO DŮCHODOVÉ REFORMY

Nikoliv vyšší důchod pro rodiče, ale otevření časového prostoru babičkám a dědečkům pro výchovu vnoučat. Výchova dětí se přenese ze školy a učitelů zpět do tří generační rodiny. To napomůže rodovému a národnímu ukotvení nové generace. Škola začne děti a mládež opět vzdělávat!

PROVEDENÍ DŮCHODOVÉ REFORMY

Věk skutečného odchodu do důchodu se stanoví v závislosti na počtu vychovávaných dětí. Změna spočívá v úpravě § 32, zákona č. 155/1995 Sb. plus doplňkové tabulky určující věk odchodu do důchodu v přechodném období v příloze zákona.

Ve **STARTOVNÍM** roce důchodové reformy občané splňující nárok na starobní důchod budou odcházet do důchodu ve věku vypočítaném v souladu se stávající úpravou.

V **CÍLOVÉM** roce transformačního období budou klienti ČSSZ odcházet do důchodu ve věku závislém na počtu dětí vychovaných do plnoletosti:

- bezdětní v 65 letech*),
- rodiče jednoho dítěte v 64 letech**),
- se 2 dětmi v 64 letech,
- se 3 dětmi v 60 letech,
- se 4 a více dětmi v 56 letech věku.

*) Bezdětní obdrží z I. důchodového pilíře 20 % z vypočtené částky. Ze spořicího důchodového pilíře obdrží další část důchodu ve výši odpovídající uloženým a zhodnoceným penězům na osobním kontě důchodového spoření.

**) Rodiče jednoho dítěte obdrží z I. důchodového pilíře 60 % vypočítané výše důchodu (50 % za jedno vychované dítě plus 10 % jako podíl na výchově dětí těch druhých). Ze spořicího důchodového pilíře obdrží další část důchodu ve výši odpovídající uloženým a zhodnoceným penězům na osobním kontě důchodového spoření.

U neúplných rodin:

U rodičů, kteří neměli dítě v přímém zaopatření, ČSSZ zohlední, zda rodič řádně přispíval po celou dobu na výživu dítěte. Speciálně v tomto případě, až do doby ekonomické samostatnosti dítěte, nejpozději do 26 let věku. V případě, kdy rodič neplnil (bez zřetele hodného důvodu) své alimentární povinnosti, nezohlední ČSSZ dítě rodiči, co se týká věku jeho odchodu do důchodu. A po ukončení transformačního období toto dítě nezohlední ani ve výši starobního důchodu z I. důchodového pilíře.

VĚK ODHODU DO DŮCHODU

Věk odchodu do důchodu podle počtu vychovaných dětí jsem zvolil zcela záměrně. V první kapitole mé nejnovější knihy je psáno: *“Jen v úplné, tj. tří generační*

a navíc ekonomicky aktivní rodině, je nejvíce šancí k vytváření sociálního kapitálu v podobě kvalitně vychovaného, a proto dobře socializovaného dítěte. Tj. sociálního kapitálu vtěleného do konkrétního člověka. Sociálního kapitálu, který v této zhmotnělé podobě přináší, podobně jako investiční kapitál v ekonomice, čistý zisk společenství, ve kterém působí⁴⁵. Jen u takového dítěte je předpoklad, že se bez problémů zapojí do pracovního procesu a bude mimo jiné odvádět sociální pojištění.

Jaká je spojitost mezi věkem odchodu do důchodu a z toho plynoucím finančním bonusem, který rodiče – důchodci za vychované dítě obdrží?

Rodiče, kteří pracovali a vychovali děti, vložili do výchovy jednoho každého dítěte jen do doby jeho dospělosti průměrně částku 1 milion 600 tisíc korun. Proto odchod do důchodu rodičů, kteří vychovali čtyři a více dětí v 56 letech věku je zcela přiměřený, protože obsahuje i vyšší odměny za investice do výchovy dětí.

Při odchodu rodičů do důchodu s bonusem čtyř let za třetí dítě obdrží oba rodiče dohromady následující částku: 2 důchodci x 48 měsíců x průměrný důchod 15.000 Kč = 1.440.000 Kč. Za čtvrté dítě je to stejná částka.

Když porovnáte vyšší nákladů na výchovu 3. a 4. dítěte v rodině s průměrným důchodem pro rodiče, pochopíte snadno předposlední odstavec zmíněné knihy ze sedmé kapitoly *Výchova dítěte a důchodová reforma*, cituji: „*Odchod v 56 letech do důchodu? A kdo to zaplatí? Tomáši, ti rodiče si výchovou více než dvou dětí v rodině přeplácí dřívější odchod do důchodu dvojnásobně. Ta systémová změna je klíčem k dobře vychované, pracovitě příští generaci. Je také klíčem ke stabilizaci I. důchodového pilíře a v neposlední řadě také klíčem k vyšším důchodům pro nastupující generaci. Právě takto pojatá důchodová reforma je alternativou směřující jak k trvalému dostatku dětí v populaci (trvale nad 2,1 dítěte/ženu), tak ke kvalitní výchově dětí v rodinách. Není jiné cesty k dostatku dobře vychovaných dětí*“⁴⁶.

Zbývá zodpovědět otázku:

JAKÝ MÁ SMYSL ČÁSTEČNÉ PŘEVEDENÍ BEZDĚTNÝCH DO SPORČÍHO DŮCHODOVÉHO PILÍŘE?

Bezprostřední efekt:

Nastoupení cesty (transformační období) od bezbřehé solidarity ke skutečné zásluhovosti v I. důchodovém pilíři. Primární zodpovědnost za starobní důchod se přenese ze státu na občany. To přinese zodpovědnější chování jednotlivců i rodin.

Dlouhodobý efekt:

Eliminování „černých pasažérů“⁴⁶ v systému důchodového zabezpečení přinese postupné zvyšování starobních důchodů, tj. zlepšení náhradového poměru mezi průměrnou mzdou a průměrným důchodem. Je systémovým řešením zaručujícím

dostatek nově narozených dětí v rodinách pracujících občanů, tj. jedná se o klíčové proti-imigrační opatření.

To se projeví:

V zachování původního obyvatelstva, v udržitelnosti pozitivního ekonomického vývoje. Postupně se sníží finanční nároky na státní důchodový systém. To povede ke zlevnění pracovní síly a zvýší se obchodní konkurenceschopnost země v mezinárodní ekonomické soutěži. Perspektivně se doplní počty ekonomicky aktivního obyvatelstva, což přispěje také ke stabilizaci dalšího důležitého systému – zdravotního „pojištění“.

Poznámky:

- 1) Pozitivní externality (External economies), jsou zisky, přínosy či jiné výhody lidského jednání, které nutně obohacují osobu nebo firmu, jež se na tomto jednání nepodílí.
- 2) Borchert Jürgen, XV. mezinárodní konference o rodinné politice, Praha 2016
- 3) Boldrin, M. - De Nardi, Mariacristina - Jones, Larry E., Fertility and Social Security. 2005. Massachusetts: National Bureau Economic research, Working Papers 11146
- 4) Patta I., Integrované reformy, důchodová a sociální pro Českou republiku 2006
- 5) Patta I., Ekonomům to myslí černobíle, nakladatelství Verbum Publishing 2021
- 6) Tamtéž.
- 7) Rusnok J., Hyzl J., Řezníček T., Kulhavý M., Udržitelný penzijní systém. Inovativní přístup. Mladá Boleslav 2004

Martin Kahoun:

RODINA JAKO SVÉPOMOCNÁ EKONOMICKÁ JEDNOTKA

Říká se, že „*krev není voda*“. Toto slovní spojení vyjadřuje historií osvědčenou zkušenost, že pokrevní příbuzní mají k sobě mnohem blíže než lidé nesvázaní tímto genetickým poutem. Právě tato pouta v rámci širší rodiny příbuzných umožňovala lidem v dřívějších dobách překonat existenčně těžké životní situace, které život přinášel. Příbuzní tvořili přirozený vnitřní kruh, který držel při sobě proti nástrahám světa okolo, před kterými bylo těžké se zabezpečit jinak. Není náhodou, že takovéto vnímání rodiny se dodnes dochovalo v tzv. tradičních společnostech, které neprošly érou myšlenkového modernismu, jako třeba ve většině zemí Asie, Afriky či v arabském světě.

Dokonce i určitá část individualismem prosyceného západního světa začíná tvářit v tvář ztrátě identity v umělém multikulturním světě hledat svoje ukotvení. Obrovský nárůst zájmu o genealogii po roce 2000, kdy určitá část lidí začala cíleně pátrat pro svých předcích a svém rodovém původu, i když neměla žádné aristokratické kořeny, není náhodný. Vědomí, že existuje rodinný rodokmen, na který se mohu podívat, totiž v lidech přirozeně vyvolává pocit, že nežijí jen sami pro sebe, jen teď a tady, ale že jsou součástí pevného řetězu, který směřuje z minulosti do budoucnosti.

Když britský producent Alex Graham před zhruba deseti lety seznámil BBC se svým nápadem na dokumentární sérii o genealogii, nikdo netušil, že se zrodí globální televizní hit. Původně britský formát „*Kdo si myslíš, že jsi?*“¹ (*Who Do You Think You Are?*) vysílala BBC devět sezón a stal se z něho nejsledovanější dokumentární pořad na britských televizích. Formát převzaly televizní stanice například ve Spojených státech, Kanadě, Austrálii, Irsku nebo v Polsku. Dokonce i Česká televize připravila do vysílání dvě série vlastní verze podle britské licence s názvem „*Tajemství rodu*“².

Není třeba zdůrazňovat, že když v genealogickém stromě půjdeme na našem území několik století zpět, zjistíme, že jednotlivé rodové svazy, zahrnující všechny příbuzné společného prapředka, začínají být mezi sebou pokrevně propojeny a tvoří kořeny entity, kterou nazýváme národ. I když národ není zcela a beze zbytku tvořen pokrevními příbuznými, představuje tato historická vazba na našem území nezanedbatelný fenomén. Už proto, že země Koruny české takřka nezměnily posledních deset století své hranice (jako jedny z mála v Evropě) a obývá je v zásadě jedno a totéž obyvatelstvo. Lev Nikolajevič Gumiljov tento fenomén popisuje následovně: „*Národ jako etnos totiž není založen na vědomé úvaze pospolitého kolekti-*

vu lidí, ale na principu komplementarity, tj. podvědomém vnímání vzájemné sympatie v této pospolitosti lidí, kteří vnímají protiklad ‚my a oni‘ a rozlišují mezi ‚svými a cizími‘ a vymezují se tak vůči všem ostatním lidským kolektivům. Aby etnos mohl přežít, musí se přizpůsobit podmínkám krajiny, ve které žije, a osvojit si specifická pravidla chování, která pak tvoří základní rozlišovací znaky jednotlivých národů“.³

Ale zpátky k rodině. Širší rodina byla dříve skutečným rodem, který nezahrnoval jen rodiče a děti, případně jejich prarodiče, ale všechny žijící příbuzné, kteří tvořili přirozenou právní a hospodářskou jednotu. Dnes takovéto rody, včetně narozených potomků, čítají u nás několik desítek lidí a představují neuchopenou příležitost, jak se vzájemně podepřít v nelehké době, ušetřit nemalé peníze při sdružených nákupech, získat levné zdroje jinak než bankovní půjčkou nebo mít výnos společným podnikáním.

Budete-li kupovat pět aut, dostanete úplně jinou cenu, než když si koupíte jedno auto. S malou nadsázkou si tak budete moci dovolit mercedes za cenu škodovky. Stejně tak, když se příbuzný dostane do dluhů, rodina jej může vytáhnout z nekonečné dluhové pasti geometricky narůstajících úroků, přičemž postižený příbuzný bude splácet jen jistinu. Také sdružit peníze pro výnosnou obchodní příležitost je v rámci rodiny jednodušší než mezi lidmi, kteří musí předem vymýšlet složitý zajišťovací mechanismus.

Takovéto chápání rodiny je typické třeba v arabském světě. Arabské banky mají speciální produkty pro celé rodiny (nejen pro jednotlivé osoby) a pokud třeba některý člen rodiny má potíže se svými závazky vůči bance, automaticky se banka obrací na jeho nejbližší příbuzné, aby se tito na řešení vzniklého problému podíleli.

Úvahy o cílené vzájemné rodinné podpoře ještě získávají na významu v souvislosti se současnou viditelnou krizí institucí a například nejasnou budoucností penzijního systému. Současný globální inflační ekonomický model v podstatě devalvuje kupní sílu úspor a státy zatím nenabídlly svým občanům robustní model státního financování důchodů v situaci tzv. převrácené pyramidy, kdy důchodců a nezletilých je více než lidí v produktivním věku.

V této souvislosti je zajímavé zmínit, že například v zemích jihovýchodní Asie nebyl žádný důchodový systém zaveden až do nedávné doby. Staří rodiče tak byli zcela odkázáni na své úspory a zejména na pravidelnou podporu ze strany svých dětí, které ji automaticky (podle všeobecně přijímané zvyklosti) poskytovali. Zajistit se na stáří tak znamenalo mít hodně dětí. Jak absurdní se v tomto světle jeví realita západního světa, který má demograficky problém s prostou reprodukcí, a naopak prarodiče musí ekonomicky podporovat své děti a vnuky, kteří chtějí naplnit představu materiálně úspěšného života.

Základním předpokladem rodinné spolupráce je vzájemná důvěra a odpovědnost. Předpokládá se, že vůči členovi rodiny si žádný jiný člen nedovolí jednat nečestně nebo nezodpovědně a že své závazky k rodině zapraví vždy přednostně.

V takovém případě může počítat s její podporou, a když se dostane do potíží, i s pochopením pro řešení složité situace, která může trvat i delší dobu.

Vznik rodové pospolitosti je vždy spojen s existencí přirozeného vůdce, který v rodině požívá neformální autority a okolo kterého se rodinný kruh spontánně vytváří. Rozvětvená rodina nemusí žít (a zpravidla také nežije) na jednom místě. Základem je pravidelné osobní setkávání kombinované s průběžnou komunikací, která díky telefonu a internetu není dnes žádným problémem. Touto formou si lze předat postřehy, zkušenosti, případně i rady a nebýt tak odkázán jen na masmédiu či sociální sítě. Naopak, hlas koncentrované zkušenosti z rodiny může pomoci kriticky vnímat události kolem nás a pomáhat nalézat správná řešení.

Určitá přirozená neformálnost vnitřního života rodinné pospolitosti však neznamená neexistenci pravidel. V oblastech, kde se rodina (či její významná část) rozhodne ke společné aktivitě, jsou pravidla nezbytná. U takové aktivity je třeba vždy stanovit cíl, pravomoci a odpovědnosti i způsob rozhodování. Takováto pravidla je pak vhodné zafixovat jednoduchým popisem, aby všichni věděli, na čem se členové rodiny dohodli. Kdo pravidla nedodržuje či porušuje, zbavuje se sám opory a podpory, kterou mu rodina vytváří. Rodina v zásadě neřeší své spory u soudu. Největším trestem pro toho, kdo se hrubým způsobem proti rodinnému celku či jeho členu provinil, je vyloučení z rodinné pospolitosti. Vzpomínám si na film z pravěké historie *Osada havranů*, v němž mladý lovec Havranpírko přistihne člena kmene Divouse při krádeži obilí ze společné sýpky. Takové chování ohrožuje přežití kmene v těžkých zimních časech. Když je viník usvědčen, musí Divous i se svojí ženou Vrtilkou za trest opustit kmenovou osadu. A i když dostanou na cestu základní vybavení i jídlo, jedná se v podstatě o rozsudek smrti, protože pro jedince v těch dobách bylo velmi obtížné přežít samostatně zimu.

Budování rodinné pospolitosti potřebuje čas a přirozený běh věcí. Nejdřív je třeba se dobře poznat, vídat se a mít ze společného setkávání upřímnou radost. Právě vzájemná pozitivní emoce je pak základem chuti se společně pustit do dalších aktivit i vědomí, že se budeme moci, když to bude potřeba, jeden o druhého opřít. Paradoxně složitá společenská situace, ve které se dnes lidé v globálním měřítku ocitli, může takovéto úvahy podepřít a vzájemné vazby využít. Může se dokonce i ukázat, že půjde o nutnost.

Chce-li být člověk šťastný, měl by prý cíleně rozdělit svůj volný čas mezi přátele, rodinu a sebe sama. V každé z těchto entit bude naplňovat jinou část své sociální potřeby, bude se harmonicky rozvíjet a nebude strádat jednostranností. Proto není aktivní život v rámci širší rodiny mantrou, ale přirozenou částí životních aktivit, které jako celek přinášejí lidem pocit uspokojení a naplnění.

Stejně tak pro společné ekonomické aktivity v rodinné spolupráci by si každý měl vyčlenit jen určité prostředky, které tvoří část jeho volných zdrojů, které by jinak zřejmě střežil a chránil pomocí veřejných zajišťovacích instrumentů. Ideálním nástrojem společného rodinného podniku je právní forma družstva. Ta v sobě

totiž kombinuje princip výnosu podle vkladu i zásluh a princip vzájemné solidarity a rovnosti. Jde o legitimní formu obchodní korporace, která má však tu výhodu, že může své zdaněné zisky využít (do značné míry) ve prospěch svých členů. Rodinné družstvo je tak skrze sdílení prostředků nástrojem zvýšení kvality života, snížení životních nákladů i nástrojem sociální výpomoci členů rodiny v mezních životních situacích. Je vhodné zdůraznit, že peníze pro každodenní potřebu by měli mít členové mimo družstvo a uspokojit ji individuálně jinou aktivitou. Celý model funguje zcela na principu dobrovolnosti, avšak s dodržením principu: žádná účast – žádné výhody.

Vzájemná rodinná podpora není hazardem. Proto je klíčovým principem transparentnost, bezpečnost a maximální shoda v rozhodování. I když je vždy stanoven nějaký hlasovací mechanismus, je vhodné nepřijímat rozhodnutí silově a hledat konsensus. Je lepší akci, na které není shoda, ani nezačínat, než rozbít vzájemnou důvěru násilně prosazeným podnikem, který skončí neúspěchem. Naopak na možná rizika společných projektů je třeba vždy upozorňovat dopředu tak, aby každý člen rodiny tato rizika chápal a byl si jich vědom při jejich schvalování. Když v takovém případě něco nevyjde, je to důsledek rizika, které všichni akceptovali, a není důvod si navzájem cokoli vyčítat.

Praxe ukazuje, že spravovat rodinné družstvo lze bez problémů do cca jednoho sta osob. Stačí na to excelová tabulka, která eviduje vklady jednotlivých členů a jejich výnosy (případně i ztráty). Při dané aktivitě se nejprve vyhodnotí příjmy a náklady, včetně odměn pro ty, kdo se na realizaci obchodu přímo podíleli, a vzniklý výnos se pak rozdělí stejným procentem mezi všechny členy družstva podle výše jejich vkladů. Členy družstva mohou být nejen pokrevní příbuzní (kteří převažují), ale třeba i dlouhodobí rodinní přátelé, se kterými mají členové rodu pevnou vazbu. Takovýmto způsobem může rodinné družstvo získat na síle.

Důležité je vkládat rodinné prostředky do konkrétních, průhledných obchodů, nad kterými neztratí rodinné družstvo kontrolu. Své výnosy či ztráty si tak bude přičítat jen samo sobě. A tak je to správně! Ideálním obchodním principem družstva je součinnost kapitálu s reálně vykonanou prací (tj. nikoliv spekulace). Družstvo pak bude za své peníze vždy něco vlastnit, co prodá s výnosem nebo se ztratou. Nikdy by ale nemělo přijít o všechny své prostředky vložené do daného obchodu. Optimální je vstoupit do opakujících se (např. komoditních) obchodů, kde souhrnné roční zhodnocení kapitálu družstva před zdaněním bude v desítkách procent a výše, jak je obvyklé u standardní obchodní společnosti. Dalšími modelovými obchodními případy mohou být: nákup a prodej služby, výnos z vložení prostředků do reálného obchodu či projektu, výnos z pronájmu movité věci či technologie, provize z obstarání věci či zajištění služby, resp. kapitálová účast v prosperující firmě, což už ale vyžaduje značný objem zdrojů.

Mocným nástrojem podpory a uspokojování potřeb členů družstva jsou fondy, ze kterých mohou členové družstva v souladu se zákonem čerpat různé výhody. Jedním z takových fondů může být i fond sociální pomoci, ze kterého lze čerpat

princiálně bezúročnou půjčku. Dokonce ve výjimečných sociálních případech lze půjčku i prominout.

Jde o vzájemnou odpovědnost. Nelze ji pevně spoutat do právních formulací, ale každý soudný člověk ví, co to znamená. Rodina by měla pochopit princip výnosu a ztráty i vzájemné odpovědnosti za ně. Na druhé straně je tento systém rodinného podnikání a zajišťování hospodářských a sociálních potřeb svých členů mnohonásobně bezpečnější, než některé jiné druhy podnikání či investice do institucionálních fondů, o jimiž podstupovaných rizicích nemají vkladatelé žádné poněti.

Rozšířením tohoto modelu rodinného podnikání a vzájemné podpory může dojít ke vzniku nového fenoménu velmi zajímavých ekonomických entit, které začnou být nezávislé na globálním úvěrovém modelu a mohou pomoci zajistit svým členům důstojný a spokojený život. S rodinným klanem se také manipuluje mnohem obtížněji než s osamoceným jednotlivcem, který není pro většinu institucí vyjednávacím partnerem. Ten zkrátka musí přijmout dané podmínky nebo nemůže čerpat nabízené služby. Rodinná vzájemnost tak může být i nástrojem k větším právům a svobodám.

Poznámky:

- 1) [https://en.wikipedia.org/wiki/Who_Do_You_Think_You_Are%3F_\(British_TV_series\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Who_Do_You_Think_You_Are%3F_(British_TV_series))
- 2) <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10312897742-tajemstvi-rodu/>
- 3) Lev Nikolajevič Gumiljov: Od Rusi k Rusku. Dauphin, Staré Město pod Landštejnem 2018, s. 11-12

PŘEHLED AUTORŮ

Prof. PhDr. Dana Hamplová, Ph.D.

Dana Hamplová (*1973) je česká socioložka, která se zaměřuje na kvantitativní sociologii, a to především na témata rodiny, kvality života, zdraví, sociálních nerovností a náboženství. Je absolventkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde získala magistrát jak ze sociologie tak i českého a slovenského jazyka a literatury. V roce 2004 získala doktorát ze sociologie na téže univerzitě. Postdoktorskou stáž absolvovala v letech 2006-2009 na McGill University v Montrealu v Kanadě. Již dříve absolvovala stáž na Essex Summer School in Social Science Data Analysis and Collection ve Velké Británii a dále stáž Global Life - Life Courses in the Globalization Process na Univerzitě v Bambergu v Německu. V roce 2013 byla jmenována docentkou a v roce 2018 profesorkou na Univerzitě Karlově. Je členkou Akademického sněmu Akademie věd ČR, členkou správní rady European Consortium for Sociological Research (ECSR), zástupcem ČR v International Social Survey Program (ISSP), členkou Rady Sociologického ústavu AV ČR a členkou Vědecké rady Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2019 je opětovně (poprvé 2009-2013) členkou vědecké rady European Social Survey (ESS). Dlouhou dobu se v rámci Grantové agentury ČR účastnila Panelu pro sociologii, demografii, sociální geografii a mediální studia. V letech 2014-2017 byla členkou správní rady CESSDA. Od roku 2019 je předsedkyní správní rady Nadačního fondu Kde domov můj.

PhDr. Ing. Mgr. Leona Hozová, Ph.D., MBA

Leona Hozová (*1968) je česká socioložka, psycholožka a vědecko-výzkumná pracovníce v oblasti sociálních věd. Zabývá se oblastí sociálně právní ochrany dětí, sociologickými tématy a psychoterapeutickou prací s dětmi a rodinou a párovou terapií. Je odbornou asistentkou na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity. Pracuje také jako vědecko-výzkumná pracovníce ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Praze. Je též supervizorkou pro sociální a školské instituce. Je vdaná, má tři děti.

Mgr. Jana Jochová

Jana Jochová (*1976) je česká publicistka, odbornice na problematiku rodiny a dlouholetá předsedkyně Aliance pro rodinu. Je absolventkou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, oboru historie. Po studiích působila ve školství a vychovatelství. V letech 2003-2004 učila na Dívčí katolické škole v Praze-Karlíně. Vzdělávala také vlastní děti v domácí škole na 1. stupni základní školy. V letech 2010-2012 byla členkou komisí při MŠMT ČR, které se zabývaly revizí rámcových vzdělávacích programů. Od roku 2010 se zapojila do veřejné advokační činnosti ve prospěch ochrany práv rodičů a podpory domácího vzdělávání. Od roku 2017 je hlavní tvář kampaně Aliance pro rodinu za ústavní definici manželství jako svazku muže a ženy. Pod petiční iniciativu na tento požadavek shromáždila přes sto tisíc podpisů pro zákonodárce. Jejím zájmem je široká podpora rodin, především těch

s více dětmi. V září 2021 ji papež František jmenoval Dámou Papežského rytířského řádu sv. Silvestra. Je také odborným garantem tématu podpory a ochrany rodiny Společnosti pro Svatováclavská studia. Je vdaná a má tři děti.

Mgr. Martin Kahoun MBA

Martin Kahoun (*1966) je český ekonom, podnikatel a pedagog. Je absolventem Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, obor ruský jazyk, anglický jazyk a výtvarná výchova. V letech 2000-2003 vystudoval MBA na The Open University Business School ve Velké Británii. Dříve působil v oblasti zahraničního obchodu jako obchodní ředitel ve firmě zabývající se výrobou hudebních a datových nosičů. Dnes působí ve vlastní obchodní firmě. Dlouhodobě se zajímá se o ekonomiku a finanční systémy. Vyučuje také anglický a ruský jazyk na Střední pedagogické škole Beroun. Je ženatý a má čtyři děti.

JUDr. Jakub Kříž, Ph.D.

Jakub Kříž (*1981) je český právník a vysokoškolský pedagog. Specializuje na otázku majetkového narovnání s církvemi a lidských práv v oblasti náboženských svobod, práva na život a rodiny a rodičovských práv. Je absolventem Právníké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V letech 2007-2011 pracoval jako zástupce ředitelky odboru církví na ministerstvu kultury ČR. V současné době působí jako advokát v AK LEXIUS Advokáti. Je autorem několika knih (např. „Autonomie církví“) a odborných článků. Přednáší na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a externě také na Právníké fakultě téže univerzity. Je ženatý a má pět dětí.

PhDr. Věra Kuchařová, CSc.

Věra Kuchařová (*1951) je česká socioložka a výzkumná pracovnice v oblasti rodiny, rodinné politiky a sociální ochrany. Je absolventkou Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, oboru sociologie, kde také získala doktorát. Vědeckou kandidaturu získala na Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV v Praze. V letech 1983-1990 přednášela sociologii a metody výzkumu v sociálních vědách na Katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1991 je výzkumnou pracovnicí a později také členkou Rady Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV), původně rozpočtové organizace řízené Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, nyní vědecko-výzkumné instituce. V letech 2015-2018 byla členkou odborné komise pro rodinnou politiku při MPSV ČR. Aktuálně je členkou dotační komise MPSV pro dotace nestátním neziskovým subjektům na podporu rodiny. Je také členkou redakční rady časopisů Demografie a Fórum sociální politiky.

Ing. Monika Němečková

Monika Němečková (*1973) je česká inženýrka a starostka Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska (SH ČMS). Je absolventkou Technické univerzity v Liberci, fakulty

textilní a fakulty pedagogické. Její život je spjat s dobrovolnými hasiči. Je členkou sboru dobrovolných hasičů v Pískové Lhotě v okrese Nymburk. Od roku 1997 pracovala na úseku mládeže sdružení hasičů, v roce 2005 pak byla zvolena do funkce náměstkyně starosty SH ČMS, ve které dosud vedla úsek mládeže. Letos na VI. sjezdu SH ČMS v Brně byla delegáty zvolena starostkou a stala se tak první ženou, která povede největší spolek v České republice o téměř 400 tisících členech. Je matkou dospívající dcery.

Katalin Novák

Katalin Éva Veresné Novák (*1977) je maďarská politička, ministryně bez portfeje pro rodinné záležitosti, členka maďarského parlamentu a vice-prezidentka strany Fidesz. Studovala ekonomii na Korvínově Univerzitě v Budapešti a právo na Univerzitě v Szegedu, včetně studií na Paris Nanterre University. Od roku 2001 pracovala na ministerstvu zahraničí se specializací na Evropskou unii a evropské záležitosti. Od roku 2010 byla ministerským poradcem a v roce 2012 se stala ředitelkou kabinetu ministerstva lidských zdrojů. V roce 2014 se stala státním sekretářem pro rodinu a otázky mládeže na stejnojmenném ministerstvu a od října 2020 je ministryní maďarské vlády. V roce 2019 se stala rytířkou francouzské Čestné legie a nositelkou komturského kříže Řádu za zásluhy Polské republiky. Je vdaná a má tři děti.

Ing. Ivo Patta

Ivo Patta (*1948) je český ekonom, demograf, sociolog a ekolog. Původním povoláním je agronom. Je absolventem Vysoké školy zemědělské v Praze-Suchbale. Původně pracoval v zemědělství, lesnictví a zemědělském nákupu. Po roce 1989 přešel na Ministerstvo obrany, kde pracoval jako vyšší úředník odboru ochrany přírody a vedoucí Radonového programu AČR. V roce 2002 se zúčastnil přednášek organizovaných Centrem pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy pod vedením prof. PhDr. Martina Potůčka, CSc., MSc. Tehdy si uvědomil zásadní problémy důchodového systému, včetně faktu, že jak odborná, tak i laická veřejnost nemá dostatečnou představu o tom, jak tento systém reálně funguje. Začal se proto tomuto tématu věnovat systematicky multidisciplinárně, a to z pohledu demografie, mikroekonomie rodiny, makroekonomie, sociologie a psychologie. Je autorem řady článků a přednášek z uvedených oborů, včetně nejnovější publikace „Ekonomům to myslí černobíle“ (Verbum Publishing, 2021).

Jan Pivoda

Jan Pivoda (*1990) je mladý český právník a analytik, který se zabývá sociálními otázkami a otázkami rodiny. Spolupracuje s neziskovými organizacemi na tomto poli. V současnosti dokončuje studium na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Mezi lety 2018 až 2021 byl úředníkem Úřadu práce ČR, z toho dva roky působil na úseku státní sociální podpory. Je ženatý a má jedno dítě.

JUDr. Jana Seemanová, Ph.D.

Jana Seemanová (*1975) je česká právnička. Dlouhodobě se zaměřuje na pracovní právo a právo sociálního zabezpečení. Je absolventkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V minulosti spolupracovala s několika charitativními organizacemi zaměřenými na pomoc a podporu rodičů. Příležitostně vede semináře na téma skloubení rodičovství a práce a publikuje texty zaměřené na právní postavení rodičů na trhu práce. V současnosti pracuje jako podniková právnička. Působí také jako cvičitelka a vzdělavatelka v Sokole. Za její činnost pro župu Jana Podlipného jí byla udělena v roce 2021 bronzová medaile. Je vdaná a má tři děti.

Doc. Dr. iur. Harald Christian Scheu, Mag. phil., Ph.D.

Harald Christian Scheu (*1969) je rakouský právník, odborník na mezinárodní právo, legislativec a bývalý diplomat. Je absolventem Univerzity v Salzburgu (Dr. iur., 1995 a Mag. phil., 1996) a také docentem Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (Ph.D., 1997, Doc., 2006). Vyučuje a vede výzkum v oblastech mezinárodního a evropského práva a mezinárodní ochrany lidských práv. Od roku 1997 do roku 2006 přednášel na Katedře mezinárodního práva a od roku 2006 pak trvale přednáší na Katedře evropského práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V letech 2005-2006 působil jako diplomat na rakouském velvyslanectví v Praze. Získal řadu odborných stipendijních pobytů např. v Institutu Maxe Plancka (MPI für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht) v Heidelbergu v Německu, na Univerzitě v Bernu ve Švýcarsku, v Evropském univerzitním institutu ve Florencii v Itálii, na Univerzitě v Curychu nebo na Univerzitě ve Vídni. Od roku 2013 je členem Rady vlády ČR pro lidská práva a od roku 2014 členem Legislativní rady vlády ČR. Od roku 2020 je členem poradního výboru podle Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin.

Mgr. Blanka Vildová

Blanka Vildová (*1965) je česká sociální pedagožka a dlouholetá pracovníce v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče. Po maturitě původně studovala sociálně-právní školu v Praze a v roce 1986 nastoupila jako sestra pro sociální službu v LDN ve FN v Motole. Po mateřské dovolené (při zaměstnání a péči o rodinu se třemi dětmi) dálkově vystudovala Pedagogickou fakultu Univerzity v Hradci Králové, bakalářský obor - sociální patologie a prevence a následně magisterský - sociální pedagogika. V letech 2018-2019 absolvovala také CEVRO Institut. V letech 2000-2008 pracovala na odborech sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) postupně ve dvou městských částech v Praze. Zpočátku v agendě náhradní rodinné péče, a dále jako terénní sociální pracovníce, kurátorka pro mládež a vedoucí OSPOD. Od roku 2008 do roku 2016 působila na Magistrátu hl. města Prahy jako metodička pro sociálně právní ochranu dětí, náhradní rodinnou péči a kurátory pro mládež. Při zprostředkovávání náhradní rodinné péče vyhledala náhradní rodinu pro stovky opuštěných dětí. Od roku 2016 pracuje jako vedoucí odboru sociální péče Městské části Praha 13, která za poslední roky získala řadu

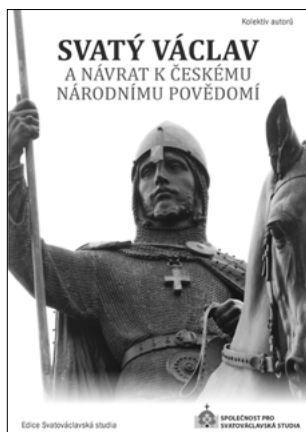
prestižních ocenění, včetně absolutního vítězství v Národní ceně ČR za společenskou odpovědnost za veřejný sektor. Píše pro časopis Právo a rodina a pro Konzervativní noviny Je vdaná a má tři děti.

PaedDr. Mgr. Klára Vítková Rulíková

Klára Vítková Rulíková (*1967) je česká učitelka, lektorka, bývalá státní úřednice a odbornice na problematiku rodin s více dětmi. Je absolventkou Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy. Původním povoláním je středoškolská učitelka angličtiny a tělesné výchovy. V letech 2008-2010 pracovala jako ředitelka odboru rodiny a dávkových systémů na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR, dále jako inspektorka sociálních služeb a koordinovala sociálně-zdravotní pomezí. V letech 2012-2016 byla členkou Konference smluvních stran Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením při OSN a Výboru expertů na ochranu práv OZP při Radě Evropy. Před čtvrt stoletím založila první Klub dvojčat a vícerčat u nás, který dosud vede. Klub má pobočky v 55 městech a obcích ČR. Podílela se také na zakládání Sítě mateřských center. Snaží se rozšiřovat informace o specifických potřebách rodin s vícerčaty mezi laickou i odbornou veřejnost a poskytovat těmto rodinám pomoc a podporu. Je členkou zahraničních organizací: International Council of Multiple Birth Organizations (ICOMBO) a International Society for Twins Studies (ISTS), specializujících se na podporu a výzkum vícerčat. Napsala též několik knih o vývoji a výchově dvojčat „Dvojčata. Jejich vývoj a výchova“ (Portál, 2002), „Co nevíte o dvojčatech“ (Portál, 2009), „Dvojčata“ (CPress, 2008; Cpress, 2016). Je též spoluautorkou několika dalších publikací na téma rodiny (např. „Příprava rodičů k mediaci“, „Doprovázení rodičů a dětí v rozvodových a porozvodových situacích“, „Péče o dítě“, „Kniha o těhotenství a porodu“). Je matkou čtyř dětí.

PhDr. Stanislav Volák

Stanislav Volák (*1947) je český psycholog a bývalý politik. Je absolventem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, obor pedagogika - psychologie. Také získal doktorát z filozofie. Dlouhodobě pracuje jako psycholog v Domažlicích. I po nástupu do politiky po roce 1990 pracoval coby vedoucí psycholog domažlické rodinné poradny a vyučoval na dvou středních školách. Po skončení poslanecké kariéry působí opět jako psycholog a vedoucí Rodinné poradny v Domažlicích. Od roku 1990 do roku 2002 byl poslancem dolní komory parlamentu, nejprve České národní rady a poté Poslanecké sněmovny PČR. V letech 1992–1997 byl členem a později místopředsedou výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu a v letech 1998-2002 byl místopředsedou výboru pro sociální politiku a zdravotnictví. V letech 1997 až 1998 byl ministrem práce a sociálních věcí ve vládách Václava Klause a Josefa Tošovského. V roce 2004 byl členem expertního týmu pro přípravu důchodové reformy. Po volbách 2010 byl poradcem premiéra Petra Nečase. Je ženatý a má dvě děti.

Svatý Václav a návrat k českému národnímu povědomí

Edice: Svatováclavská studia č. 1/2020

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Markéta Bahníková,
Tomáš Břicháček, Roman Cardal, Aleš Dvořák,
Petr Charvát, Jiří Kuthan, Petr Matuszek,
Jan Royt, Petr Sak, Oldřich Selucký,
Vojtěch Šustek, Igor Volný

Jakub Karel Berka (úvodní slovo)

Roman Cardal (editor)

Svatý Václav provází české dějiny během celého jejich tisíciletého trvání. Objevuje se jako světec, nadpřirozený ochránce státu a opora českých vojsk v bitvách. Karel IV. jej výslovně označil za věčného vládce země a zasvětil mu nově vyzdobenou královskou korunu – symbol české státnosti. Svatováclavská idea byla vždy sjednocující pro všechny Čechy, Moravany a Slezany bez rozdílů a právě ona by mohla pomoci ukončit období rozdělené společnosti, které u nás panovalo po celé minulé století a nezmizelo ani po roce 1989. Sborník se zaměřuje na roli svatováclavského odkazu ve vztahu k české státnosti i na rozbor jeho ohlasu.

Znalostní školství jako předpoklad rozvoje české společnosti

Edice: Svatováclavská studia č. 2/2021

Kolektiv autorů: Ondřej Andrys, Petr Bahník,
Jindřich Beznoska, Roman Cardal, Josef Dobeš,
Aleš Dvořák, Jaroslav Fidrmuc, Eduard Fuchs,
Jeroným Klimeš, Jan Kumpera, Martin Odehnal,
Petr Piřha, Michal Semín, Veronika Valíková, Vít Vlnas

Hana Moučková (úvodní slovo)

Aleš Dvořák (editor)

Otázka vzdělání je prvním tématem pro společnost, která se chce rozvíjet. Pojem „znalostní školství“ pak odkrývá, jaký charakter by měl náš vzdělanostní systém mít. Naše děti a vnukové budou totiž muset se svými znalostmi a schopnostmi obstat na globálním celosvětovém trhu a jedině technologicky vyspělé projekty s vyšší přidanou hodnotou mohou být základem rozumně zabezpečené budoucnosti naší země. Mezi autory jsou lidé, kteří stáli dlouhá léta za katedrou a znají školskou problematiku zevnitř, jsou mezi nimi vážení univerzitní profesori a docenti i bývalí ministři školství.

Rodina jako středobod života zdravé společnosti

Edice: Svatováclavská studia č. 3/2021

Kolektiv autorů: Dana Hamplová, Leona Hozová,
Jana Jočová, Martin Kahoun, Jakub Kříž,
Věra Kuchařová, Katalin Novák, Ivo Patta,
Jan Pivoda, Jana Seemanová,
Harald Christian Scheu, Blanka Vildová,
Klára Vítková Rulíková, Stanislav Volák

Monika Němečková (úvodní slovo)

Jana Jočová (editor)

Rodina je základem každé zdravé společnosti. A děti reprezentují její budoucnost. Pro pozitivní formování osobnosti mladého člověka je čím dál zásadnější, v jakém rodinném prostředí vyrůstá. Funkční rodiny vychovávají děti, které odolají sociálně patogenním nástrahám dnešního světa a budou schopny přispět k větší rovnováze života na zemi i ve vztahu k morálním hodnotám, které nás utvářejí i přesahují. Tento sborník se snaží nastínit cestu, jak posílit českou rodinu v jejich základních funkcích. Mezi tvůrci publikace jsou jak univerzitní pedagogové, tak odborníci z praxe, kteří bedlivě hlídají tenkou hranici mezi soukromým a veřejným zájmem.

JAK A KDE SBORNÍKY OBJEDNAT

Zájemci o sborníky z Edice Svatováclavská studia je mohou získat:

a) v elektronické formě ZDARMA

pokud pošlou e-mail se svojí žádostí na adresu: sss@ssszs.cz,
kde uvedou své jméno, bydliště a e-mailovou adresu,
kam chtějí sborníky zasílat

b) v tištěné (brožované) formě za ROČNÍ POŠTOVNÉ ve výši 120,- Kč

pokud pošlou e-mail se svojí žádostí na adresu: sss@ssszs.cz,
kde uvedou své jméno, bydliště a poštovní adresu,
kam chtějí sborníky zasílat.

*Stejně tak mohou o sborníky požádat i instituce,
když uvedou svůj název a kontakty.*

Společnost pro Svatováclavská studia, z.s. je zapsaný spolek založený 28. 9. 2019, symbolicky v den 1090. svatováclavského výročí. Je registrovaný ve spolkovém rejstříku vedeném Městským soudem v Praze. Jeho náplní je pomoci vybudovat instituci s názvem Svatováclavská studia – Ústav české státnosti (SVS -UČS) a podporovat její dlouhodobou činnost a rozvoj.

Inspirací projektu Svatováclavských studií (SVS) je francouzská společnost pro odkaz Jany z Arku (The International Joan of Arc Society / Société Internationale de l'étude de Jeanne d'Arc). Cílem projektu je dokumentace, studium a popularizace pramenů, literatury a památek ve vztahem k osobě svatého Václava a ke svatováclavské duchovní a kulturní tradici a také k tisícileté tradici české státnosti.

Předsedou spolku a jeho statutárním představitelem je filozof a teolog PhDr. Roman Cardal, PhD. Spolek má důstojné sídlo ve Strahovském klášteře v Praze na Hradčanech.

Svatováclavská idea sjednocuje všechny Čechy. Proto by Svatováclavská studia – Ústav české státnosti měla mít celonárodní charakter a měla by být zřízena jako veřejná instituce. Spolek usiluje, aby na jejím vzniku a existenci participoval nejen stát, ale i municipality, vysoké školy, národní kulturní a vědecké instituce, stejně jako významné české svazy a spolky i významné české privátní subjekty. Se všemi takovými potencionálními partnery spolek usiluje navázat dlouhodobé partnerství.

Zřízení Svatováclavských studií souvisí s obnovou Staré Boleslavi jako národního poutního místa, kde se mimo jiné každoročně koná Národní svatováclavská pouť, což významně podpořilo myšlenku umístit v budoucnu sídlo Svatováclavských studií právě do Staré Boleslavi.

Spolek o tom, v překrásně opravené bazilice Nanebevzetí Panny Marie, kde je opět trvale uloženo Palladium země České, podepsal s místní Kolegiální kapitulou svatých Kosmy a Damiána dne 14. srpna 2020 společné memorandum. To předpokládá, že připravovaný ústav Svatováclavských studií by sídlil ve zdejším Kanovníckém domě, symbolicky na nám. sv. Václava, a zřídil by mimo jiné také stálou výstavu o životě a odkazu svatého Václava a svaté Ludmily, a to v nedalekém Děkanském domě. Zmíněné memorandum osobně kontrasioval též arcibiskup pražský a primas český Dominik kardinál Duka.

Společnost získává pro svou činnost prostředky na základě darů českých právnických osob a spolků a příspěvků českých nadačních fondů a nadací; společnost neusiluje o žádné financování ze zahraničí.

Společnost pro Svatováclavská studia, z.s.

Strahovské nádvoří 132/1, 118 00 Praha 1 – Hradčany

IČO: 087 15 246, tel.: 230 233 389, e-mail: sss@ssszs.cz, web: www.ssszs.cz

Vydání publikace podpořily společnosti SportGroup.eu, s.r.o. a Nahonem s.r.o.

**SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ
STUDIA**

č. 3/2021

ISBN 978-80-908340-1-9

9 788090 834019